

УДК
30.2
49
А-63

K.T.ALMATOV, N.R.ISROILOVA

**ODAM VA HAYVONLAR
FIZIOLOGIYASIDAN
IZOHLI LUG'AT**

V

ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA QAYTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Vft*

MIRZO ULU BEK NOMIDAGI
ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

K.T.ALMATOV, N.R.ISROILOVA

**ODAM VA HAYVONLAR
FIZIOLOGIYASIDAN
IZOHLI LU AT**

Z M U

Ilmiv kutubxo«asi 'I

Toshkent
'Universitet
2008

i hlni lu</al <)ii.iin v,i II,IV\M,III.II h loiojgyasidan tuzilgan
lljq tl b ifb, uniu./ III.HI',HII I!/,inl.)(fiy,i(l,i loydalanib
lii..i ,i..n imli <il,ini.il,ii.|i (IM.I< li,i |zoh borish bilan
'iM'liil,n bilim doirasini kongayliisIHlm) IhoKkl

i mj',ii universitetlaming biologiya fakulttlari. tibbiyot,
iiiLilscvlika institutlari va agrouniversilelniiMj talabaJari, kollej,
sey va rta maktab qituvchilari hflmdfl O'quvchilari,
aioigiyaga oid turli sohalarda faoliyal. k rsatflyotgan
utaxassislar va keng kitobxonlarga m Ijallangan.

Paqrizchilar: prof. E.S. Mahmudov
prof. R.N.Axmerov

Mas'ulmuharrir:akad.B.^Tnshmuamedov

Ushbu izohli lu at Mirzo UIug'bek nomidagi
^bekiston Milliy universiteti Umiy Kengashining 2004 yil
dekabrdagi (4 — ba^{xr}onnoma' ma^lisida nasbj
lyan.

A

- Abaziya -** asab sistemasi kasalliklarida harakatlanish (mos, yurish) qobiliyatining y qolishi.
- Abdominal-** qorin terisi sohasi ta'sirlanishidan vujudga keladigan refleks.
- Abioz-** hayotiylikka xos b lgan xususiyatlar yashash layoqatining sustlashuvi.
- Abiotik omillar -** (jonsiz omillar)-anorganik muhit omillari: yorug'lik, harorat, namlik, tuproq, bosim kabilar. Tirik organizmlar faoliyatiga ta'sir etib, ularning hayotga moslashuvida muhim ahamiyatga ega.
- Abiotrofiya -** t qimalar faoliyatining zgarishiga sabab b luvchi jarayonlar yi indisi; masaian, degeneratsiya.
- Ablaktatsiya -** (sutsizlanish) sut kelishining susayishi va t xtashi.
- Aboral-** o iz b shli iga qarama-qarshi tomon. Ovqat hazm qilish kanali elementlari bilan bo liq.
- Abort-** (homila tashlash) homiladorlikning muddatidan ilgari to'xtashi va yashashga layoqatsiz homilaning bachadondan tushishi. Beixtiyor (biron sabab bilan z- zidan) va sun'iy abort b ladi.
- Absorbsiya -** suyuq yoki gaz tarkibidagi biron moddaning (absorbat) qattiq yoki suyuq moddalarga (absorbent) singdirilishi (yutilishi).
- Abstinensiya -** humorilik, narkotik moddalarni iste'mol qilishga odatlangan kishida undan tiyilganda paydo boiadigan holat.

Abumiya -	irodasizlik, patologik kuchsizlik, holsizlik
Avidin -	qushlar va sudralib yuruvchilar tuxumi tarkibidagi oqsil tabiatli modda; glikoprotein, biotin antagonisti. Biotin bilan birikib suvda erimaydigan. kompleks modda hosil qiladi.
Avilaminoz -	uzoq muddatgacha sifatsiz, u yoki bu vitamin yoki ularning yordamchisi bilan bogʻlanadigan ovqatlar iste'mol qilish natijasida kelib chiqadigan patologik jarayon-vitamin yetishmasligi
Avstralopitcklar -	ayrim belgilari bilan odamga yaqin bilan bogʻlangan Janubiy va Sharqiy Afrika (Tanzaniya, Habashiston, Kongo) ning toriinchilarning davr qatlamlarida topilgan, kelib chiqqan odamsimon maymunlarning kenja tipi.
Avtomat... -	zi, zim, z- zidan; old q shimcha
Avtoklav -	yuqori bosim ostida bu bilan qizdirishga moslashgan qopqoqni zich yopiladigan asbob. Biologiya, tibbiyot, veterinariya, mikrobiologiyada (sterillash), shuningdek oziq-ovqat kimyo sanoatlarida ishlatiladigan asbob
Avtomatiya -	odam va hayvon tanasida ayrim hujayra, t qima va azolarning q shimcha ta'sirotlari ishtirokisiz, maxsus impuls ta'sirida z- zidan q z alish xususiyati (masalan, nasras markazi, yurak, ichak mushagi). Avtomatiya-(zidan uzib tashlash) bezovta qilingan hayvon tanasining biron-bir qismining uzilib tushishi. Kuchlilik hayvonlarga xos himoya reaksiyasi: masalan, kaltakesak dumini, bazi polip va aktinialar paypaslagichlarini, qisqichbaqasimonlar oyoq va qisqichlarini tashlab ketadi.

Avtotransplantatsiya - zidan k chirib tkazish, odam, hayvon, simlik t qimalari yoki organini kesib olib, shu organizmning boshqa joyiga ulash

Avtotrof organizmlar - quyosh energiyasi yoki har xil kimyoviy reaksiyalar tufayli yuzaga keiadigan energiyadan foydalanib, turli anorganik birikmalardan organik moddalarai sintez qiladigan organizmlar

Avtohtonlar- (aborigen, tub joyli) evolutsion jarayon natijasida shu yerda b lgan va yashayotgan organizmlar. Masalan, rdakburun Avstraliyaning, chumolix r esa Janubiy Amerikaning avloxtoni hisoblanadi.

Aggiutinatsiya - (yopishuvchaniik) antigen zarracnalar (masalan, bakteriyalar, eritrotsitlar, leykotsitlar va boshqa)ning, shuningdek antigenlar yopishgan har qanday inert zarralarning agglutinlar ta'sirida yopishib va agregatlar hosil qilib ch kmaga tushishi. Bu reaksiyadan infeksiyon kasalliklarni, qon guruhleri, shuningdek mikroorganizmlarni aniqlashda foydalaniladi.

Agglutininlar - qon zardobida mavjud moddalar. Ular x va u k rinishda b ladi. Bular haqidagi dastlabki ma'lumotlar chex olimi Ya.Yanskiy va avstriyalik olim K-Landshteynerlar tomonidan berilgan.

AggJutinogenlar - eritrotsitlarda uchraydi. Agglutinogenlarning A va V shaklda b lishini chex olimi Ya.Yanskiy va avstriyalik olim KXandshteynerlar aniqlashgan. Keyingi yillarda agglutinogenning A guruhsi A_1, A_2, A_{31}, A_4 k rinishdan iboratligi hamda q shimcha M, N, S, P agglutinogenlar ham qon tarkibida boriigi olimlar tomonidan aniqlangan.

Aggravatsiya -	bemor tomonidan kasallik belgilarini birtirib krsatish, bunday bemorlar aggrovantlar deyiladi.
Agevziya-	ta'm bilish sezgisining y qolishi
Agenezia -	1) bepusht, naslsiz, pushtsiz nasl qoldirish; 2) ayrim a'zolarsiz, anomal rivojlanishning umumiy nomi.
Agnoziya -	odamda tanib biish funksiyasining buzilishi. Uning k ruv, eshituv, taktiya turlari mavjud
Agoniya -	iim oldidan organizmda r y beradigan s nggi reaktiv va moslanish reaksiyaiari yi indisi.
Agranulotsitlar -	oq qon tanachalarining sitoplazmasida donachalari b imagan guruhiga kiruvclii turlari. Uiar umurtqalilarda ikki xil k rinishda limfotsitlar va monotsitlar shakiida b ladi. Umurtqasizlarning aksariyatida faqat bir xil (amvobatsitiar) k rinishda b ladi.
Adaptatsiya -	organizmning zgaruvchan muhit sharoitiga moslashish jarayoni
Adgeziya -	hujayralarning bir-biriga yoki boshqa substratlarga bo ianishi
Adekvat ta'sirlovchi'lar	sezgi organlari qaysi ta'sirlovchilarni sezishga maxsus moslashgan va ularga nisbatan oyat sezuvchan b Isa, buiarga adekvat ta'sirIovchiIar deyiladi.
AdenilatsikJaza -	liazalar sinfiga mansub ferment; ATF dan sikiik AMF hosil b lishida ishtirok etadi. Plazmatik membranalarda b Iadi

- Adenin -** purin asoslaridan biri. DNK va RNK hamda erkin nukleotidlar, adeninli kofermentlar tarkibiga kiradi
- Adenoblast -** bezning embrional hujayrasi
- Adenoviruslar -** tashqi lipoprotein qobi i y q DNK li viruslar. Sut emizuvchilar, jumiadan odamda turli kasalliklarga, shuningdek rakka sabab boiishi mumkin.
- Adenogipofiz -** gipofiz bezining oldingi b lagi, xromofob hujayralar (55-60%) va xromofill hujayralar (35-40%) t plamidan iborat.
- Adenozindifosfat kislota** (ADF) murakkab organik birikma; adenin, fosfat kislotaning ikki qoldi i va ribozadan iborat nukleotid. Hujayra energetikasida muhim ahamiyatga ega.
- Adenozinmonofosfat kislota -** (AMF)-larkibi adenin, riboza va fosfat kislotaning bitta qoldi idan iborat murakkab organik birikma. Nukiein kislotalar, kofermentlar tarkibida va erkin holda uchraydi.
- Adenozintrifosfataza -** (ATFaza) gidrolazalar sinfiga mansub, ATF ning parchalanishini tezlashtiruvchi ferment. Bunda tirik organizm uchun kerakli b lgan energiya ajraiib chiqadi. Kaliy, natriy, kalsiy, magniy ionlari yordamida faollashadi.
- Adenozintrifosfat kislota -** (ATF) adenin, riboza va fosfat kislotaning uchta qoldi idan tashkil topgan birikma. Tirik organizmlarda universal energiya tarqatuvchi va asosiy kimyoviy energiya manbaidir.
- Adcnomer -** hayvonlarning sekret hosil qiluvchi k p hujayrali bezining oxirgi b limi.

Adinamiya -	(madorsizlanish) muskullarning haddan tashqari kuchsizlanishi tufayli quwatning keskin kamayishi; ochlik, uzoq davom etgan kasallik yoki qarilik oqibatida vujudga keladi.
Adinogenez -	organizmda yo hosil b lishjarayoni.
Adinsiya -	chanqoqlik sezgisining y qoiishi.
Adrenalin -	katexolaminlar guruhiga kiruvchi gormon, buyrak usti bezining ma iz qismidan qonga ishlab chiqariladi. Asab sistemasi mediator.
Adrenal sistema -	adrenalin va noradrenalin ishlab chiqaruvchi xromafill hujayralar t plami b lib, uiar buyrak usti bezlari, aorta va uyqu arteriyasi ravo ida boiadi.
Adrenokortikotrop gormon -	gipofizning oldingi boiagidan ishlab chiqariladi, buyrak usti bezi p stloq qismi funksiyasini tezlashtiradi.
Adrenoretseptorlar -	ba'zi sinapslar possinaptik membranasining yirik oqsil molekulasidan iborat maxsus qismi, noradrenalin va unga yaqin moddalarga nisbatan yuqori sezuvchanlikka ega.
Azot almashinuv -	organizmda oqsil va tarkibida azot saqlovchi boshqa moddalar almashinishi bilan bo liq boigan jarayonlar.
Azotemiya -	qonda azotning k payishi.
Azotminimumi -	azot muvozanatini saqlash uchun ovqat bilan organizmga tushadigan oqsilning eng oz miqdori.
Azot muvozanati -	odam va hayvon organizmidan chiqadigan azot

miqdorining ozuqa bilan olinadigan miqdoriga tengligi. Voyaga yetgan organizm normal holatida azot muvozanatiga ega.

Azoturiya - azotli siyish, azotli birikmalarning k p miqdorda siydik bilan ajralib chiqishi.

Akalkuliya - sanash, hisoblash qobiliyatining y qolishi.

Anarioz - kanalar vositasida vujudga keluvchi kasalliklar.

Akariotsit - yadrosiz hujayra.

Akarologiya - zoologiyaning kanalarni rganuvchi b limi.

Akvarium baliqlari - (shishaxum baliqlari) mayda, k pincha turli-tuman chiroyli rangga ega boigan suvli shishaxumda yashashga, k payishga moslashgan baliqlar guruhi.

Akineziya - (harakatsiz) ixtiyoriy harakatlanish xususiyatining y qolishi.

Akklimatizatsiya - (iqhmga moslashish) orgamzmning yangi yashash sharoitiga moslashishi.

Aknomodatsiya - atrof-muhitga moslashish. Masalan, k zning turli masofadagi narsalarni ochiq-ravshan k rishga moslashuvi.

Akrodont tishlar - ja chetlariga qarab suvchi, z rindi ida tunnagan tishlar.

Akromegaliya - ba'zi organlar (lab, quloq, burun, qul-oyoq panjalari) ning haddan tashqari sib ketishi. Gipofiz funksiyasining buzilishi tufayli vujudga keladi.

Akseleratsiya -	bolalar va smirlar sishi va rivojlanishining tezlashuvi, jinsiy balo atga yetish davrining birmuncha oldinga surilishi.
Akson -	nerv hujayrasining uzun simtasi b lib, nerv impulslarini nerv hujayrasidan boshqa neyron yoki effektor organlarga tkazadi.
Akson- refleks -	odatdagi reflektor yoysiz faqat akson nerv simtasi va uning shoxchalari ishtirokida sodir b ladigan reflekslarning umumiy nomi.
Aksostil -	k p xivchinli sodda hayvonlarning butun tanasi b ylab y nalgan zich elastik ip.
Aktiv transport -	<ul style="list-style-type: none"> (faol k chirilish) biologik membranalar korisentralsiya gradientiga qarama-qarshi tomonga moddalaming k chiriishi: bunda moddalar konsentratsiya past b Igan qismdan konsentratsiya yuqori qismga energiya sarflanish hisobiga k chiriladi.
Aktin r	muskul oqsili. Uning fibrillyar k rinishi miozin oqsili bilan birgalikda muskullar qisqarishining asosiy birligini tashkil qiladi (akto-miozin).
Aktiniyalar -	ssifomeduzalar sinfiga mansub yakka olti nurlu marjonpoliklar turkumi. Oro) va Kaspiydan tashqari barcha dengiziarda uchraydi. Qisqarish xususiyatini ta'minlaydi.
Akulasimonlar -	to ayli baliqlar kenja sinfi; akulalar va lappak baliqlar turkumlaridan iborat.
Akseptorlar -	qabul qiluvchi. Biron-bir moddadan elektron, atom, kimyoviy guruhlarni qabul qilib oluvchi modda.

- Alanin** - k pchilik oqsillar tarkibida uchraydigan aminokislota.
- Allelgenlar** - gomologik xromosomalar bir xil qismlari (lokus) da joylashgan bir genning muqobil shakliari.
- Allergiya** - (ta sezgirlik) odam va hayvon organizmining biron-bir modda ta'siriga nisbatan ta sezgir b lib qolishi.
- Allosterik boshqarish** - organizmdagi bazi metaboiik jarayonlar tezligini shu jarayonda ishtirok etuvchi boshqaruvchi ferment faolligini zgarishi hisobiga nazorat qilish.
- AHoatonlar** - dastlab paydo b lgan joyidan, keyinchalik tarqalishi natijasida boshqa yerdagi fauna yoki flora tarkibida uchraydigan organizmlar (boshqa yerlik kelgindi organizmlar).
- Albimzm** - (rangsizlanish, oqarish) organizmning ziga xos rangining tu ma y qligi. Albinizm odam va hayvonlarda teri, soch va k z rangdor pardasining rangsizligida namoyon b ladi.
- Albuminlar** - suvda eriydigan oqsillar, simlik va hayvon t qimalaridagi oqsillaming asosiy qismini tashkil qiladi. Ular sut, tuxum, qon zardobi va simjik uru larida uchraydi.
- Albuminuriya** - oqsilning siydik biian birga chiqishi: buyrak faoliyatining buzilganligini k rsatadi.
- Alveola** - pkadagi mikroskopik pufakchalar b lib, ular devori juda mayda qon tomirlari-kapiilyariar bilan raigan.
- Alveolyar havo** - pka alveolalaridagi nafas havosi. Alveolyar havo nafas orqali chiqariladigan havodan

karbonat angidridning ortiqligi (5,5%) va kisiorodning karhlilgi (14,0%) bilan farq qiladi.

Aldozalar - tarkibida aldegidli guruh boigan monosaxaridlar. Masalan, glukoza, riboza, eritroza.

Aldosteron - steroid gormon; buyrak usti bezi p stloq qismining gormoni, mineralokortikoidlarga kiradi. U qon plazmasi tarkibidagi kaliy va natriy miqdorini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Ambra - mumsimon modda; tishli kit-kashalolning ovqat hazm qilish y lida hosil b ladi; hidni saqlash xususiyatiga ega.

Amyobalar - yol on oyoqlilar sinfiga mansub bir hujayrali hayvon; tanasi doimiy shakliga ega emas.

Amyobioz - dizenteriya amyobasi- *Entamoyeba hislolylica* q z atadigan ichak kasalligi.

Amyobotsitlar - umurtqasiz hayvonlarning not ri yulduz shaklli rangsiz harakatchan hujayralari; umurtqali hayvonlar va odamdagi leykotsitlarga xshab ketadi.

Amidlar - organik kisiotaiar hosilasi; tarkibidagi gidroksil guruh amin guruhga aimashgan.

Amilaza - kraxmal va glikogenni maltoza disoxoridigacha parchalanish reaksiyasini katalizlovchi ferment.

Amilaza - kraxmalning tarkibiy qismi.

Amilopektin - kraxmalning tarkibiy qismi.

Aminokislotalar - tarkibida bir yoki ikkita amin va karboksil

guruhi bor organik guruhlar; tabiatda keng tarqalgan (300 ga yaqini aniqlangan).

Aminapeptidazalar - peptidgidrolazalar kenja sinfiga mansub protiolitik ferment, oqsillarning hazm boiishi va hujayra ichidagi parchalinishida ishtirok etadi.

Aminatarnsferazalar - aminoguruhning bir moddadan ikkinchisiga k chirish reaksiyalarini katalizlovchi fermentlar.

Amneziya - xotiray qolishi.

Amniotalar - quruqlikda rivojlanishga moslashgan yuksak tuzilishga ega umurtqaii hayvonlar-sudralib yuruvchilar, qushlar, sul emizuvchilar guruhi. Ular hoinilasining muvaqqat (provizor) organlar (amnion, xorion, alianiois) hosil b lish bilan bo liq.

Amfibiylar - suvda va quruqda yashovchi umurtqali hayvonlar.

Amfimiksis - jinsiy k payishning oddiy y li; bunda yangi organizm ikki individga mansub otalik va onalik dametalarining q shilishidan hosil boiadi.

Amfotropizin - simpatik va parasimpatik asab sistemaiarining birdaniga qo'zg'algan holati.

Anabioz- hayotiy jarayon (masalan, modda almashuvi va boshqa)lar keskin sekinlashgan organizm holati; bunda k zga^r k rinadigan hayotiy belgilar sezilmay qoladi.

Anabolizm - (sintezlanish) metabolizmning tarkibiy qismi boiib, oddiy molekulalardan murakkab organik birikmalar vujudga keladi. Anabolizm yana assimilatsiya deb ham yuritiladi.

- Anaboliya -** embriogenez taraqqiyotining s nggi bosqichida (morfogenez oxirida) yangi belgining q shilishi; filoembriogenez shakllaridan biri «Anaboliya» atamasini A.N.Seversev (1912) taklif qilgan .
- Anakondalar -** b ma ilonlar. Hozirgi zamon ilonlarining eng yirigi b lib, uzunligi 10m gacha boradi.
- Analeptiklar -** asab sistemasini q z atuvchi moddalar. Markaziy asab tizimiga ta'sir etish orqali organizm hayot faoliyatini oshimvchi, aqliy va jismoniy qobiliyatni kuchaytiruvchi dorivor moddalar.
- Analizatorlar -** tashqi va ichki ta'sirotlarini qabul qilib hamda aniqlash xususiyatiga ega sezgi asab hosilalari. Terminni fiziologiya faniga 1909 yilda akad. I.P.Pavlov kiritgan. Ular retseptor, tkazuvchi qism va bosh miya yarim sharlari p stlo idan tashkil topgan.
- Anal teshik -** orqa chiqaruv teshigi.
- Anastemoz -** tomirlar, nervlar yoki muskul tolalarni, shuningdek kovak organlarini bir-biriga ulash, tutashtirish, ulanishi.
- Anatomiya -** odam, hayvon va simliklarning ichki tuzilishini rganuvchi fan.
- Anaerob organizmlar -** erkin kislorod b lmagani muhitda yashay oladigan organizmlar. Bu atamani birinchi b lib L,Pastor (1861) q llagan.
- Angidremsiya -** qon plazmasining kamayishi.

Angiologiya -	anatomiyaning limfa va qon tomirlarinirganuvchi b limi.
Angiografiya -	qon va limfa tomirlarini rentginografiya qilish usuli.
Angiospazm -	arteriya qon tomirlarining tortishib, torayib qolishi, bunda qon oqishi keskin kamayadi yoki t xtaydi.
Angiotenzin -	biologik faol modda, uni yana angiotonin, gipertenzin ham deb atashadi. Qon bosimini oshishishi, bachadonning qisqarishi kabilarga ta'sir etadi.
Androgenez -	organizmlarning jinsiy k payish shakli; bunda tuxum-hujayra rivojlanishida faqat sperma ma izi (yadrosi) ishtirok etadi.
Androgenlar -	odam va umurtqali hayvonlarning erkaklik jinsiy gormonlari; uru don, tuxumdon va buyrak usti bezlari p st qismida hosil b ladi. Bularga testosteron, androsteron, androstendion, androstendiol, degidroekian-drosteron va boshqalar kiradi.
Androsteron -	erkak jinsiy gormoni, kistosteron almashinuvining asosiy mahsuli. Ikkilamchi jinsiy belgilar rivojlanish.ini tezlashtirish xususiyatiga ega.
Anemiya -	kamqonlik, qon tarkibida eritrotsitlar va gemoglobinning me'yoridan kamayishi holati; qator kasalliklarga sabab b ladi.
Anemik gipoksiya -	anemiya natijasida qon kislorod si imining kamayishi va buning oqibatida t qimalarda kislorod yetishmasligi.

Anestiziya -	sezuvchanlikning qisman yoki butunlay y qolishi.
Anizokoriya -	k z qorachiqlarining bir xil kattalikda b lmasligi.
Anizotsitoz -	hujayralarning, masalan, ayrim qon kasalliklarida eritrotsitlarning har xil kattalikda b lishi.
Anobotoksin -	toksinlarning ta'sirini kamaytiruvchi t xtatuvchi modda.
Anoksemiya -	qonda normaga nisbatan kislorod miqdorining kamayib ketishi.
Anoksiya -	gemogloblin miqdorining kamayishi yoki uning sifat miqdorining zgarishi natijasida t qimalarning kislorodga yolchimay qolishi.
Anoreksiya -	ishtahaning batamom y qolishi.
Anosmiva -	hid sezgishning y qolishi, hid bilmaslik.
Antagonizm -	a'zo yoki sistema ishidagi nisbiy qarama-qarshilik.
Antenatal davr -	homilaning lu ilguncha boigan davri.
Antennal bezlar -	qisqichbaqasimonlarning juft chiqarish organlari; y Ilari antennalar (m ylovlar) asosida ochiladi.
Antennulalar -	qisqichbaqasimonlarning birinchi juft kalta m ylovfari.
Anti-	biror narsaga nisbatan zidlik qarama-qarshilikni ifodalovchi old q shimcha.

Anlianemik omil.-	vitamin V ₂ (tashqi) va uning sintezini ta'minlovchi oshqozon shilliq pardasida ishlanadigan mukopolisaxarid (ichki omil).
Antigenlar -	organizm uchun genetik jihatdan begona yuqori moiekulali oqsil moddalar, bakteriyalar va ularning toksinlari.
Antinoagulantlar -	qon ivishiga qarshilik qiluvchi moddalar. Eng kuchli antinoagulant ginarin antiport-(qarama-qarshi tomonga k chirish) biror-bir moddani hujayra membranalari orqali k chirilishini boshqa moddaning qarama-qarshi tomonga k chirilishi bilan bo liqligi.
Antiseptika -	zararsizlantirish vositalari. Turli jarohatlarni, jarroh q illarini, jarrohlik asboblarni yuqumli mikr olardan tozaiash, zararsizlantirish vositalari.
Antitelolar -	immunitet hosii qiluvchi oqsil tabiatli birikmalar. Organizmda antigenlar ta'sirida paydo b ladi.
Antitoksinlar -	mikroblar zahrini neytrallaydigan va organizmni zaharlanishdan saqlaydigan maxsus moddalar.
Antifermentlar -	organizmda ishiab chiqariadigan va fermentlar faoliigini pasaytiradigan moddalar.
Antropo... -	odamga aioqadorlikni biidiruvchi old q shimcha.
Antropogenez -	odamning paydo b lishi va jamiyatning vujudga kelishida uning tur sifatida shakllanishi.
Antropologiya -	odamning paydo b lishi, evolutsiyasi, irqi va tuziishini rganadigan fan.

Antronometrik k rsatkich -	har bir odam organizmining ziga xos lchamlari (b y, og'irlik,k krak qafasi kengligi, mushaklar kuchi va boshqalar) ni ifodalovchi belgi.
Antronometriya -	antronometrik k rsatkichlarni aniqlash yordamida tana tuzilishi va faoliyatini belgilash usuli.
Anuriya -	siydik ajralmasligi, buyrakning siydik ajratmay q yishi.
Anus -	orqa chiqaruv teshigi, t ri ichakning chiqish teshigi.
Anelektron -	t qimaga doimiy tok ta'sir etganda anod ostlda t qima q z aluvchanligining pasayishi.
Aorta -	katta qon aylanish doirasining bosh arteriyasi, u chorakning chap qorinchasidan chiqadi va organizmning barcha qismlariga tarmoqlanadi.
Anatiya -	beparvolik, loqaydlik, hech narsaga qiziqmaslik, ruhiy buzilish natijasida hislarning falajlanishi.
Apitoksin -	asalari zahari.
Apnoe -	nafas harakatlarining t xtashi, nafasning t xtab qolishi.
Apo... -	inkor qilish, y qotish, boiinish kabiarni bildiruvchi murakkab s z q shimchasi.
Apobioz -	organizmning ayrim qismlari yoki t qimalarini hayotiylik xususiyatini pasayishi yoki y qolishi.
Apomiksis -	hayvon va simliklarning jinsiy k payish usuli; bunda yangi organizm uru lanmagan tuxum hujayralardan (partenogenez) yoki vegetativ

hujayralardan paydo bo'ladi (apogamiya).

- Apoferment -** (anoenzim) ikki komponentli fermentlarning oqsil qismi. Fermentlarning tanlab ta'sir qilish xususiyati apoferment bilan aniqlanadi.
- Appendiks -** kichik richakning chuvalchangsimon simtasi.
- Apteriya -** uchuvchi qushlarning pat bilan qoplanmagan teri qismi.
- Arboviruslar -** baʼzi imoyoqli hashoratlarda uchraydigan veruslar; kanalar, chivinlar tarqatadi. Umurtqali hayvonlar va odamda baʼzi kasalliklarni (aksefalit) qoʻzgʻatadi.
- Artrial -** simlik va hayvonlarning maʼlum turi, turkumi yoki oilasi tarqalgan geografik hudud, maydon.
- Aritmiya -** maʼlum maromda (ritimning) buzilishi. Masalan, yurak aritmiyasi, nafas aritmiyasi va boshqalar.
- Arterial bosim -** yurakning qon haydashi natijasida arteriyal qon tomirlarida hosil boʻladigan qon bosimi.
- Arterial puls -** tomir urishi, yurak qisqarishi tufayli vujudga keladigan sistolik bosim tufayli arteriya qon tomirlarining bir maromdagi tebranma harakati.
- Arterial qon -** kislorodga boy qon.
- Arteriya -** venoz anastomozlar-arteriyalarni venalar bilan tutashtiruvchi qon tomirlar.
- Arteriya qon tomirlari -** kislorodga boyigan qonni yurakdan barcha tana organlari va tashqi qismlariga eltuvchi qon tomirlari.
- Arxallaksis -** embrional rivojlanishning dastlabki davrida sodir boʻladigan keskin va kuchli oʻzgarish.

Arxopteriks -	qushlarning qazilma holda topilgan eng dastlabki vakillaridan biri.
Arxozavrlar -	sudraib yuruvchilar kenja sinfi. Bulardan hozir faqat bitta turkum-timsohlilar saqianib qolgan.
Atseptika -	jarohatni tmii mikroorganizmlar tushishidan asrash uchun unga tegadigan barcha buyumlarni fizikaviy metodlar yordami bilan zararsizlantirish.
Asinergiya -	mushaklarni zaro hamkorlikda ishlashining izdan chiqishi, harakatlarning noaniq b hb qolishi.
Atsitoliya -	yurak qisqarishining t xtashi, yurak faoiyati susayganda sistolik qisqarishning b lmasligi.
Askaridalar -	yumaloq chuvalchanglar sinfining tipik vakili. Umurtqali hayvonlar va odamlar ichagida parazitlik qilib, askaridoz kasalligini q z atadi.
Askorbatoksidoza -	askorbat kislotasi oksidlanishini katalizlovchi ferment.
Askorbin kislotasi -	S vitamini suvda eriydigan . vitamin. Organizmning noqulay sharoitlarga chidamliligini oshiradi. Askorbin kislotaning yetishmasligi lavsha (singa) kasalligiga sabab b ladi. Asosan o^simiikiarda, ayniqsa na'matak, bul or qalampiri, sitrus mevalarida k p.
Askaragin -	askartat kislotasi amidi. Organizmda erkin holda va oqsillar tarkibida uchraydi.
Askartat kislotasi -	dikarbon aminokislotasi, oqsil tarkibida uchraydi. Amidlarning hosil b iishida va transaminlanish reaksiyalarida muhim ahamiyatga ega.

Assimilatsiya -	hayot faoliyati uchun zarur ozuqa moddalarning organizm tomonidan zlashtirilishi.
Assotsiativ neyronlar -	bosh miya p stlo ining bir xil qismlarini bogiydigan nerv tolalari.
Astaziya -	organizmning tik turishi, tirish va yurish qobiliyatining y qolishi.
Astcniva -	madorsizlik, umumiy holsizlik, tez charchab qolish.
Astigmatizm -	k z shox qavatining nurlarni bir xil singdira olmaslik holati. Bunda narsalarning tasviri buzilib. xira k rinadi.
Asfiksiya -	b ilish, qonda kislorodning yetishmasligi va karbonat angidrid gazining k payib ketishi tufayli nafas olishning keskin buzilishi.
Assidiyalar -	pardalilar kenja tipiga mansub dengizlarda yashovchi xordalilar sinfi.
Atavizm -	organizm naslida odatda uchramaydigan, lekin ajdodlariga xos belgining namoyon b lishi.
Ataksiya -	harakat reaksiyalari y nalishi, tezligi va kattali ming buziishi.
Atlant -	yuqori tuzilishga ega umurtqalilarda bosh suyak bilan birikkan birinchi b yin umurtqasi.
Atoniya -	muskullar va ichki organlar (masalan, ichak) meyoridan tonusining y qolib, susayishi. Atoniya ozish yoki boshqa kasallildar tufayli yuz beradi, ba'zan tu ma boiadi.

Atrioventrikular tugun	yurakning o'ng b. Imachasi va qorinchasi chegarasida joylashgan tkazuvchi sistema tuguni.
Atrofiya -	odam yoki hayvon organizmidagi azo yoki t qimalarning kichiklashishi. Bu ulaming funksiyasini buzilishiga yoki butunlay t xtab qolishiga sabab b ladi. Atrofiya normal sharoitda, qarilik va turli kasalliklarda yuz beradi.
Attraktant-	hayvonlarni, xususan hashoratlarni jalb qiladigan tabiiy yoki sintetik kimyoviy modda. Asosan, simlik zararkunandalariga qarshi ishlatiladi.
Audiometr -	quloq, ya'ni eshituv organining har xil kuchdagi tovushlarga sezuvchanligimi lchash,
Auskultatsiya -	ichki organlar faoliyatida hosil b lgan tovushlarni eshitish usuli b lib, organlarning qanday ishlayotganini biish uchun q llaniladi.
Auto...-q. Avto.	
Autoimmunitet -	(z- zini himoya qilish) organizmning zida hosil b ladigan va antitelolar yordamida parchalanadigan ma'um moddalarga nisbatan chidamliligi.
Autoiniektsiya	(zidan kasallanadigan) organizmndngi shartli katogen mikroorganizmlarning quaiy sharoitlarda jonlanib, kasallik q z atishi.
Autoliz -	organizm t qimalarining ulardagi fermentlar ta'sirida yemirilishi. T qimalar autolizm ularning mahalliy limi-nikrozda va oimdan s ng kuzatiladi.

Autooriyentatsiya -	ziga nisbatan yonalishni belgilash.
Autoksiya -	murdani yorish, kasallik va kimlik sabablarini aniqlash maqsadida odam jasadini yorib tekshirish usuli.
Autosomalar -	ayrim jinsli organizmlar hujayrasidagi (jinsiy hujayralardan boshqa) xromosomalar to'plami.
Autekologiya -	ayrim individ (populatsiya, tur)ning atrof-muhit sharoiti bilan zaro munosabatini ranganuvchi ekologiyaning birligi.
Afagiya -	<ul style="list-style-type: none"> • 1) ovqatni yuta olmaslik, yutish qobiliyatining yomonlashi; • 2) hashoratlarning rivojlanish bosqichlaridan biri, bunda uyar tabiiy ochlik holatida yashaydi.
Afaziya -	nutq va eshitish organlarining so'zlash qobiliyatini buzilishi. Bosh miya katta yarim sharlari yarmida shikastlanishi natijasida paydo bo'ladi.
Affekt -	ruhiy hayajonlanish.
Afferent to'lalari -	markaziy asab tizimiga to'liq qimlardan xabar keltiruvchi, ya'ni markazga intiluvchi asab to'lalari.
Axiliya -	ovqat hazm qilish suyuqliklarining birligi. Masalan, me'da axiliyasida me'da shirasida xlorid kislota va fermentlarning birligi.
Atetilxolin -	fiziologik vazifalarni boshqarishda qatnashuvchi biologik modda-mediator. U kengaytirilgan nerv hujayralar, sinapslar va nerv to'lalarida mavjud.
Alsetilxolinesteraza -	mediator atsetilxolin va xolin va sirka kislotaga parchalaydigan gidroiazalar sinfiga kiruvchi

	ferment.
Atseton tanachalar -	(netron tanachalar) modda almashinuvi jarayonining oraliq mahsulotlari. Bularga atseton, atsetoatsetat, oksimoy kislotalari kiradi.
Atsetonoriya -	atsetonli siyish - atseton tanachalarning siydik bilan ajralib chiqishi.
Atsiboz -	organizmda kislota-ishqor muvozanatining kislotali tomonga qarab siljishi. Modda almashinuvi jarayonining buzilishi natijasida hosil boigan turli kislotalarning yetarii darajada parchalanib, tanadan chiqarib yuborilishi susayadi, natijada qon hamda t qimalar tarkibida ularning miqdori miqdori me'yoridan oshib ketadi.
Ashnerefleksi -	k z soqqalarini bosganda reflektor ravishda yurak urishi va qon bosimining pasayishi.
Ashoff-	gavar tuguni-yurakning b Imacha va qorinchasi rtasidagi t siq yaqinida joylashgan tkazuvchi sistema tuguni.
Aeroblar -	atmosfera kislorodi hisobiga hayot kechiruvchi organizmlar.
Aerogmatik t siq -	alveolyar hayvonni ajratib turuvchi pka tuzilmasi.
Aerofagiya -	ortiqcha havo yutish va uni kekirib chiqarib yuborish bobinskiy refleksi oyoq kaftining yon tomoni qitiqlanganda oyoq bosh barmo ining yuqoriga qarab bukiishi yoki hamma barmoqlarningyelpi ich singari bukilishi.
Bazalgangliyalar -	B bazal tugunchalar (p stloq osti yadrolari) bosh

miya arim sharlari oq moddasiga joylashgan tuzilma (dumsimon yadro, oqimtir shar, bodomsin yadro, oqimsiz substansiya va boshqa)lar b lib harakatlar bajarish, xotira va hayajonlarda ishtirok qiladi.

Bazalmembrana - qoplovchi va biriktiruvchi t qimalarni chcgaralab turadigan hujayralar aro tayanch qavat yoki qatlam. Moddalaming shimilishi va diffuziyasi uchun t siq hamda elastik tayanch vazifasini bajaradi. Ayrim organlardagi kabi tanlab tkazish xususiyatiga ega.

Bazaitana - (kinetosoma) hujayra xivchini yoki kipriklari asosidagi mayda tanacha k rinishidagi tuzilma. Strukturasi, funksiyasiga k ra sentriolaga xshaydi.

Bazaltonus - neyrogen va gumoral ta'sir tugagandan s ng qon tomiriar devorining tarang b lib qolishi.

Bazedok kasaHigi - (tireotoksikoz) qalqonsimon bez vazifasining oshishi bilan xarakterlanadigan kasallik. Bunda moddalar almashinuvi kuchayadi, k z chaqchayadi, yurak urishi tezlashadi, q llar qaltiraydi, bemor asabiylashadigan b lib qoladi, oriqlab ketadi. Bu kasallik paytida qalqonsimon bez gormoni qonda ancha k payib organizmga zahar sifatida ta'sir etadi.

Bazofillar - dokali leykotsitlarning bir turi b lib, genarin va gistamin moddalarini sintez qilish qobiliyatiga ega. Asosiy vazifasi organizmni yuqumli kasalliklardan himoya qilishdir.

Bazofiliya - bazofillarning qonda k payib ketishi.

Bakterioliz - bakteriyalar qobi iningyemirilishi natijasida bakteriyalarning y qolishi.

Bakteriolizin -	bakteriya qobi iga ta'sir k rsatib, uni parchalaydigan immun modda.
Bakteriologiya -	mikrobiologiyaning bakteriyalar morfologiyasi, sistemetikasi, fiziologiyasi va amaliy ahamiyatini rganuvchi sohasi.
Bakteriostaz -	bateriyalarning noqulay muhit ta'sirida sish va kupayishining butuniay t xtashi.
Bakteriofag -	bakteriya virusJari, bakteriya hujayrasiga ta'sir etib, uni eritib yuboradigan ultramikroskopik tuzilma. Infekсион kasalliklarni oldini olish va davolashda foydalaniladi.
Bakteriotsidlik -	turli omillarning (fizik, kimyoviy, biologik) bakteralami ldirish xususiyati.
Balandlik (to) kasalligi -	atmosfera havosi siyraklashishi oqibatida bosim kamayishi bilan bo liq b Igan kasallik, kelib chiqishi jihatidan u birdaniga (uchuvchilar, fazogirlarda) va asta-sekin (alpinistlarda) rivojJanishi <i>mumkm</i> . Birdaniga yuzaga keluvchi balandligi kasalligi bir necha bosqichlardan iborat boiadi. Kasallikning s nggi bosqichi es-hushning y qolishi, tomirlardan qon ketish belgilari bilan ta'riflanadi.
Bailistonardiograf-	yurakning zarb hajmini va ishini oichaydigan asbob.
Baresteziometr -	mexanik bosimga nisbatan sezgirlikni aniqlaydigan asbob.
Baroretseptortar -	sezgi nervlarmng bosim zgarishim qabul qiluvchi uchlari (ichak va qon tomirlarida) boiib, mexanoretseptorlar guruhiga kiradi.

- Barotaksis -** mexanik ta'sirlash y il bilan oddiy tuzilgan jonivorlarda harakat hosil qilish.
- Basovfestulasi -** xronik tajribada oshqozon (me'da)ning sekretor va harakat vazifasini eksperimental tekshirish maqsadida jahonda birinchi marta rus jarrohi V.A.Basov tomonidan (1842) operatsiya y il bilan hosil qilingan suniy teshik (bu teshik orqali oshqozon b shli i tashqi muhit bilan tutashadi).
- Batraxologiya -** zoologiyaning suvda va quruqda yashovchi hayvonlarni rganuvchi sohasining eski nomi. Hozir gerpitologiya bilan q shilib ketgan.
- Batilla -** spora hosil qilib k payadigan tayoqchasimon bakteriyalar. Tabiatda keng tarqalgan. Patogen batillalar odam va hayvonlarda kasallik q z atadi. Masalan, qoqshol, kuydirgi.
- Beneshining eshitish nazariyasi -** (Benishi - venger biofizigi) - tovushlarning chi anoqdagi birlamchi tahlili haqidagi ta'limot. Bunday tahiil qabul qilingan tovush t Iqinlarga nisbatan o'zangisuyak tebranishi tufayli pere va indolinfa suyuqliklarining hamda asosiy membrananing t lqinsimon harakatiga asoslangan.
- Bella -** majandi qonuni-orqa miyaning orqa ildizi afferent (sezuvchi), oldingi ildizi esa efferent (harakatlantiruvchi) ekanligini isbotlaydigan qonun.
- Bental -** mikroorganizm, simlik va hayvonlar yashovchi suv havzasi tubiningyuza qismi yoki qatlami.
- Bentos-** suv havzasi tubida yashovchi organizmlar majmuyi. Dengiz bentosi k pchilik baliqlar va boshqa dengiz hayvonlari uchun ozuqa, ba'zilari

	(suv tiari, krabiar va baliqlar) dan inson ham foydalanadi.
Beri-beri -	ovqat tarkibida vitamin Vi (tamin) yetishmasligi yoki bu moddaning zlashtirilishini buzilishi natijasida yuzaga keladigan kasallik.
Berikssimonlar -	suyakli baliqlar turkumi.
Bernshhteyn Membrana nazariyasi (1839-1917, nem. fiziologi) -	tirik t qimalarda elektr potensiyalarning (biotoklarning) kelib chiqish nazariyasi. Bu nazariya hujayra membranasi tashqi va ichki yuzalarda har xilionlarning tanlab tutib qolish qobiliyatiga asoslanadi.
Bilateral (ikiki tomonlama) simmetriya	boror yoki organdagi ikki tomonining bir- biriga teng, monand (simmetrik) b lishi.
Biliverdin -	t suyuqligining yashil pegmenti; umurtqali hayvonlar jigarida, talo i va iligida gemoglobinning parchalanishidan hosil b ladigan oraliq modda.
Bilirubin -	t suyu ligining sar ish-qizil tusli pigmenti. Biliverdindan hosil b ladi. Odam qonidagi bilirubinning rtacha miqdori 2,5-12,0 mg/i. keiadi. Agar bu miqdor 20 mg/I. dan oshib ketsa sariq kasalligi yuzaga keladi va kishi zaharlanadi.
Bilirubinuriya -	bilirubinning siydik biian ajralishi.
Binarnomenklatura (q shnom) -	tirik organizmlarning asosiy taksonomik kategoriyasi hisoblangan turli aniqlashda q llaniladigan q shnom b lib, birinchisi turkum (avlod) nomni bildiradi va katta harf bilan yoziladi, ikkinchisi esa tur nomini anglatadi.

Iliiuiural eshitish -	ikkita quioq orqali tovush chiqarayotgan jismning qayerdaligini aniqlash qobiliyati (ikki quioq bilan eshitish).
Itinokulyar k rish-	ikki k z bilan k rish. Bunda har bir k zning t r qavatiga tushgan narsaning aksi markaziy nerv tuzilmasida birlashib, uy unlashib ketadi. Bu hol narsalarni aniq k rish, ular joylashgan masofalarni aniqlash uchun juda muhimdir.
Kio... -	hayot ma'nosini bildiradi; hayotiy jarayonlar yoki hayotga aioqadorlikni anglatuvchi q shma s zlar tarkibiy qismi.
Bioakustika	biologiya va fizikaning bir sohasi; hayvonlar tovushi (ovozi)ni va ularning tovush orqaii bir-biri bilan aloqa bo lashini, tabiiy exolokalorlar yordamida fazoda m ljal qila olish xususiyatlarini, shuningdek tovsh t lqinlarining odam va hayvon organizmiga ta'sirini rganadi.
Biogaz -	qishloq x jaligi va turmush chiqindilarini qayta ishlash natijasida hosi! b ladigan karbonat angidrid hamda metan gazining aralashmasi.
Biogemmintlar -	tuxumdan chiqqan qurti (lichinkasi) oraiiq x jayin (odam va hayvonlar)da parazitlik qilib, voyaga yetgach asosiy x jayinga tuvchi parazit chuvalchangiarhing uxnumiy nomi.
ttiogenez -	1) organik moddaiarning tirik organizmlarda hosil b lishi; 2) keng ma'noda tirik mavjudodlar faqat tirik mavjudodlardan hosil boiadi degan umumiy tushuncha.
Riogenetik qonun -	tirik tabiat qonunlaridan biri; biror organizm individual taraqqiyoti (antogenez)da shu tur qadimiy ajdodlari tarixiy rivojlanish (felogenez)

	idagi muhim bosqichlarning qisqacha takrorlanishi.
Biogen elementlar -	organizm tarkibida doimo uchraydigan va ma'lum biologik ahamiyatga ega kimyoviy elementlar (uglerod, vodorod, kislorod, azot, fosfor va bosbqalar).
Biogen q z atovchi -	tirik organizmda sharoitga moslashish jarayonida hosil b ladigan bioiogik faol modda.
Biogeografiya -	tirik mavjudot (mikroorganizm, simlik va hayvon)Iaming yer yuzida tarqalish qonuniyatlarini rganadigan fan. Bu fan ma'lumotlaridan biologiya, qishloq x jaiigi va tibbiyotda foydalarlnladi.
Biogeoximik xalqaiar -	biosferaning turli komponentlari rtasida modda va energiya almashinuvi. Bular organizmiarning hayot faoliyati bilan bo Hq va siklik xarakterga ega.
Baogeoximiya -	biosferadagi tirik organizmlar ishtirokida kechadigan biokimyoviy jarayonlarni rganuvchi fan; ma'lumotlaridan veterinariya va amaliy tibbiyotda foydalaniladi.
Biogenosenoz -	tabiatning ma'lum hududdagi modda va energiya almashinuvida zaro bo liq jonli va jonsiz komponentlarining yagona sistemasi.
Biogeosenologiya -	Biogeosenozlarning shaklianish qonuniyatlari, funksiyasi va rivojlanishini rganuvchi fan.
Bioindikatorlar -	biro-bir tabiiy jarayon yoki atrof-muhit sharoitining muhim holatini k rsatish uchun hizmai qiiuvchi organizmiar. Bular yprdamida foydali qazilmalar, atrof-muhitni ifloslanishi yoki boshqalar t risida ma'lumot olish

mumkin.

- itiKitionrctika -** kibernetikaning biologik tizimlariga xos axborotni qabul qilish, saqlash va qayta ishlash qonuniyatlarini rganuvchi b limi. ..
- liokommunikatsiya -** hayvonlarning zaro aloqa bo lashi. Bunda har xil signal (kimyoviy, mexanik, optik, akustik va hokazo)!ar turli organlar (k rish, eshitish, ta'm-hid bilish va hokazo)lar yordamida qabul qilib olinadi.
- liolaboratoriya -** qishloq x jalik ekinlari zararkunandalari kasalliklarga qarshi kurashni biologik usullar bilan amalga oshiradigan va uni nazorat qiladigan muassasa.
- Itiolinlar -** organizmlar hayot faoliyati natijasida hosil b ladigan va yashash muhitiga ta'sir k rsatadigan gzsimon, suyuq hamda ' qattiq fiziologik faol moddalar.
- Itiolitlar -** hayvon va simliklarning hayot faoliyati tufayli yoki ular qoldiqlaridan hosil b lgan to jinslari.
- Itiologik membranalar -** hujayra va ichki tuzilmalarini rab turadigan lipid-oqsil tarkibli juda mayda strukturalar. Tanlab ta'sir qilish xususiyatiga ega b Iib, hujayra va uning tarkibiy qismlaridagi moddalar almashinuv mahsulotlari miqdorini va ular tkazilishini hamda almashinishini boshqaradi.
- Itiologik nomlash (iiomenklatura)-** bir-biriga yaqin organizmlar guruhi uchun biologiyada qabul qilingan ilmiy nomlar sistemasi.
- Itiologik ritmlar -** organizmda r y beradigan biologik hodisalar va jarayonlar xarakteri hamda intensivligining

davriy (sutkalik, mavsumiy va boshqalar) zgarishi; bu atrof-muhit zgarishlariga moslashish imkoniyatini beradi.

Biologik sistema

funksiya jihatidan uzaro bog'liq va yagona biologik obyekt ni hosil qiluvchi elementlar majmuyi. **Bir** biologik obyekt (hujayra, t qima, organlar sistemasi, organizm, populatsiya va hokazolar) zi alohida yagona biologik sistemani va ayni paytda sistema qismi (elementi)ni tashkil etishi mumkin.

Biologik soatlar -

organizmning k pgina holatlarining ma'lum tartibda va ma'lum vaqt ora ida o'chovli ravishda bir tekisda takrorlanib turish hodisasi. Bunday hodisalar organizmning ichki (endogen) mexanizmlari yordamida vujudga keladi.

Biologik faol moddalar -

organizmning biror bir-vazifasini amalga oshirishda qatnashayotgan va qatnashish qobiliyatiga ega bo'lgan ziga xos ta'sir etadigan biologik birikmalar. Ularga fermentlar, gormonlar, vitaminlar va boshqalar kiradi.

Biologik faol nuqtalar -

ter yuzasida joylashgan va ziga xos xususiyatga ega bo'lgan sezuvchan nuqtalar. Ular odatda past elektr qarshiligiga, yuqori parametrli biotoklarga hamda bir muncha yuqoriroq haroratga ega bo'ladi. Odam tanasida bunday nuqtalar 700 atrofida, ularni sanchish bilan davolashda muhim ahamiyatga ega.

Biologiya -

tirik organizmlarning tuzilishi, funksiyasi, tarqalishi, kelib chiqishi va rivojlanishi, tabiiy uyushmalari, sistematikasi, zaro va jonsiz tabiat bilan munosabatlarini o'rganadigan ilmiy fanlar majmuyi. Biologiya , hayotga xos barcha k rinish va xususiyatlar (modda almashinuvi, o'sish, rivojlanish, k payish, irsiyat,

- zgaruvchanlik, sharoitga moslashish, harakatlanish va boshqalar)ning umumiy hamda xususiy qonuniyatlarini tadqiq etadi.
- Bloluminessensiya - tirik organizmlarning zidan yorugiik chiqarishi. Bu hayotiy jarayonlar bilan bogiiq boigan maxsus modda-lutsiferinlarning fermentativ oksidianishi tufayli yuz beradi.
- Biom - biror geografik joy (masalan, tundra, choi va hokazo)dagi hayvon va simlik turlarining majmuyi.
- Biomassa - zi yashab turgan maydon yoki hajm birligiga t ri keiadigan biron organizm (populatsiya, tur, turlar guruhi, uyushmasi) massasi (ogirligi) yoki tirik modda energiyasi miqdori (kg/ga, kg/m³). Bular h ! va qurur moddalar holida ifodalanadi. simliklar biomassasi fitomassa, hayvonlar biomassasi zoomassa deyiladi.
- Biometriya - biologik eksperimental tadqiqotlarni planlashtirish va olingan maiumotlarni ishlab chiqishda va matematik (variatsion) statistika usullaridan foydaianish.
- Biomexanika - t qima, organ va butun bir organizmda sodir b ladigan mexanik xususiyatlar hamda hodisalami rganadigan biologiya (biofizika va fiziologiya)ning bir boiimi.
- Biomorfez - organizmdagi atrof-muhitga moslashish bilan bogiiq b lgan zgarishlar.
- Bionavigatsiya - hayvonlarning mavsumiy migratsiya davrida harakat y nalishini va yashash joylarai (qishlash yoki bolalash uchun moijallab) topish xususiyatlari.

Bionika -	kibernetikaning tirik organizmlar tuzilishi va hayot faoliyatini o'rganish asosida aniqlangan qonuniyatlar hamda xususiyatlarni texnikaga tatbiq etish bilan shu ulanuvchi bilim.
Biont-	evolyutsiya davomida ma'lum muhit (biotok)da yashashga moslashgan organizm. Ular aerobiont, gidrobiont, giobiont va boshqalar bo'linadi.
Biotolimerlar -	yuqori molekulyar tabiiy birikmalar (oqsillar, nuklein kislotalar, polisaxaridlar) bo'lib, molekulyar katta darajada takrorlanadigan kichik molekulyar monomer yoki ularning qismlaridan iborat.
Biopsiya -	tiriklik vaqtida tekshirish - bemorga diagnoz qo'yish maqsadida organ va to'qimalarni gistologik tekshirish.
Bioritm -	biologik jarayonlar va hodisalarning jadalligi hamda xarakteri davriy ravishda qaytarilib turadigan zgarishlari. Masalan, kecha va kunduz, yil fasllari zgarishi bilan bog'liq bo'lgan davriy zgarishlar.
Bioritmologiya -	biologik sistemadagi davriy jarayonlarni o'rganuvchi fan.
Biosestion-	suvdagi muallaq (suzib yuruvchi) tirik organizmlar.
Biosintez -	fermentlar yordamida oddiy moddalardan organik birikmalardan (oqsil, nuklein kislotalar, polisaxaridlar)ning hosil bo'lish jarayoni.
Biosfera -	tarkibi, struktura va energetikasi qadimgi hamda hozirgi organizmlar faoliyati bilan bog'liq bo'lgan Yerning biosfera atmosferaning quyidagi qismini, gidrosferada litosferaning yuqori qismini

qamraydi. Ular moddalar va energiya migratsiyasi natijasida vujudga keluvchi murakkab biokimyoviy halqalar orqali chambarchas bog'langan.

Ekologiya - biron-bir katta hududda yashovchi, tarixiy shakllangan tirik organizmlar majmuyi. Biotada turlararo ekologik munosabatlar tushunilmaydi.

Ekologiya - tabiiy sharoitda foydali yovvoyi hayvonlarni qo'riqlash, ko'paytirish, mahsuldorligini yaxshilash hamda ularning ratsional foydalanishga oid tashabbus qaratadigan tadbirlar sistemasi. Bu ishlar qo'riqxonalarda, ovchilik xonalarida va boshqalarda amalga oshiriladi.

Ekologiya - biologik jarayonlar va omillardan sanoat miqyosida foydalanish. Bunga gen muhandisligi, fermentatsiya hamda hujayralarni ko'paytirish usullari yordamida aminokislotalar, gormonlar va boshqa moddalarni sanoatda ishlab chiqarish, yem-xashak achitqilari, fermentlar, antibiotiklar va boshqalarni mikrobiologik usullar bilan sintez qilish usullari kiradi.

Ekologiya - tirik organizmlarning hayot faoliyati bilan bog'liq zaro bir-biriga ta'siri. Masalan, inson faoliyatining tabiatga ta'siri.

Ekologiya - organizmning tashqi muhit omillari noqiyosat ta'siriga qarshilik qilish qobiliyati. Vaqt birligida bir individ hisobida populatsiyaning o'zgarishi bilan ifodalanadi.

Ekologiya - fizik va biotik omillar (Raqobat, o'zaro ta'sir) orqali zaro bog'liq hayvon hamda o'simliklar majmuyi.

- Biofin** - (N vitamini) suvda eruvchi vitaminlar guruhiga kiradi. U tabiatda keng tarqalgan. Simlik va mikroorganizmlarda b ladi. Bu vitamin yetishmasa butun organizm qipiqlashadi, soch t kiladi, tirnoqlarning shikastlanishi kuzatiladi. Asosiy manbalari: karam, qizil quyruq, qoqi t, otquloq, kungaboqar.
- Biotiplar** - populatsiya tarkibidagi xshash ginotipli individlar majmui.
- Biotop** - ma'lum biosenoz egallagan relyefi, iqlimi va boshqa abiotik omillari xshash b lgan joy. Biotop organizmlarning tur tarkibi va ularning yashash xususiyatlarini ham belgilab beradi.
- Biotroflar** - geterotrof organizmlarga mansub b lib, boshqa tirik organizmlar bilan oziqlanadigan organizmlar. Masalan, fitofaglar va zoofaglar.
- Biofabrika** - bioiogik qarshi kurash olib borish maqsadida foydali hashoratlar yoki boshqa biologiik vositalarni k p miqdorda yetishtirib beradigan muassasa.
- Biofizika - bir butun organizm yoki hujayra, t qima, organlardagi fizik va fizik-kimyoviy xossalarni, biologik hodisalardagi fizik qonuniyatlarini, turli xil fizik omillarning tirik sistemalarga ta'sirini rganadigan fan.
- Biofiltratsiya** - sanoat korxonalarini, chorva qarorgohlari va shaharlardan chiqadigan oqava suvni biologik y l bilan tozalash.
- Bioximiya (biokimyo)** - tirik organizmlar kimyoviy tarkibini, ularda uchraydigan kimyoviy birikmalar strukturasi, furiksiyasi, kimyoviy xossasi, hosil boiish va parchalanish y llarini rganadigan.

- Bioxor -** bir-biriga xshash biotoplarni guruhini z ichiga olgan biosferaning yirik qismi. Bioxorlar zaro birlashib, biotiklarni hosil qiladi.
- Biosenozi -** yashash sharoitlari ma'lum darajada bir xil bo'lgan hudud (masalan, k l, tloq)ni egallagan simlik, hayvon va mikroorganizmlar majmuyi.
- Bioshologiya -** biosenzlarni ularning tuzilishi, rivojlanishi, atrof-muhit bilan munosabati, kelib chiqishi va biron bir sharoitda tarqalishini o'rganadigan fan.
- Biotsid -** barcha tirik organizmlarni o'ldiradigan kimyoviy yoki biologik modda.
- Biosikllar -** 1) Biosferaning yirik bir qismi bo'lgan biosikllar mavjud: quruqlik, dengiz (okean) havzasi va chuchuk suvlar bular z navbatida bioxorlarga bo'lgan ta'rifidir. 2) Organizm rivojlanishida rivojlanish beradigan muayyan davrlar yoki bosqichlarning qonuniy almashinishi.
- Bioelektrik potentsiallar** tirik organizmlar hujayra va to'qimalarda yuzaga keladigan elektr potentsiallari. Hayvon va odamda qo'zg'atish hamda tormozlanish, simliklarda ta'sirlanish jarayonlarida muhim ahamiyatga ega.
- Bioenergetika -** molekular biologiyaning bir bo'limi; tirik organizmlar hayot faoliyati davomida energiya aylanish mexanizmi, ta'riflanish va sarflanish harayonlarini o'rganadi.
- Bikolarneyron -** ikki simtali nerv hujayrasi. Asosan periferiyada joylashadi, hamma umurtqalilar, jumladan odamda mavjud bo'lgan, asosan

birlamchi sezuvchan hujayralar hisoblanadi. Yuksak takomillashgan umurtqalilarda bipolyar neyronlar eshituv organi tugunlarida uchraydi.

Birinchi signal tizimi - tashqi olamning k p sonli bevosita signallari ta'siriga javoban markaziy nerv tizimida sodir b ladigan analitik va sintetik faoliyat. Birinchi signal tizimi qitqlagichlariga eshitiladigan s zlardan tashqarii borliqning hamma signallari, ya'ni yoru lik, rang, xilma-xil tovushlar, shovqinlar, hidlar, ovqat tami, issiq, sovuq, o riq, predmetlarning fazodagi hoiatida b ladi, harakati va boshqaiar. Akademik I.P.Pavlov birinchi signal tizimi tushunchasini birinchi boiib 1932 yilda taklif qilgan.

Blast hujayraiar qon ishlab chiqaruvchi hujayralar, ilikdagi qon ishlab chiqarishning ona hujayralaridan, ularning boiinishi, yetiishi va defferensirovkasi natijasida vujudga keladi. Qator oraliq bosqichlar orqali blast hujayraiardan qon hujayralari yetiadi. Masalan, eritroblastlardan eritrotsitlar, monoblastiardan monotsitlar hosil boiadi.

Blasto... - pusht, kurtak, simta; pushtga aloqadorlikni bildiruvchi murakkab s z tarkibiy qismi.

BSastogenez - k p hujayrali hayvon organizmining jinssiz (vegetativ) k payishidagi individual taraqqiyoti. Odatda, eiebriogenezdand farqlanib, rivojlanish davri tuxumdan emas, balki kurtakdan boshlanadi.

Blastoderma - biastura devorini tashkil qiladigan bir yoki bir necha qavatdan iborat hujayralar t plami.

Biastomerlar - k p hujayrali hayvonlar tuxumining mitozda boiinishi natijasida hosil b ladigan bir xildagi

•
yirik hujayralari. Bu hujayralar sish
xususiyatiga ega emas.

Blastolcor -

k pchjiik k p hujayrah" hayvonlarning ikki
qavatli erabrionida gastrulaning muhit bilan
aloqasini ta'minlaydigan teshikcha.

BlastoteJ

(Birlamchi b shiiq) k pchilik blastudalar
b shii i.

Blastosista -

sut emizuvchi hayvonlar embrional tarqqiyoti
davrida morula bosqichidan keyingi pufakchaJi
fazasi. Blastula-k p hujayrali hayvonlar
embrional rivojlanishidagi bosqich. Bu davrda
tuxumnjng blastomerlarga b Jinishi butunlay
tugaUanadi.

Blastulatsiya -

k p hujayraii hayvonJar tuxumi b linishining
oxirgi fazasi. Bu jarayonda blastulalar hosil
b ladi.

Blokada -

mushak yoki nerv t qimasi orqali
q z aJishning vaqtincha yoki butunlay
tkazihnasligi.

«Boryokiy q»qonuni

ta'sirot effektining berilgan qitiqlagich kuchiga
bo Jiqh i haqidagi qonun. Bu qonunga k ra
po onadan past ta'sirot!ar q z alishga sabab
b imaydi («y q»). po ona va po ona usti
ta'siilagichlariga nisbatan q z alish darhol
maksima! miqdorga yetadi («bor»), ta'sirot
yanada kuchaytirilganda zgarish sodir
b maydi. Qonunning «y q» qismi po onadan
past ta'sirotga q z alish butuniay kelib
chiqmaydi degani emas. AniqJanishicha, ta'sir
etuvchi qitiqiagich kuchi po onaga yaqin
b lganda to'qimaning bevosita ta'sirlanadigan
qismida tarqalmaydigan mabalijy q z alish-

mahalliy javob yuzaga keir ekan.

Bor formulasi- nafas olishning harakatsiz doirasi kattaligini lchash uchun matematik ifoda.

Bor effekti - qonning vodorod k rsatkichi zgarishi bilan bo liq b igan oksigemoglobin dissotsiatsiyasi (tarkibiy qismiarga ajraishi) egri chiziqning siljishi. Fiziologiyada uning ahamiyati faoi funksiyasi b lgan t qimalarda kislotali mahsulotlar SO₂ ajralishi, gemoglobinnirig zidan O₂ uzatishining osonlashishi bilan tushuntiriladi.

Botalo y ii embrionda pka arteriyasi bilan aortani birlashtirib turadigan y I, naycha, tomir.

Bosfa-k krak - ba'zi b imoyoqilarning bosh hamda k krak b imlarining q shilishidan hosil b lgan qismi.

Bosh miya - odam va umurtqaii hayvonlarda markaziy nerv tizimining bosh qutisi ichidagi qismi b Iib, u bosh miya yarim sharlari va miya sopidan (uzunchoq miya, miyacha, Varoliyev k prigi, rta va oraliq miyadan) iborat. Bosh miya organizmdagi barcha vazifalarni boshqaradi, uning tashqi muhit bilan bo ianishini tom ma'noda taminlaydi.

Bosh miya nervlari - bosh miyadan chiqqan 12 juft nervdan iborat b li, ular riiri raqamlari bilan beigiianadi: I-hid bilish, II-k rish, IO-k zni harakatga keitiruvchi, IV- a!tak,V-uch shoxli, VI-tarmoqlanuvchi, VH-yuz, VIII-eshitish, muvozanat, IX-til, halqum, X-adashgan, Xi-q shimcha va XU-til osti nervlari. Ular bosh miyani tashqi va ichki inuhit bilan bo lab turadi, bajaradigan vazilhlariga k ra uch

	guruhga birlinadi: sezuvchi (I,II va VII juftlar), harakatlantiruvchi (IV,VI,VII,XI va XII juftlar) va aralash (III,V va X juftlar) nervlar.
Hnulikardiya -	yurak urishining sekinlashuvi, minutiga 60 tadan kam urishi; asosan soʻlom odamlarda kuzatilib, normal holat hisoblanadi.
prakonyer-	qonuniy ravishda man qilingan joylarda ov qilinadigan, baliq tutadigan, rmondagi daraxtlarni kesadigan, giyohlarni teradigan va shu kabilar bilan shu ullanadigan shaxs.
Braxizayrlar -	trias davrida yashab, qirilib ketgan qadimgi sudralib yuruvchilar turkumi (oʻirligi 50 t gacha).
Hraximorflik -	odamning keng gavda va qisqa q I oyoqli tuzilishi tipi.
Hronza kasalligi -	(Addison kasalligi)-buyrak usti bezining p stloq faoliyati susayishidan kelib chiqadigan kasallik.
Hrodmani maydoni (xaritasi) -	bosh miya yarim sharlari p stlo idajoylashgan sitoarxitektonik maydonlar.
Hrok markazi -	fransuz antropologi Brok (1824-1880) aniqlagan bosh miya p stlo idagi nutqning harakat markazi.
Brontozavr -	(apatozavr)-yura davrida yashagan, simlik bilan ovqatlangan, t rt oyoqli, tana uzunligi 20 metrga yetadigan qadimgi sudralib yuruvchi hayvon. ....
Bronxlar -	quruqlikda yashovchi umurtqalilar traxeyasi shoxlanishidan hosil b lgan havo tkazuvchi naysimon tarmoqlar.

- Bronxiiai «daraxt» -** bronxlar pkada juda mayda ayrisimon tarmoqlarga b linib (18-19 martagacha), bronxia! «daraxt»-ni tashkil etadi.
- Bronxioidalalar -** sut emizuvchi hayvonlar bronxlarinmg pkadagi oxirgi, eng maydatarmo i.
- Broun-Senar sindromi** orqa miyaning bir tomonlama gemilateral zararianishi natijasida kelib chiqadigan oyoq va q llarning spastik falaji.
- Bulbar reflekslar -** miya sopi ishtirokida amalga oshadigan reflekslar. Ular somatomotr (chaynash, mimika, s lak ajratish, yutish, akkomodatsiya reflekslari) va visseromotor reflexlari (*nafas olish, yurak faoliyati, tomirlar tonusi va ovqat hazm qiiish beziari faoliyatini nazorat qiluvchi reflekslarga*) b iinadi.
- BuJbar falaj -** IX-X *juft nerv* yadrolarining zararlanishi natijasida yuz beradi. Bunda s zlash, ovqat yutish qobiliyati buziladi. Potologik jarayon yuz bergan tomonda yumshoq tanglay mushaklari va qarama-qarshi tomonda tananing yarmi falajlanadi.
- Bulbar hayvonlar -** uzunchoq va orqa miyali hayvonlar. K pincha uzunchoq miya vazifasini rganish uchun laboratoriya sharoitida hayvonlarda bosh miyaning uzunchoq miyadan yuqori qismi kesib tashlanib tajribalar tkaziladi.
- Bungarotoksinlar -** ta zaharli polipeptidlar. Bungarlar uru iga mansub ilondan ajratib olingan.
- Bufadienolidlar -** simlik va hayvonlardan olinadigan, yurakka ta'sir k rsatuvchi steroidli birikinalar.

- Bufer tuzilma** - organizmda biologik suyuqliklar va t qimalar muhit reaksiyasini (pH) doimiy saqlashdaqatnashadigan mineral tuzlar. Ularga *asosan fosfat*, bikorbanat va oqsilli buferJar kiradi.
- D
- Daltonizm** - (Dj. Dalton. ing. kimyogari va fizigi, 1766-1844) k zning tu ma rang ajratish qobiliyatining buzilishi, k proq qizil va yashil ranglarni ajrata olmaslik. Daltonizm erkaklar orasida 8% ni va ayollarda esa 0,5% ni tashkil etadi.
- Dam olish** - organizm faoliyati natijasida sodir b lgan charchash holatini tiklash jarayoni.
- Damanlar** - sut emizuvchi hayvonlar turkumi. Osiyo va Afrikada keng tarqalgan. K rinishi kemiruvchilarga xshaydi. Yerda va daraxtlarda yashaydi.
- Darvinizm** - Ch.Darvin ta'limotiga asoslangan organik dunyo rivojlanishining umumiy qonuniyatlari haqidagi nazariya.
- De...(dez..., dezo...)** - q shma s zlarda y qotish, t xtatish, holi b lish, inkor etish manolarini anglatadi.
- Deafferentatsiya** - sezuvchi nervlarning anotomik va fiziologik butunligini buzulishi natijasida organ yoki t qimalardan markaziy nerv sistemasiga boruvchi impulslar oqimining kesilishi.
- Debillik**- aqlii pastlikning yengil turi (tu ma yoki bolalikda) orttirilgan b ladi.
- Devastatsiya** - (qirish) gelmintoz va boshqa kasalliklar q z atuvchilariga qarshi qirib tashlashga oid tadbirlar q llash. Terminni rus olimi

K.G.Skryabin taklif etgan.

- Deviatsiya** - organizm individual rivojlanishining rta bosqichlarida biron-bir organ shakllanishining og lshi natijasida yangi belgilarmng paydo b lishi.
- Devon davri** - pamozoy erasining t rtinchi davri (Buyuk Britaniyadagi Devonshir grafiigi nomi bilan bo liq). Bu davrda qirqquloqsimonlar juda rivojlangan.
- Degeneratsiya** - oragnizm ontogenezida organ va t qimalar strukturasingin soddalahuvi yoki riduksiyasi, masalan, itbaliqning baqaga aylanishida dumining y qolishi.
- Degidrogenazalar** - oksidoredukaza sinfiga mansub fermentlar. Ular oksidlanish va qaytarilish reaksiyalarida faol qatnashadK
- Dezintoksikatsiya** - odam va hayvon organizmidagi zararli moddalarni zararsizlantirish jarayoni.
- Dezoksikortikosteron** - mineral tuzlar almashinuvini boshqarishda ishtirok etuvchi bezi p stloq qismi gormoni.
- Dezoksiriboza** - oddiy uglevod; Dezoksiribonuklein kislotaning uglevod komponenti.
- Dezoksiribonukleazalar** gidrolazalar sinflga mansub fermentlar. Dezoksiribonuklein kislotalarning parchalanish reaksiyalarini katalizlaydi.
- Dezoksiribonuklein kislota (DNK)** - nuklein kislotaning bir turi. Tirik organizmlarda irsiy belgilarni saqlash vazifasini bajaradi. Asosan, hujayra yadrosida, qisman mitoxondriya va xloroplastlarda b ladi.

- Deycranopiya -** k zning k r b lmagani holda ma'lum ranglarni, asosan yashil ranglarni ajrata olmasligi.
- Dekalsinatsiya -** patologik jarayonlar natijasida organizm t qimalaridan (suyaklardan) kalsiyning qonga tishi. K pincha qalqonsimon yon bezi sma kasalliklarda uchraydi.
- Dekapitatsiya -** eksperimental hayvonlarni boshini kesib tashlash yo li bilan jonsiziantirish usuli.
- Dekompression kasallik** bosimning birdan pasayishi, kamayishi oqibatida vujudga keladigan kasallik.
- Dekortikatsiya -** tadqiqot maqsadlarida bosh miya p stlo ini qisman ypki b tunlay olib tashlash. Akademik I.P.Pavlov laboratoriyasida shartli reflekslarni rganishda q llanilgan usullardan biri.
- Dekrement-** q z alishning pasayib borishi, q z alisfi chastotasi va amplitudasining nerv tolasidan tayotganda pasayib borishi.
- Dekstrinlar -** tirik organizmlarda kraxmalning qisman fermentativ parchalanishi natijasida hosil b ladigan oraliq modda.
- Delta-ritm -** chuqur uyqu vaqtida yozib olinadigan elektroensefalogramma t lqinlari, chastotasi 0,1-3,5 Gs, amplitudasi 150-300 mkv.gacha.
- Delfinlar -** dengiz sut emizuvchi hayvonlari kenja oilasi. Tana uzunligi 1,2-10 m gacha. T da b lib yashaydi. Markaziy nerv sistemasi murakkab tuzilgan. Juda k p informatsiyani qayta ishlash, shuningdek odam ovozigga javob berish xususiyati rivojlangan. Laboratoriya hayvoni sifatida delfinariyalarda boqiladi.

Bemografik jadval -	populatsiyadagi har bir individning ma'lum yoshgacha yashash darajasi va ularning har yoshdagi pushtdorligi t risidagi muhim statistik ma'lumotlar majmuyi.
Denaturatsiya -	biopolimerlarning qizdirish, kimyoviy ishlov berish va boshqalarda tabiiy fizik, ximik va biologik xususiyatlarning buzilishi.
Dendrit -	nerv hujayralarining kalta simtasi b lib ular orqala q z alish nerv hujayrasiga tadi.
Denervatsiya -	biror organ yoki t qimani nerv sistemasidan uzib q yish, mahrum qilish, nerv tolalarini kesish.
Depigmentatsiya -	terining ayrim joylarida normai pigmentlarining vaqtincha yoki doimiy y qolishi.
Deplazmoliz	hujayraning plazmoliz holatidan turgor holatiga qaytish jarayoni.
Depolarizatsiya -	membrana potensial i kattaligining pasayishi.
Depressor nerv -	aorta yoki baroretseptorlardan markazga intiluvchi afferent nerv, uning q z alishi qon bosimini pasaytiradi. Birinchi marta 1866-yilda aniqlangan.
Debressor reflekslar -	yurak urishi tezligini va qon bosimini pasaytiruvchi reflekslar.
Deprivatsiya -	uyqudan mahrum etish.
Derma -	umurtqali hayvonlar va odam terisining biriktiruvchi t qimali qismi.
Dermatit -	terining yalligianishi.

Dri matologiya -	tibbiyotning b Hmi: teri va uning hosilalari (soch, tirnoq)ning tuzilishi, fiziologik funksiyalari, kasalliklari va ularning sabablari, diagnostika, davolash va profilaktika usullarini rganadi.
Dcsensibilizatsiya -	biror modda ta'siriga organizmning ta sezuvchanligini kamaytirish yoki bartaraf qilish.
Desmosomalar -	hayvon hujayralari yuzasidagi tuzilmalar. Hujayralararo aloqani amalga oshiradi.
Destruksiya -	biror-bir tuzilmaning normal tuzilishining buzilishi.
Detergentlar -	hujayraning membrana strukturalarini parchalovchi moddalar. Masalan, natriy dodetsesulfat.
Dcfckatsiya -	axlat ajratish, ich kelishi, t ri ichakda t planib qolagan axlat bilan u yerdagi nerv uchlarining ta'sirlanishi natijasida yuz beradigan murakkab reflektor akt.
Dcfibrillatsiya -	defibrillator yordamida yurak firillatsiyasini y qotish.
Dcserebratsiya -	katta va oraliq miyani olib tashlash yoki ularni miyaning boshqa qismidan ajratish.
Deserebratsion rigidlik (taranglik) -	bosh miyaning uzunchoq miyadan yuqori qismi kesib olib tashlangan hayvonlarda kuzatiladigan holat. Bunda yozuvchi muskullar tonusi kuchayib, q I, b yin, oyoq muskullari yozilgan holda taranglashadi.
Defferentatsiya -	efferent nerv tolalarini kesish. Bundan organlar yoki t qimalar markaziy nerv sisternasidan

efferent impulslar ololmay qoladi.

- Diabet -** organizmdan k p siydik va u bilan haddan tashqarii ortiq bazi kimyoviy moddalarning chiqib ketishidan rivojlanadigan bir qator kasalliklar. Bir necha xili mavjud: qandli diabet-organizmda insulin tanqisiigi; qandsiz diabet-gipofiz va gipotalamuz funksiyasining buzilishi; buyrak diabeti-qonda qand miqdori normal boisada, siydik bilan qandning chiqib ketishi bilan bogiiq va hokazolar.
- Diabetik koma -** diabetning o ir oqibati-asorati boiib, bemor hushsiz, qon bosimi pasaygan boiadi.
- Diagnoz -** kasallik mohiyati va kasal holati haqidagi qisqacha vrach xulosasi.
- Dializ -** yuqori molekulali birikmalardan membrana orqali diffuziya **yoi** bilan quyi molekulali moddalarni ajratish jarayoni.
- Diapauza -** hayvonlarda rivojlanish davri (shakllanish)ning vaqtincha fiziologik t xtashi. Tashqi muhitning noqulay sharoitlari bilan bogiiq.
- Diastolia -** yurak muskullarining b shashishidan boimalar va qorinchalar b shliqlari kengayib, qon bilan t lishi.
- Diastolik bosim -** yurak diastolasida qon tomirlaridagi bosim (minimai bosim).
- Diastolik shovqin -** yurak kasalliklarida diastola davrida q shimcha har xil tovushlar paydo boiishi.
- Diafragma -** sut emizuvchilarning k krak va qorin b shli ini bir-biridan ajralib turuvchi qorin bilan k krak rtasidagi muskul-payli t siq-

parda.

- Dlvcrgensiya - evolutsiya davomida umumiy bir ajdoddan tarqalgan organizm belgilarining farq qila borib, bir-biridan uzoqlashishi. Turli sharoitda yashash va labiiy tanlanishning har xil y nalihsda borishi natijasidir. Fanga Ch.Darvin 1859 yilda kiritilgan.
- Dlycta - bemorlar va kasallikdan tuzalib kelayotganlar uchun tavsiya etilgan ovqatlanish tartibi va tarkibi.
- Diktiosomalar - hayvon hujayralaridagi Goldji apparatining tarkibiy qismi.
- Dilntatsiya - b shliq organlarining kengayishi.
- Dimorfizm - bir turga mansub individlar orasida tashqi k rinishi bilan keskin farq qiluvchi ikki xil shaklning mavjudligi. Jinsiy dimorfizm, mavsumiy dimorfizm va boshqa xillari uchraydi.
- Dinamik muskul ishi - yurish, yugurish, suvda suzish, velosiped haydash kabi bir xildavriy harakatlar qilish tufayli bajariladigan muskul ishi.
- Dinamograf - muskul qisqarishi kuchini qayd qiluvchi asbob.
- Dinamokardiografiya - yurak faoliyati natijasida uning boimalari va qorinchalaridagi qon harakati bilan bo liq, k krak qafasining tayanch markazi, zgarish chizi ini qayd qilish usuli.
- Dinamometr- har xil muskul guruhlari kuchini lchaydigan asbob.
- Diiiozavrlar- qirilib bitgan sudralib yuruvchilarning katta tukumi. Bular trias davridan b r davrigacha

keng tarqalgan. Uzunligi 30 m gacha bo'lgan.
rta Osiyoda qoldiqlari topilgan.

- Dioptriya** - linzaning yoki kuzning optik sistemasi nur singdirish kuchini kuzrsatadigan kattalik, ichov birligi, dioptriya fokus oraliqiga teskari proporsional bo'lgan miqdordir.
- Dipeptidazalar** - oqsillar parchalanishini oxirigacha olib boruvchi va dipeptidlarni **erkin** aminokislotalarga parchalovchi peptid gidrolazalar quyi sinfiga oid ovqat hazm qilish fermentlari.
- Dipeptidlar** - ikki aminokislola qoldiigidan tashkil topgan birikmalar.
- Diplopiya** - narsalarning kuzgaga ikkita, qushaloq bo'lib kuzrinishi; kuzni harakatlantiruvchi muskullar falaji va parezi bo'lganda buyumlarning kuzgaga ikkita bo'lib kuzrinishi.
- Dipterologiya** - zoologiyaning qushshqanotli hashoratlarni rrganadigan sohasi.
- Disaxaridlar** - ikkita monosaxarid qoldiigidan tashkil topgan uglevodlar (saxaroza, maltoza, tregalaza va laktozalar)ning umumiy nomi, odam va hayvonlar oziqlanishida muhim rrin tutadi.
- Disvegziya** - ta'm bilish sezgisining yuzqolishi.
- Diskineziya** - ixtiyoriy harakatning tuzilishi.
- Diskompleksatsiya** - ikki rrtadagi aloqa yoki bo'lanishning buzilishi. Gistologiyada diskompleksatsiya deb, tuzqimalar rriyojlangan sayin hujayralar rrtasidagi aloqaning buzulib borishiga aytiladi.
- Dismenoreya** - hayz kuzrish davri (sikli)ning buzilishi.

i• mictriya -	miyacha kasalligining bir belgisi b lib, harakatning aniqligi, tezligi va y nalishi buzilishi bilan namoyon b ladi.
••imne/iya -	xotira buzilishi, eslab qolishning pasayishi-ateroskleroz kasalligida, inteksikatsion psixozlarda va boshqa holatlarda xotiraning pasayib ketishi.
i lisplaziya -	organ, t qimalar hujayraining not ri k payishi, not ri rivojlanishi.
Dispnoe -	tashqi nafas olishning buzilishi. Nafas qisishi, nafas olishning qiyinlashuvi, nafas olish tezligi va chuqurligining buzilishi, havo yetishmaslik hissi.
Dissimilatsiya -	tirik organizmlarda organik birikmalarning energiya ajratishi bilan parchalanish reaksiyalari. Nafas olish va bij ish asosiy dissimilyatsion jarayonlar hisoblanadi.
Distal -	markazdan chetda, uzoqda, periferiyada.
Distopiya -	alohida hujayralar t qima b laklari yoki ayrim organlarning not ri joylashishi.
Distrofiya -	t qimalar oziqlanishining miqdor va sifat jihatidan zgarishi, buzilishi.
Disulfid bo lar -	sulfigidril guruhlardagi oltingugurtlararo kovalent bo lanish. Oltingugurtli aminokislotalar rtasida hosil b ladi va oqsilning struktura tuzilishida muhim rol ynaydi.
Disfagiya -	yutishda o riq sezish, halqum muskullari falajlanishi natijasida yutish faoliyatining

- buzilishi.
- Disfunsiya -** organizm t qimalari, organlari va sistemalari funksiyasining buzilishi.
- Diurez -** siydik ajralish jarayoni. Odamda bir sutkada rtacha 1200-1600 ml siydik ajraladi.
- Diffuziya -** bir modda (gaz, suyuqlik, qattiq tana) molekulasining boshqasiga bevosita tegib turganda yoki ovak t siq orqali molekulalarning issiqlik harakati tufayli sizib tishi.
- Dixromofiliya -** organizm t qima va hujayralarining ishqoriy va nordon b yoqlari yordamida rang hosil qilish xususiyati.
- Doza-** organizmga bir vaqtda kiritiladigan dori yoki beriladigan rentgen va boshqa nurlarning miqdori.
- Dozimetriya -** nurlanish darajasini lchash. simlik, hayvon va inson organizmiga radioaktiv nurlarning ta'sirini, radioaktiv ifloslanish darajasini, ion hosil qiluvchi nurlarning dozasini aniqlashda q llaniladigan usullar yi indisi.
- Dominanta -** markaziy nerv sistemasi faoliyatida biron biologik ahamiyati ayni vaqtda (vaqtincha) individ uchun ustun turgan markaz ishining qolgan markazlar ustidan hukmronlik qilishi. Dominanta haqidaga taMimot akademik A.A.Uxtomskiy tomonidan 1923 yil yaratilgan. Q z alishning dominant cho i boshqa nerv markazlarining ishini zgartiradi va g yo ziga b ysindiradi. Och qolib sut ichayotgan mushuk oyo ini kuchsi/. clcktr toki bilan qitiqlash himoya rflexi rniga sut ichish

refleksini kuchaytiradi. Chunki, ayni vaqtda sut ichish nerv markazi boshqa markazlar ustidan dominantlik qiladi.

- Donriers modeli - nafas olish va chiqarish mexanizmini tushuntiruvchi model.
- Donor- bemorlarni davolash uchun z qoni, organ yoki t qimasini ixtiyoriy ravishda buruvchi kishi.
- Dorsal - organning yelka, orqa tomonida joylashganligini anglatadi.
- Dprsoventral - orqa tomonidan qorin tomoniga qarab turgan holat.
- Dofamin - neyrogormon; nerf sistemasining mediator.
- Driopitekklar- qirilib ketgan odamsimon maymunlar oilasining kenja oilasi: bir avlodga mansub uchta kenja avlodni (xususiy driopitekklar, sivapitekklar, prononsullar) z ichiga oladi.
- Dro/ofilalar - meva pashshalarining bir uru i. Juda rnyada (uzunligi 3,5 mm gacha). Drozofila lichinkalari suniy muhitda tez rivojlanadi va 7-10 kunda tajriba natijasini aniqlash mumkin. Shuning uchun undan genetik tadqiqotlarda foydalaniladi.
- Dromotrop ta'sir- q z alish tishini zgartirib yuboruvchi ta'sir.
- Duglas xaltasi - odamda gaz almashinuvini tekshirish maqsadida nafas chiqarish havosini yi ib olish uchun m ljallangan rezina xalta.
- Duoden...-duodeno... - « n ikki barmoq ichakka tegishli» ma'noni beradigan s zlarning old q shimchasi.

Duodenal bezlar -	n ikki barmoq ichak shilliq qavatid joylashgan murakkab naysimon bezlar.
Duodenal shira -	n ikki barmoq ichak shirasi b lib, me'da o.s.l bezi sekret; t suyuqligi, duodenal bezlar vu ichak jiyaklari shirasidan tashkil topgan.
Evolutsiya -	E organik olamning tarixiy rivojlanish jarayoni.
Evrībiontlar -	atrof-muhit omillarining keng k lamdii zgarishiga moslashib yashaydigan organizmlar.
Evrīterm organizmlar -	muhit haroratining keskin zgarishids yashashga qodir b lgan hayvonlar.
Ezofagotomiya -	toza oshqozon shirasini yi ib olish uchun ill bor 1899 yilda I.P.Pavlov va E.O.Shumova-Simanovskaya tomonidan taklif qilingan usul. (Burida qizil ngach kesib, oshqozonga fistula rnatib q yiladi. Hayvon yegan ovqat kesilgan qizil ngachdan tashqariga tushadi, lekin oshqozondan reflektor tarzda shira ajralaveradi).
Eytrofiya -	normal ovqatlanish, ovqatni ishtaha bilan yeyish, uning yaxshi singishi.
Ekzoosmos-	suv va unda erigan moddalarning hujayra tashqarisiga chiqish jarayoni.
Ekogenez-	organizm bilan muhit rtasidagi tarixiy zaro munosabatlar jarayoni.
Ekologiya -	biologiyaning tirik organizmlarning yashash tarzini atrof muhit sharoitlari bilan bo lab, shu sharoitlarning hayot faoliyatining asosiy jarayonlariga ta'sirini rganuvchi b limi.

iltikrcment-	ichakda hazm b lmay qolgan ovqat qoldi i y on ichakning pastki qismida t pianadi va tashqariga chiqariladi.
tfltskretlar-	moddalar almashinuvining oxirgi mahsulotlari (axlat, ter suyuqligi, mochevina va boshqalar). Ekskretor organlar bilan (me'da, ichak, teri, buyraklar, jigar, pka) organizmdan tashqariga chiqarib yuboriladi. Tashqariga ekskretlarni chiqarish ekskretsiya deyiladi.
I Itleroretseptorlar -	tashqi muhit bilan bo liq b lgan ta'sirlovchilar ta'sirini qabul qiluvchi, tananing sirtida joylashgan maxsus retseptorlar.
Kktoderma	murtak taraqqiyotning ikki qavatli bosqichi-gastrulaning tashqi qavat hujayralari.
Klctrogastrogramma	oshqozon silliq muskullari bioelektrik aktivligini qayd qilish.
Klctrokardiogramma -	yurak bioelektr faoliyatini qayd qilish.
Klektrokortikogramma	bosh miyaning p stloq qismidagi bioelektr faollikni yozib olish.
Klektrofiziologiya	fiziologiyaning bir b lirmi b lib, hujayra, t qima va organlardagi elektrik hodisalarni hamda elektr tokining organizmga ta'sirini rganadi.
Mmbrion -	hayvon organizm taraqqiyotining ilk davri.
I .ndoderma -	1) gastrulatsiya jarayonida hosil b ladi^ ichki qatlam; 2) kovakichlilar tanasining ichki devori.
Kndokrinalogiya -	endokrin yoki ichki sekretiya bezlari faoliyatini rganadigan fan.

Endokrin bezlar -	gormonlarini bevosita ichki muhit suyuqlikl (qon, limfa)ga chiqaruvchi, ichki sekretsiyl bezlari.
Endortlnlar -	markaziy nerv sistemasi ishlab chiqaradigail endogen peptidlar; rnorfinga xshash ta'sil k rsatadi.
Enzimologiya -	bioximiyaning fermentlar strukturasi, funksiyasl va fermentativ reaksiyalar kinetikalj fermentlarning ta'sir qilish mexanizmlarlj ularning klassifikatsiyasini rganuvchi sohasi.
Entomologiya -	zoologiyaning hashoartlarni rganadiganj b limi.
Eozinofi! -	donali leykotsitlarning bir turi, odam qonida! uning miqdori 0,5-5,0 % atrofida.
Epidermis -	hayvonlar va odam terisining tashqi epiteliyl qavati b lib, ektodermadan taraqqiy etadi.
Epikard	yurak devorining tashqi qavati.
Epiteliyl	zich tutashgan tirik hujayralardan iborat qoplovchi t qima. K p hujayrali hayvonlar tanasini tashqi tomondan va tana b shli ini rab turadi. Himoya qilish, ajratish va s rish vazifalarini bajaradi.
Epifiz-	odam va umurtqalilar bosh miyasining k ruvd mboqlari sathida joylashgan endokrin bez.
Eritrotsit -	odam va hayvonlar qonidagi yadrosi y q hujayra; qizil qon tanachalari. Odamning 1 mm qonida rtacha 4-5 mln. eritrotsit b ladi. 0'rtacha 120 kun yashaydi, keyin jigar va taloqda parchalanib keladi.

tilini;cnlar-	ayollar jinsiy gormoni, ularga estrodiol, estron va estriollar kiradi. Tuxumdonlar, qisman buyrak usti bezlaridan va uru donlar tomonidan ishlab chiqariladi. Ular ikkilamchi jinsiy belgilar rivojlanishida, tuxum hujayra yetilishida, jinsiy hissiyotlar shakllanishida, homiladorlik jarayoni borishida va moddalar almashinuvida muhim ahamiyatga ega.
I lolr» »iya	hayvonlar hatti-harakatining biologik asoslarini rganadigan fan.
BfToktoi	muskullar, bezlar, ichki organlar kabi efferent nerv tolalaridan keladigan impulslarga nisbatan javob beradigan maxsus organlar va t qimalar.
KITerent nerv tolalar	miyadan boshlangan nerv impulslarini organizm b ylab uzoq masofaga - effektorlarga uzatuvchi nerv tolalari.
Blhituv agnoziyasi	bosh miya yarim sharlari cheka qismlarida joylashgan eshitish markazlari faoliyatining buzilishidan yuzaga keladigan fiziologik holat. Bunday bemorlarda nutqni tushunish buzilgan b ladi.
I hiUiv adaptatsiyasi -	zgarmas lchamli tovushning davomli ta'sir etishi natijasida eshitish qobiliyatining asta-sekin pasayib borishi.
I nbi itsius xaltasi -	faqat qushlarga xos limfoid organ: V-limfotsitlar hosil b ladi.
FitKOsitoz - i	organizm uchun yot b lgan mikroblar, hujayralar va yot moddalarning maxsus hujayralar va bir hujayrali organizmlar tomonidan ushlab zararsizlantirilishi (hazm qilib

yuborilishi). Fagotsitoz hodisasi 1882 LLMechnikov tomonidan ochilgan.

- Fagotsitlar** - hayvon va odam organizmining zarrachalarni, mikroblarni qamrab olish va ha/n! qilish xususiyatiga ega bo'lgan hujayralari.
- ixtiyoriy harakatlar qilish qobiliyatiniij| batamom y qolishi; nerv sistemasininj shikastlanishi tufayli organ biror funksiyasininj y qotilishi yoki faoliyatining t xtashi.
- Faset k z** - k pgina b imoyoqlilarga xos bo'lgan, bl qancha sodda k zlar (ommatidiylar yi indisidan iborat murakkab k rish organi.
- Fassiya** - organlar, lomirlar, nervlar va muskullami raj luradigan biriktiruvchi t qimali organ.
- Feminizatsiya** - erkak individlarda ur ochilarining ikkilamchi jinsiy belgilarining rivojlanishi. MasalanJ ovozining ingichka b lishi yoki sut bezlarinini kattalashishi.
- FenUalanm-** deyarli barcha oqsillar tarkibiga kiruvchi zaruri) aminokislota erkin holda uchraydi.
- Fenotip-** organizmning individual rivojlanishi jarayonida shakllangan hamma sifatlar va belgilar yi indisi.
- Fermentlar** - biokimyoviy jarayonlarning y nalishiga katalitik ta'sir eta oladigan oqsil tabiatli moddalar-biokatahzalorlar.
- Feromonlar** - ha)^von organizmi ishlab chiqaradigan, asosan hidli biologik faol moddalar. Ma'lum sistematikj kategoriya individlariga (rivojlanish va hatti harakatiga) ta'sir qilish xususiyatiga ega.

loksin-	tarkibida temir tutuvchi murakkab oqsil; oksidlanish va qaytarilish reaksiyalarida ishtirok etadi.
• H111111-	suyak k miği, taloq, jigar va boshqa organlarning zida temir saqlovchi oqsil birikmasi; organizmda temirning rezerv manbayi b lib xizmat qiladi.
i ilnilyar oqsillar "	suvda erimaydigan, ipsimon, asosan struktura oqsillari.
Mhrin -	qon ivish jarayonida fibrinogendan trombin ta'sirida hosil boıadigan suvda erimaydigan oqsil.
• ibı inogen -	qon zardobi tarkibidagi oqsillardan biri, uning miqdori 300-500 mg % atrofida. Qon ivishida undan fibrin hosil b ladi.
Ptbroblastlar .	biriktiruvchi t qimaning keng tarqalgan hujayra shakli.
Fi/Aologik regeneratsiya	t qima va organlarning ishdan chiqayotgan qismlarining asta-sekin yangilari bilan almashishi.
Fiziologik ritmiar -	organizm, organ va hujayra ichida kechadigan jarayonlar jadalligi va xarakterini zgarib turishining davriy ravishda takrorlanib turishi.
Fiziologiya -ı	biologik fanlarning biri, tirik organizmning, undagi t qima, hujayra, organlar va organlar sistemalarining hayotiy faoliyatini rganadi.
Fiksatsiya -	1) tirik obyekt larni maxsus suyuqlıklarda zgartirmay saqlash; 2) organizm va organni ma'lum holatda mahkamlab q yish.

Filamentlar -	hujayra sitosketining oqsil tolalaridan iborat tirlari. Hujayra harakati mexanizmlarida ishtirok etadi. Masalan, muskul qisqarishida.
Filogenez -	organizmla dunyosi va uning alohida guruhlari (turlar, sinflar va h.k.)ning rivojlanish tarixi.
Filembriogenez -	embrional taraqqiyot jarayonida yuzaga kelgan, voyagayetgan hayvonlarda saqlanuvchi va avlodlariga tushchi zgarishlar. Atamani fanga A.I.Seversov (1911) kiritgan.
Fistula-	kovak organlariga operatsiya yili bilan (oshqozon, ichak) qiyiladigan maxsus nay.
Flukuatsiya -	chayqalish.
Fobiya -	hadiksirash, qurqish, vahima.
Follikulalar -	har xil funksiya va joylanishga ega bo'lgan yumaiq ichi bo'sh hosilalar. Masalan, sut emizuvchilarning tuxumdonidagi follikulalarida tuxum hujayralar rivojlanadi.
Fonoretseptorlar -	yoru likni sezuvchi maxsus nerv uchlari, oxirlari.
Fosfazalar -	gidrolazalar sinfiga kiruvchi ferment, asosiy ta'siri-fosfor kislotaning efillarini gidrolizlanishini kuchaytiradi.
Fosfolipidlar -	tarkibida fosfor kislota saqlaydigan murakkab lipidlar. Ular tirik t qimalar membranasining asosini tashkil qiladi.
Fosfoproteinlar -	aminokislotalar va fosfot kislotadan tashkil topgan murakkab oqsillar. Bularga sutdagi kazein, baliqdagi ixtulinlar inisol bo'ladi.

friilobiologiya -	ultrabinafsha * va infraqizil nurlar ta'sirida organizmda r y beradigan zgarishlarni rganuvchi biologiyaning bir b limi.
I niokimyoviy i • ii ksiyalar -	optik nurlanishlar ta'sirida q z aluvchi kimyoviy reaksiyalar.
rnloretseptorlar -	yorugiik nurlarini qabul qiluvchi retseptorlar (masalan, k z t r pardasidagi tayoqcha va kolbachalar).
I nlotcrapiya -	davolash yoki profilaktik maqsadlar uchun har xil nurlardan foydalanish.
Potofobiya -	yoru Iikdan q rqish, yoru likka qaray olmaslik.
Iu-idlik -	ayolning jinsiy sovuqligi; jinsiy maylning b lmasligi.
I ^l nktoza -	geksozalar guruhiga kiruvchi monosaxarid.
Iiiiulal bezlar-	oshqozon tubida foylashgan bezlar, pepsinogen, shiliq modda va xlorid kislota ishlab chiqaradi.
Imisional Iuirakatchaniik -	har bir q z aluvchi t qimada eng oddiy fiziologik reaksiyaning tish tezligi, beriladigan ta'sir darajasiga qarab javob hosil b lish intensivligi.
Iunksional nagruzka -	organizmning potensial imkoniyatlarini rganish, har xil organlarning ish bajarish qobiliyatini tekshirish uchun qoilaniladigan maium oichamli jismoniy mashq.
≤iunksional sistema -	tirik organizmdagi shunday bir holatki, bunda t qima, hujayra, organlarda zaro bogianish, kelishish; umumiy zgarishlar aslida bir

maqsadga qaratilgan boiadi, ya'ni bir D! organizm z tirikligini, hayot kechirln saqlab qoladi, yangi sharoitga moslaslti Funksional sistema haqidagi taiimot akadol P.K.Anoxin tomonidan yaratilgan.

Funksiya - har bir hujayra, t qima, organ, sistemaniiii» butun organizm sathidagi bajaradigan vazi ishi; masalan, k ruv organlarining va/J; k rish boisa, eshitish organlariniki-eshitish hokazo.

G

Gaversov kanallari - suyakning zich qatlamidagi qon tomirlari nerv tolalari tadigan kanal.

Gaz almashinuvi - tirik organizm bilan tashqi muhit rtasidagi almashinuvi. Bunda organizm kislorodni qa qiladi, karbonat angidrid, juda oz miqdordj boshqa gazzimon moddalar va suv bu chiqaradi.

Gaz almashinuvini rganishning Duglas-Xoldeyn usuli - odamda tinch yoki ish vaqtida gaz almashinu intensivligini tekshirish usuli.

Gazoanalizatorlar - har xil gazlarni miqdor va sifat k rsatkichlar aniqlaydigan asboblari. Fiziologiyada nafas o havosi tarkibidagi kislorod, karbonat angidr azot va boshqa gazlar miqdorini oichash ishlatiladi.

Galaktozidazalar - oligo va polisaxaridlarga ta'sir qiluvfl fermentlar. Odatda *a* va *p* galaktozidazal farqlanib, ular bir-biridan ta'sir qiluv substratlar bilan farq qiladi.

Gameta - jinsiy hujayra, gaploid t plai xromosomalarga ega tuxum hujayra spermatozoid.

■met	gametalar (jinsiy hujayralar)ning hosil b olish va yetilishjarayoni.
uHogoniya -	sodda hayvonlarning jinsiy k o'payishi.
l imiu-totsit -	yetilayotgan jinsiy hujayra.
i jnmma- Mlilnomoykislota - • .imunaglobulinlar-	nerv tizimi mediatorlaridan biri. qon zardobi tarkibidagi globulin reaksiyasi. Tarkibida bakteriyalar va viruslarga qarshi k o'pgina antitelolar bor. Davolash va profilaktika maqsadlarida yuqumli kasalliklar (masalan, qizamiq, k o'ky tal va boshqa)ga qarshi q o'llanadi.
Iwmima nurlar-	qisqa elektromagnit nurlanish, ya'ni gamma-nurlanish natijasida hosil b oladigan nurlar. Atom yadrolarining yemirilishi va yadro reaksiyalar natijasida hosil b o'ladi. Juda katta singish, predmet va jism ichiga kirish xususiyatiga ega.
* •-mtina-harakat neyroni -	muskul tolalarini innervatsiya qiluvchi orqa miyaning harakat neyronlari.
Bangliy -	(nerv tuguni), nerv hujayralari, tolalari va ular atrofidagi t o'qimalar t o'plami. Odam va umurtqali hayvonlarda gangliy yirik nerv y o'llari b o'ylab va ichki organlar devorlarida joylashgan. Umurtqasiz hayvonlarda gangliy markaziy asab tizimi vazifasini bajaradi.
(•anglioizdlar -	sialat kislota qoldiqlarini tutuvchi tabiiy organik birikmalar hisoblangan glikolipidlar vakili. Neyronlarning plazmatik membranalarida k o'p miqdorda uchraydi. Bakterial toksinlarning retseptori hisoblanadi. Odam organizmida

	gangliozidlar miqdori va strukturasi zgarishi asab kasalliklariga sabab b ladi.
Gaptenlar-	immunogen xususiyati chala, ammo antitelolar va immunotsitlar bilan ziga xos ta'sir qilish xususiyatiga ega kichik molekularli moddalar.
Gaptoglobin -	qon zardobining murakkab oqsili (glikoproteid). Gemoglobin bilan birga kompleks hosil qiladi. Himoya vasifasini bajaradi. Zaharsizlantirish jarayonlarida ishtirok etadi.
Garveyning qon aylanish sxemasi -	Uilyam Garveyning olib borgan bevosita kuzatishlari va eksperimentlari asosida tuzilgan yopiq qon aylanish doirasi (1628). Bu kashfiyot yurak-tomir tizimi fiziologiyasiga ilmiy asos soldi va tibbiyot hamda biologiya taraqqiyoti uchun oyat muhim rol ynadi.
Gatr-Gastra -	murakkab s zlarda ishlatiladigan, oshqozonga oid degan manoni beradigan old q shimcha.
Gastrin-	oshqozon va n ikki barmoq ichakda ishlab chiqariladigan gormon. Oshqozon shirasi, t suyuqligi va oshqozon osti bezi shirasi ishlab chiqarilishini kuchaytiradi.
Gastriksin -	oshqozon shirasi tarkibidagi proteolitik oqsillarni parchalovchi fermentlardan biri.
Gastroskopiya -	o iz va qizil ngach orqali oshqozon b shli iga kiritiladigan maxsus asbob (gastroskop) yordamida oshqozon ichki yuzasini tekshirish usuli.
Gastrula -	k p hujayrali hayvonlarning embrion taraqqiyotidagi bosqichlaridan biri b lib, blastuladan shakllanadi.

- (ieydclberg odam - (mauer odami) qazilma odamlarning pitekantrop odamga yaqin shakllaridan biri. Arxantropiar vakili, taxminan 400 ming yil avval yashagan. Qoidiqlari 1907 yili Geydelberg (Germaniya) yaqinidagi Mauer qishloqida topilgan. «Tikka yuruvchi odam» («Homo erectus») turiga mansub.
- <icydengayn me'dachasi operatsiya yordamida oshqozonning tub qismidan ajratib hosil qilingan suniy me'dacha R.Geydengayn tomonidan tavsiya qilingan. Bu operatsiya vaqtida oshqozon devorining qatlamlari, qon tomirlari va adashgan nerv tolalari qirg'iladi.
- (•clmgolsning iikkomadatsiya na/ariyasi - k z okkamodatsiyasi haqidagi nazariya, nemis fizigi va fiziologi X.L.Gelmings (1821-1894) tomonidan kashf etilgan. Mazkur nazariyaga k z kipriksimon muskul qisqarganda k z gavharining qavariqligi oshadi.
- Gelmgolsning rang nazariyasi - rang sezishning uch komponentli nazariyasi-k z t r pardasida qizil, yashil va binafsha ranglarni qabul qilib oluvchi maxsus elementlar mavjudligini taxmin qiluvchi nazariya.
- (.clmgolsning eshitish nazariyasi - Gelmgolsning rezonatorlik nazariyasi- eshitishning rezonans nazariyasi, Gelmgols tomonidan 1863 yildakashf etilgan.
- Gelmintlar - parazit chuvalchanglar (gijjalar).
- (idmintoqlar - gelmintlar keltirib chiqaradigan kasalliklar. Masalan, shistomozlar, fassioleqlar, nematodoqlar, askaridoqlar va boshqalar.
- Gelmintologiya - parazit chuvalchanglar sistemetikasini, tuzilishini, hayot tarzinirganuvchi va ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiquvchi fan.

	Zoologiya, tibbiyot va veterinariya fanlari bilan bo'liq.
Gemm-	Gemoglobin molekulasining oqsilsiz qismi, protoporfirinning ikki valentli temir ioni bilan birikishidan hosil bo'ladi.
Gemoglutinatiya -	eritrotsitlarning bir-biriga yopishib chikmaga tushishi.
Gematin -	gemoglobin va xlorid kislota reaksiyasi natijasida hosil bo'luvchi pigment.
Gematokrit -	qon shaklli va plazmasi ortasidagi hajm munosabati.
Gematologiya -	qon tarkibi va xossalari, shuningdek, qon kasalliklarini o'rganuvchi fan.
Gematoensefalik baryer (tashiq) -	qon bilan nerv toqimasi ortasida joylashgan va qondagi moddalarni orqa miya suyuqligiga, nerv toqimasiga tashini idora qilib turuvchi murakkab fiziologik mexanizm.
Gematuriya -	qonli siyish, siydik bilan eritrotsitlar ajralib chiqishi.
Gemiparez -	gavda yarmining falajlanishi.
Gemiplegiya -	gavdaning bir tomoni (yarmi) muskullarining falajlanishi.
Gemo... -	qonga taalluqli murakkab s'zlar tarkibiy qismini.
Gemoglobin -	eritrotsitlar tarkibidagi oqsil bo'lib, u kislorod va karbonat anhidrid tashishda qatnashadi. Odam, umurtqali va ba'zi umurtqasiz hayvonlar qoni tarkibidagi temir atomini tashuvchi qizil rangli nafas pigmenti.

- rinoglobmursya - qon tomir ichidagi gemoliz tufayli siydikda gemoglobin paydo b lishi.
- (•cmodializ- buyrak ishi buzilganda va tkir zaharianishda organizmdagi zararli moddalarni chiqarib tashlash usuli.
- dicmodinamika - qon tomirlarida qonning harakat qilish qonunlarini rganuvchi fan.
- (•cmoliz- eritrotsitiarning parchalanishi natijasida gemoglobinning bevosita plazma tarkibiga tib qoJishi. Gemoiiz normal holat b Hb, u bilan eritrotsitlarning hayot sikli tugaydi (120 kunga yaqin).
- (Jcmolizinlar- gemoliz keltirib chiqaradigan moddalar.
- (.cmolimfa - rangsiz yoki yashii tusli suyuqlik. Ochiq qon aylanish tizimiga ega k pciilik umurtqasiz hayvonlar qon tomirlar va t qimalararo b shliqlarida liarakatlanadi. Qonga hos b lgan vazifalarni bajaradi.
- Cemometr - qondagi gemoglabin miqdorini aniqlashda ishlatiladigan asbob.
- Ccmopoez - qon hosil b lish jarayoni.
- Ccmopoetiklar - organizmda qon ishlab chiqaruvini kuchaytiruvchi moddaiar.
- Cemostaz - organizmda qon ketishini t xtatish va uni oldini olishni ta'minlovchi biologik va bioximik jarayonlar.
- (icmotoksinlar - qonda gemoliz hodisasiga sabab b ladigan zaharli moddalar.

Gemotoraks -	plevra boshli qon quyilishi.
Gemofiliya -	qon ivishining keskin susayishi, ya'ni qon ivimaslik kasalligi. Uning asosiy sababi-qon ivish tizimining izdan chiqishidir. Gemofiliya bilan erkaklar kasallanadi.
Gemotsianin -	ba'zi umurtqasiz hayvonlar gemolimfasiniflik yashil nafas pigmenti.
Gemotsit -	qonning tashkiliy shakllangan har qanday hujayrasll eritrotsit, trombosit, shuningdek eritrotsitninn hamma turlari.
Gemotsitoblastlar -	ilikdagi qon yaratuvchi hujayralardan biri.
Gen -	irsiyatning eng oddiy birligi.
Generalizatsiya -	kasallik jarayonining organizm boshlab tarqalil kuchayib ketishi.
Genetika -	irsiyat va zgaruvchanlik haqidagi fan.
Gen injenerligi -	rekombinant DNKlar texnologiyasi. Genetik vaj biokimyoviy usullar yordamida organizm yoki hujayra biologik informatsiyasini zgartirish bilan tabiatda uchramaydigan, yangi xususiyatga ega bo'lgan genlar tashkiliy va shu asosdagi yangi nav hamda zotlarni yaratish.
Geobiont -	tuproqda yashovchi organizmla majmuyi.
Geogelmintlar -	tuxumlari oraliq xujayrasiz tashkiliy ridan-tashkiliy tuproqda rivojlanadigan parazit chuvalchangiarj Geogelmintlarning tashkiliy tuproqqa axlatil bilan birga tashkiliy.
Geparin -	qon ivishini pasaylinivchi tabiiy antikoagulyana

bu lib, u jigar va pankreasdan iborat. Normada qon tomirlari ichida qon qovushiga ta'sir qilinadi qiladi. Trombos va emboliya kasalliklarida qo'llaniladi.

- Boring-Breyer refleksi - nafas olish vaqtida alveola va nafas yo'llaridagi retseptorlarning ta'sir qilishidan yuzaga chiqadigan refleks, bu refleks yordamida nafas olish va chiqarish tezlikidan idora qilinadi.
- Ermafroditizm - bir individda ham erkaklik, ham urush ochilik jinsiy organlarning mavjudligi. Germafroditizm tabiiy (umurtqasiz hayvonlarga xos) va ayritabiiy holda (odamda) uchraydi.
- Gerontologiya - tirik organizmlarning qarish jarayoninirganuvchi biologiya va tibbiyotning sohasidan biri. Ilmiy gerontologiyaning asoschisi rus olimi Nobel mukofotining sovrindori LLMechnikovdir.
- Gerpetologiya - sudralib yuruvchilar bilan suvda ham quruqda yashovchilarnirganadigan zoologiyning tarmoqi.
- Gerometrik boshqarilish - yurak muskullarining qisqarish kuchini dastlabki uzuniigiga qarab zgaritirish qobiiiyati (Frank-Starling qonuni).
- Ceteroterm hayvonlar - issiq qonli hayvonlar.
- Geretrof organizmlar - oziqlanishida boshqa turdagi organizmlar tomonidan sintezlangan tayyor organik moddalardan foydalanidan organizmlar.
- Gerbernatsiya - organizmda modda almashinuvining pasayishi hisobiga hayot faoliyatining sekinlashish holati. Tabiiy gerbematiyaga ayrim hayvonlarning qishki uyquisi misol bo'ladi.

Gigantizm -	organizm yoki uning ayrim organlarin (akromigaliya) haddan tashqari sib kattalashit ketishi. K pincha erkaklarda kuzatiladi. sisl gormonlari bilan bo liq deb qaraladi.
Gigiyena -	tashqi muhit va ishlab chiqarish faoliyatidagi xilma-xil omillarning odam so li iga ta'sirini rganadigan, turmush va mehnat sharoitlarini so lomlashtirishga qaratilgan tadbirlarni ishlab chiqadigan fan.
• Gidra -	chuchuk suvda yashovchi kovakichlilar tipining vakili.
Gidrobiologiya -	suv ekosistemasi va uning komponentlarini, asosan suv organizmlari hamda ularning yashash qonuniyatlarini rganadigan biologiyaning bir b limi.
Gidrokortizon -	glukokortikoidlar guruhiga mansub buyrak usti bezi p stloq qavatining gormoni. Organizmda uglevodlar, oqsillar va yo lar almashinuviga ta'sir qiladi.
Gidrolazalar -	suv ishtirokida boradigan reaksiyalarni katalizlovchi fermentlar sinfi.
Gidroliz -	moddalarning suv elementlarini biriktirib, tarkibiy qismlarga parchalanishi.
Gidromiya -	k pincha yurak va buyrak kasalliklarida uchraydigan qonning suyulib ketishi (qonda suv miqdorining ortib ketishi).
! Gidrotoraks -	plevra b shli iga suv t planishi.
Giper -	«yuqori», «baland», «kuchli» dcgan ma'nolarni anglatuvchi old q shimcha.

Iprrventilatsiya -	pka ventilatsiyasining ortib ketishi.
dlpcvitaminoz-	organizmga ayrim vitaminlarni haddan tashqari k p miqdorda kiritish natijasida paydo boiadigan holat.
(ilperglikemiya -	qonda glukoza miqdorining normaga nisbatan ortib ketishi.
(dlperesteziya -	sezishning ortib ketishi, ortiqcha sezuvchanlik.
<*Ipcrkapniya-	qonda va organizm t qimalarida karbonat angidrit gazining k payib ketishi. Bu holat pka ventitatsiyasi susayganda. pka, yurak, qon tomirlar sistemasi kasalliklarida, aikaloz holatida r y beradi.
<.Iperkineziya -	beixtiyor, ortiqcha harakat.
(.iperoksiya -	qon va t qimalarda kislorod niqdori va parsial bosimning k payishi. Tabiiy sharoitda uchramaydi.
(Jipcrplaziya -	hujayralarning ortiq darajada k payishi.
(#iperpnoe -	tez va chuqur nafas olish (hansirash).
(;i)lcrpolarizatsiya-	q z aluvchan t qimalarda (hujayralarda) membrana potensial ining ortib ketishi.
plperrefleksiya -	orqa miya shok holati tgandan s ng kuzatiiadigan kuchaygan reflektor faohyat
Blpersalivatsiya -	s lakning k p miqdorda ajralishi.
(ilpersekreziya -	u yoki bu bezning k p miqdorda sekret chiqarishi.

Gipertenzin -	qon tomirlarni toraytiruvchi modda.
Gipertenziya -	organizm b shliqlaridagi kovak organlar va qo tomirlaridagi gidrostatik bosimning ortib ketishi.
Gipertermiya -	organizmda haroratning umumiy yoki mahalliy k tarilishi.
Giperterioz -	qalqonsimon bez faoliyatining kuchayishi natijasida undan ishlab chiqariladigan gormonlar qonda k payib ketishi.
Gipertonik eritma -	osmotik bosimidan yuqori b lgan eritma.
Gipertoniya -	arterial qon bosimining ortib ketishi bilan ta'riflanadigan kasallik.
Gipertrofiya -	oziqlanishning ortishi, t qima, organ va uning biror qismi hajmining kattalashuvi.
Giperfagiya -	haddan tashqari ortiq miqdorida ovqat iste'mol qilish.
Giperfunksiya -	organlar yoki butun bir organizm faoliyatining fiziologik meyor chegarasidan chiqadigan darajada kuchayishi.
Giperxolesterinemiya -	qonda xolisterin miqdorining k payishi.
Giperxromaziya -	eritrotsitlarning gemoglobinga haddan tashqari t yinishi, bu holat ayrim anemiyalarda, ayniqsa xavfli pernitsioz anemiyada uchraydi.
Gipnoz -	hayvon va odamlarni sun'iy ravishda qisman uxlatib q yish.
Gip-Gipo -	odatdagi miqdorning kamayishi, pasayishini,yetishmaslik msfnosini anglatuvchi old q shimcha.

- jpvitaminoz - vitaminlarning qisman yetishmasligini ifodalovchi atama.
- lil|io}>likemiya - qonda glukoza miqdorining kamayishi. U gavda haroratining pasayishi, muskullar zaiflashishi va holsizlanishga sabab b ladi.
- lil|M)derma - ayrim umurtqasizlarning yirik epitelial hujayralaridan tashkil topgan tana devorining bir qismi.
- Hpodinamiya kamharakatlilik, mushaklar harakatining susayishi.
- .Ipnkapniya - qonda karbonat angidrid gazi miqdorining kamayishi.
- i|)okineziya - harakat hajmi va tezligining susayishi.
- iipokscmiya - qonda kislorod miqdorining kamayishi.
- ipoksiya - t qimalarning kislorod bilan yeiarli taminlanmasligi.
- iipomorfoz- evoiutsiya jarayonida organizm tuzilishining roddalashuvi. Bunda k pincha ixtisoslashuv beigilari y qoSadi.
- Siposekretsiya - organizmda turli bezlar tomonidan sekret ishlab chiqarilishining kamayishi.
- v -potalamus - oraiiq miyaning k pdan-k p afferent va efferent y Uarga ega b Igan nerv hujayralari t plamidan (32 juft yadro) tashkil topgan b liini, vegetativ va boshqa hayotiy vazifalarni boshqaruvchi muhim p stloq osti markaz hisoblanadi. Uning nazorati ostida ichki sekretsiya bezlari, uglevodlar aimashinuvi, '
  -

	vegetativ nerv sistemasi boshqariadi.
Gipotenziv vositalar -	qon bosimini tushirish uchun ishlatiladigan vositalar.
Gipotermiya -	issiq qonli hayvonlar va odam tana harakatining pasayishi.
Gipotireoz -	qajqonsimon bez faoliyatining susayishi.
Gipotoniik eritma -	osmotik bosimi qon plazmasining osmotik bosimidan past bo'lgan eritma.
Gipotoniya -	arterial qon bosimining pasayib ketishi bilan ta'riflanadigan kasallik.
Gipofiz-	umurtqali hayvonlar bosh miyasi asosida joylashgan ichki sekretiya bezi. U oldingi (adenogipofiz), oraliq orqa bezlar (neyrogipofiz)dan tuzilgan. Gipofiz ishlab chiqaradigan gormonlar organizmdagi moddalar almashinuvi jarayonini uy unlashtirishda katta ahamiyatga ega.
Gipofiz ektomiya	- xirurgik yoki I bilan yoki boshqa biron usul yordamida (elektrokaogiyatsiya) gipofizni kesib olish yoki buzib tashlash.
Gipofunksiya -	biron organ yoki fiziologik sistema funksiyasining normaga nisbatan pasayishi.
Gipoxolesterinemiya -	qonda xolesterin miqdorining kamayishi.
Gipoxromaziya -	eritrotsitlar tarkibidagi gemoglobin miqdori kamayib ketishi tufayli eritrotsitlarning och tusli bo'lishi, ko'rinishi.
Gis tutami -	atipik muskui hujayntlaridan tashkil topgan, yurak tkazuvchi sistemasining bir qismi. V

q z alishni atrioventrikular tugundan yurak qorinchalariga tkazib beradi.

- fjistamin - biogen aminlar guruhiga kiruvchi fiziologik faoi modda.. Gistamin-nerv mediatori hisoblanadi. U oqsil parchalanishi mahsuloti, me'da va ichaklar devorida, muskullar, boshqa organlarda hosil b ladi va qonga tadi. Organizmda qator fiziologik jarayoniar regulatsiyasida ishtirok etadi.
- Cistidin-** k pchilik oqsillar tarkibida ucliraydigan zaruriy aminokislota.
- Gistologiya-** odam, hayvon kabi k p hujayrali organizm t qimalari tuzilishi, rivojlanish qonuniyatlari va funksiyasini rganadigan fan.
- <;iston!ar-** simiik va hayvon hujayralari yadrosida uchradigan arginin va iizin qoldiqlariga boy ishqoriy xususiyatli oqsillar.
- <;iikemiya -** qondagi glukoza miqdori (mg% biian ifodalanadi).
- <;iikogen -** polisaxarid, hayvon kraxmali deb ham yuritiladi. Jigar va muskul hujayralari sitoplazmasida k p t planadi.
- <;iikogenez-** kerakli fermentiar yordamida (masalan. glikogensintetaza) glukoza qoldiqaridan glikogen sintezi.
- <;iikogenoliz-** glikogenning anaerob sharoitda parchalanish jarayoni. Giikogenning parchalanishini glikogen-fosforilazakatalizlaydi.
- <;iikozidazalar-** uglevodlarni paichalovchi fermentlar guruhi ularga saxaraza, maltaza, laktaza, amilaza,

	sellulaza, xitihaza va boshqalar kiradi.
Glikozidlar -	shakar qoldiqlari va boshqa organik birikmalardan tashkil topgan moddalar guruhi. Kpchiligi achchiq tamga ega. Bazilari tibbiyotda ishlatiladi.
Glikozuriya	glukozaning siydik bilan ajralib chiqishi. U qandli diabet kasalligining asosiy belgilaridan biri.
Glikokaliks -	kipgina hujayralarning, jumladan ichak hujayralari (enterotsitlar)ning tashqi membranasini qoplab olgan glikoproteid qatlam.
Glikoliz-	glukozaning anaerob sharoitda sut kislotasigacha fermentativ yili bilan parchalanishi.
Glikolipidlar -	uglevodlar va lipidlardan tashkii topgan murakkab birikma. Biologik membranalarning tashqi qismida uchraydi.
Glikoneogenez -	glukozaning sut kislotasi, glitserin, aminokislotalarning azotsiz qoldiqlari va boshqa moddalardan hosil boiishi. Bu jarayon asosan jigarda amalga oshadi.
Glikoproteinlar -	uglevodlar va aminokislotalardan tashkil topgan murakkab oqsillar. Qon zardobidagi oqsillar, kpchilik fermentlar, membrana oqsillari misol boiadi.
Glitseridlar -	glitserin va yuqori molekulari yo kislotalar efiri; simlik va hayvon hujayralarida tplanadigan yogiarning asosiy qismi.
Gliya -	markaziy nerv sislemasi oialiq to qimasi, turh hujayra eiementlaridan va alohida turdagi t qimalardan luslikil loj,'an.

J

- Globin -** gemoglobin molekulasining oqsilli qismi.
- Globulinlar -** suyultirilgan tuzli eritmalarda eruvchi oddiy oqsillar. Qon zardobining yirik molekulari oqsillar guruhi. Globulinlar organizmning immunitet k rsatkichini, qon ivishini belgilab, temir, mis almashinuvida faol qatnashadi.
- Globulinuriya-** siydik bilan globulin ajralishi, bu ayniqsa amiloidoz, tkir nefritda uchraydi.
- Glutamat kislota -** muhim aminokislotalardan biri, k pchilik oqsillar tarkibida uchraydi.
- Glutation -** barcha tirik organizmlarda uchraydigan tripeptid. Oksidlanish-qaytarilish reaksiyalarida ishtirok etadi.
- Glukagon -** oshqozon osti bezi gormoni. Bezdagi Langergans orolchalarining *a* -hujayralari tomonidan qonga ishlab chiqariladi. Insulin gormonining antagonisti. Glukagon ta'sirida glikogenningparchalanishi tezlashadi va qonda glukoza miqdori ortadi.
- Glukoza-** odam va hayvonlar organlarida va qonida uchraydi. T qimalarda oksidlanganda turli fiziologik jarayonlar uchun zarur b lgan energiya ajratadi. Miya hujayralari faqat glukoza hisobiga energiya oladi.
- Glukokortikoidlar -** gidrokartizon, kortikosteron kabi buyrakusti bezi p stloq qismining gormonlari. Ular oqsillar va uglevodlar almashinuviga kuchli ta'sir etadi, jigarda oqsillar sintezini kuchaytiradi.
- Glukoretseptorlar -** qonda glukoza konsentratsiyasi zgarishini sezuvchi retseptorlar.

Govers tutami -	orqa miya yon po onasi tarkibiga kiruvchi sezgi y llaridan biridir.
Golji apparati - _"	disksimon membranalar t plami va pufakchalardan tashkil topgan hujayra organoidi.
Gols refleksi -	qorin pardasiga ta'sir etganda yurak faoliyatini susaytiruvchi refieks.
Gomeostaz-	odam va hayvon organizmi ichki muhiti va asosiy fiziologik funksiyalarining nisbiy doimiy b lishi. Bu atama birinchi marta 1929 yiii U.Kennon tomonidan q llanilgan.
Gomeotermiya ••	tana harakati tur unligining nisbiy doimiyliigi.
Gomeoterm hayvonlar -	tana harakati nisbatan doimiy b lgan hayvonlar.
Gominidlar-	eng yuksak tuzatilgan adamsimon maymunlar oilasi.
Gomologik organlar -	kelib chiqishi bir xil b lgan organlar.
Gomotransplantatsiya-	bir xil biologik tur ichida organ va t qimalarni bir-biriga k chirib tkazish.
Gonadotrop gormonlar-	umurtqali hayvonlar jinsiy bezlarining endokrin funksiyasini boshqaradigan gormonlar.
Gormonlar -	ichki sekretsiya bezlari tomonidan ajralib chiqadigan biologik faol moddalar. Bu atama birinchi marta 1905 yili E.Starling tomonidan q llanilgan.
Gormonal boshqarilish	organizm yoki uning ayrini sistemalarining gormonlar yordamida boshqarilishi.
Goryayev hisohhish kiim<rnNI	qon hujayralarirti sanash uohun cj llaniladigan asbob (N.K.©oryay<v-gematolog, 1875-1943).

(.ravitatsion fiziologiya fiziologiyaning keyingi yillarda paydo bo'lgan va kosmosni zanjir bilan rivojlanayotgan b'limi, organizmga vaznsizlik, tezlik kabi omillar ta'sirini o'rganadi.

Granulotsit- sitoplazmasida granulari (donachalari) bo'lgan oq qon tanachalari. Odam qoni leykotsitlarining asosiy qismini granulotsitlar tashkil qiladi. Ular qanday bo'lgan bilan bo'lgan yalishiga qarab neytrofil, bazofil va eozinofillarga bo'linadi.

Grafik yozish - organizm funksiyasidagi o'zgarishlar dinamikasini har xil asboblarda yordamida qo'llanilgan yoki fotoplyonkaga yozib olish.

(fianin - purin asosi; nuklein kislotalar, nukleotidlar va boshqalar tarkibida uchraydi.

< iumoral boshqaruv - organizmdagi hayotiy jarayonlarai uy unlashtirish mexanizmlaridan biri; moddalar almashinuvi mahsulotlari yordamida organizmning suyuq muhiti (qon, limfa, t qima suyuqligi) orqali amalga oshadi.

H

Harakat birliklari- motoneyron va u idora qiladigan muskul tolalari guruhi.

Harakat markazlari - miya yarim sharlar p' stloq qismida joylashgan va harakat faoliyatini boshqarilishini ta'minlaydigan markazlar.

Harakatreaksiyalari- retseptor yuzalarining qitqilanishi natijasida afferent nerv tolalari orqali yuboriladigan impulslarga javoban orqam miya va bosh miyadagi maxsus harakat markazlaridan keladigan efferent impulslar effekti. U alohida olingan organlarda yoki butun bir organizmda

sodir b lishi mumkin.

Harorat adaptatsiyasi teri yuzasidagi sovuq va issiq haroratni sezuvchi retseptorlar sezgirligining pasayishi. Bunday holat odatda ma'lum bir haroratga ega b Igan narsaning teri yuzasiga davomli ta'sir etishi natijasida yuzaga keladi.

Hid bilish - hid bilish analizatorida joylashgan maxsus retseptorlar orqali tashqi muhitdagi gaz holdagi kimyoviy moddlarni yozish.

Hid bilish adaptatsiyasi ma'lum hidning uzoq vaqt ta'sir etishi natijasida unga nisbatan sezgirlikning pasayishi. Bunda sezuvchanlik nafaqat ta'sir etayotgan moddaga nisbatan, balki boshqa hid tarqatuvchi moddalarga nisbatan ham pasayadi.

Hid bilish nervi - birinchi juft bosh miya nervi, hid sezuvchi retseptorlardan boshlanadi.

Hid bilish reflekslari organizmni turli ta'sirlardan himoya qilish reflekslari. Ular asosan shartsiz reflekslardir.

Homila - ona qornida rivojlanayotgan pusht. Odatda homila deganda tuxum hujayraning uru Ianishidan 19 hafta keyingi davri tushuniladi. Bu vaqtga kelib u odam bolasining shaklini oladi. Homila tu ulgunicha ona qoni hisobidan kerakli oziq moddalarni va kislorodni kindik orqali olib turadi.

Homiladorlik - organizmda uru lang:m luxtim hujayradan homila rivojlanadigan fiziologik jarayon.

Igna bilan davolash I organizmnini', biologjk lhd iui(lalariga maxsus ignalarni sam hlb davoluiih usuli.

I ⁿ aterililar -	shuiasimon simmetriya tuzilishiga ega bo'lgan faqat dengiz hayvonlaridan iborat qadimgi ikkilamchi o'zliklilar tipi (umurtqasiz hayvonlar tipi). Masalan, dengiz yulduzlari, dengiz kirpilari.
Idioadaptatsiya -	evolutsiya jarayonida hosil bo'ladigan (masalan, himoya rangi) ayrim sharoitlarga moslashish. Atamani fanga A.N.Seversev kiritgan (1925).
Idiosinkraziya -	muayyan ta'sirlarga nisbatan sezuvchanlik oshib ketishidan kelib chiqadigan potologik holat.
I/o... -	teng, bir xil, teng qiymatli degan ma'noni anglatadigan so'zlarning old qo'shimchasi.
Izodinamiya qonuni -	organizmda har yil beradigan energiya almashinuvidagi asosiy oziq moddalar, oqsillar, uglevodlar va yonilg'ining bir birini energetik nuqtayi-nazardan o'zini bosib olishi. Masalan, Ig yonilg'ining energiya jihatidan 2g dan ko'proq uglevod o'zini bosishi mumkin.
Izoioniya -	ion tarkibining bir xil bo'lishi; masalan, sun'iy eritmalar tarkibi, qonning ion tarkibiga moslashgan bo'lishi.
izoleytsin -	zaruriy aminokislota. Ko'pchilik oqsillar tarkibida uchraydi.
Jzomerazalar -	organik birikmalarning zaro almashinuv reaksiyalarini katalizlovchi fermentlar sinfi.
Izomeriya -	uzunligi o'zgarmagan holat.
Izometrik qisqarish -	muskul qisqarganda, uning uzunligi o'zgarmagan holda tarangligining ortishi (kuch yetmaydigan o'zlikni ko'zga tarishdagi qisqarish).

- Izosoraiya -** osmotik bosimi bir xil boʻlgan ikkita eritma.
- Izotermik -** bir xil harorat holati.
- Izotonik eritmalar -** osmotik bosimi hayvon va simlik hujayralar va qon zardobining osmotik bosimiga teng boʻlgan eritmalar. Suniy izotonik eritma fiziologik eritma deb ham yuritiladi.
- Izotonik qisqarish -** muskul tarangligi zgarimasdan, eski holiga kelib qisqarishi (muskulning yuksiz qisqarishi).
- Izotrop disk -** muskullar qisqarganda zaro bir xil almashinuvchi miofibrill oqsillaridan tashkil topgan disklar.
- Izofermentlar -** bir biologik turda bir biriga xshash katalitik reaksiyalarni bajaruvchi, biroq strukturasi va fizik-kimyoviy hamda immunologik xususiyatlari bilan farq qiluvchi fermentlar guruhi.
- Izoelektroik nuqta -** amfoter moddalarning anodga ham, katodga ham harakat qilmaydigan muhit-rN ning qiymati. Oqsil moddalarining muhim k rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Izoelektrik nuqtada oqsil beqaror boʻladi va osonlik bilan ch kmaga tushadi.
- Ikkilamchi jinsiy belgilar -** bir jinsni ikkinchisidan farqlovchi barcha tashqi belgi va xususiyatlar majmuyi.
- Ikkilamchi nafas olish -** uchi ketayotgan qushlarning nafas olganida hamda nafas chiqarganida havo xaltalaridagi havo hisobiga gazlar almashinuvi.
- Ikkilamchi o izlilar -** embrional taraqqiyotida birlamchi o iz (blastoporlar) dan emas, balki murtak blastoporining qarama-qarshi tomonidan o zi

hosil boʻladigan hayvonlar (ignaterililar, xordalilar).

Ikkilamchisiydik-

buyrak faoiyatining s nggi mahsuli. Buyrak koptokchalarida filtratsiya natijasida hosil boʻlgan birlamchi siydik buyrak kanalchalaridan tganida undan suv, suvda erigan bazi tuzlar va glukoza qayta s riladi va natijada ikkilamchi siydikka aylanadi. Ikkilamchi siydik yi uvchi kanallar orqali buyrak jomiga va undan siydik y llari orqali siydik pufagiga tadi. Uning sutkalik hajmi rtacha 1,5l.

Ikkilamchisignal nlslemasi -

oliy nerv faoliyatining sifat jihatdan odamgagina xos alohida sbakli-nutq signallari sistemasi. 1932 yili anod. I.P.Pavlov tomonidan birinchi b lib fanga kiritilgan tushuncha, odam va hayvonlar bosh miyasining ishlashidagi asosiy farqlarni ajratadi. U atrof muhitdagi voqelikni umumlashtirgan holda ifodalovchi s zlardan iborat sistemadir.

Ikkilamchitana h shli i(selom) -

tana devori bilan selomik epiteliydan tashkil topgan, xususiy devorga ega ichki organlar orasidagi b shliq.

Ikki pallali molluskalar

chi anoqli molluskalar sinfi. Chi ano i ikki tabaqali. Bazi turlarida mantiya biian chi anoq rtasida marvarid rivojlanadi, ayrimlarining chi ano idan sadaf olinadi. G shti yeyiladigan turlari ham bor. Suv havzalari tubida yashaydi.

Ikki xil nafas oluvchi baliqlar-

jabra hamda pka bilan nafas olishga moslashgan baliqlar sinfining kenja sinfi. Bulaming vakillari-Avstraliya serotodi, Amerika lepidosireni va Afrika protopterusidir.

Ikki qavatlılar -

tanasi ikki qavat hujayralar ektoderma va

	endodermadan iborat bo'lgan hayvonlar (masalan, bulutlar).
IHyuziya-	xayoliy, mavhum-real narsani notiridrok etish.
Imago -	hashoratlar rivojlanishidagi snggi voyaga yetgan davri.
Imigratsiya -	ilgari yashamagan biron bir joyga tirik organizmning kchib kelishi.
Immunizatsiya -	sun'iy ravishda immunitet hosil qilish.
Immunitet -	odam va hayvonlar organizmining biologik bir butunligini saqlash maqsadida yot moddalarga, organizmlarga qarshi kurashish qobiiiyati. Bu holat birinchi marta J.I.Mechnikov tomonidan oqon tanachaiari-fagotsitlarning yot mikroblarni yutib zararsizlantirishi, kashf qilishi bilan asoslangan.
Immunogenetika -	immunologiyaning immunitet omiliarining genga bo'iiqligini, t qima antigenlarining tur ichidagi xilma-xilligi va t qima nomuvofiqligini rganuvchi bir b limi. Atamani Llrvin bilan L.Kom (1936)taklif etgan. begona (yot) moddalar-antigenlar bilan ziga xos birikish xususiyatiga ega murakkab oqsil. Odam va umurtqali. hayvonlar qonida b ladi.
Immunokompetent hujayralar -	organizm immun sistemasining antigen bilan spetsifik ravishda zaro ta'sirga kirisha oiadigan hujayraiari.
Immunologik xotira -	organizm immun sistemasining antigen bilan bir marta zaro ta'sirga kirishganidan keyin

ikkinchi marta kiritilgan shu antigenga spetsifik javob berish qobiliyati.

- Immunologiya - organizmning morfo-funksional bir butunligini va biologik individualligini va biologik individualligini saqlashga qaratilgan himoya qilish reaksiyalari mexanizminirganuvchi tibbiy biologik fan.
- Implantatsiya - 1)inson yoki hayvon organizmida qilinadigan xirurgik operatsiyalarning bir necha xili; 2)sut emizuvchilar bachadonining devoriga rivojlanayotgan murtakning k chib tib, payvandlanib olinishi.
- Impuls, nerv impulsi -** (q z alish) nerv q z alishining neyron b ylab tarqalishi.
- Inaktivatsiya -** faoliyatning kuchsizlanib yoki butunlay y qolib qilishi.
- Invaginatsiya -** embriogenezda murtak pufakchasi devorining botib kirishi bilan yuzaga keladigan gastruiatsiyaning ayrim a'zolarining hosil b lish kurtaklarining paydo b lishi.
- Invaziya - hayvonlarga mansub parazitlarning (sodda hayvonlar. chuvalchanglar, hashoratlar) organizmga yuqib, kasallik paydo qilishi.
- Invertaza-** saxarozani D-fruktoza va glukozagacha parchalovchi ferment, saxaraza deb ham yuritiladi. Mazkur jarayon k pincha ingichka ichakda sodir b ladi, lekin invertaza yana mikroorganizmlar va yuksak simliklarda ham mavjuddir.
- Involutsiya -** l)evolutsiyada ayrim organlarning reduksiyasi yoki y qolib ketishi, ular tuzilishi va

faoliyatining soddalashishi; 2)organ, t qima va hujayralarning orqaga rivojlanishi; 3)qarish yoki kasallikda organlarning atrofiyaga uchrashi.

- Ingibitorlar** - ayrim ferment va fermentlar sistemasinin katalitik aktivligini susaytiruvchi har kimyoviy tabiatga ega bo'lgan moddalar.
- Individ** - mustaqil yashash xususiyatiga ega organizm.
- Indikatorlar** turli nazorat qiliuvchi asboblarning umumiy nomi. Masalan, universai pH metr.
- Indifferent** - befarq, neytrai, zararsiz, loqaydlik.
- Induksiva** - fizik atama, fiziologiyada markaziy nerv sistemasi, ayniqsa oliy nerv faoliyatida sodir bo'ladigan *turadigan FunkSIONal* jarayon. Bunday ma'lum bir refleks chaqirilishi uchun qo'zg'atishga uchragan postsinaps nerv markazlari qo'shni nuqtalarda ikkinchi bir guruh nerv markazlari faoliyatining tormozlanishiga olib keladi. Bir vaqtda birluvchi va almashinib turuvchi induksiyalar farqlanadi, yana musbat va manfiy induksiyalar ham mavjud. Induksion qonun tufayli organizmda ko'pgina hayotiy jarayonlar maqsadga muvofiq ravishda amalga oshiriladi.
- Inertlik** - harakatsizlik, bechollik, beqizg'inchilik.
- Inkoordinatsiya** - harakatlarning nomuvoliqligi, uyqun emasligi; masalan, murakkab harakatlarni bajarishda birluvchi ayrim muskullarning kelishib ishimasligi; boshqaruvchi nerv markazlarining kelishib ishlamasligi
- Inkretlar** - iohkl Mkrtrtlyi btdirdi ishlab chiqariladigan

fcrotsiya -	ichki sekretiya bezlarida sintez qilingan mahsuotlarning qonga yoki limfaga bevosita chiqarilishini anglatuvchi atama. Lekin, ovqat hazm qilish bezlaridan ham qon va limfaga t ridan-t ri fermentlar chiqarilishini ifodalaydi. Masalan, amilaza fermenti s lak bezlaridan va oshqozon osti bezidan t ri qonga inkretiya qilinishi mumkin.
Inncrvatsiya -	organ va t qimalarnin^ nervlar bilan ta'minlanishi.
Inotrop ta'sir -	nerv va gumoral y llar bilan yurak muskullari qisqarish kuchining zgarishi.
Insektitsid-	zararli hashoratlarni y qotish uchun ishlatiadigan zaharli kimyoviy moddalar.
[nsolatsiya -	organizmni quyosh nuriga toblatish.
Inspirator markaz-	nafas olish, havoni pkalarga kiritish aktining markazi.
Iuspiratsiya -	nafas olish akti; havoni pkalarga kiritish.
Instinkt -	ma'lum sharoitda muayyan turga xos b lgan tu ma murakkab xulq-atvorlar majmuasi.
Insulin -	oshqozon osti bezi Langergans orolchaidagi /?-hujayralar tomonidan qonga ishlab chiqariladigan, oqsil tabiatli gormon. Qondagi glukozaga miqdorini boshqaradi.
Intellekt-	insonning lafakkur qobiliyati.
Interkinez -	meyozning birinchi va ikkinchi b linish orali idiga davr, u interfazadan farq qilib, interkinezda DNK replikatsiyasi r y bermaydi.

Interoretseptorlar -	ichki organlar (yurak, oshqozon-ichak y li, qon, limfa tomirlari va boshqalar)da joylashgan sezuvchi nerv oxirlari.
Interoretseptiv reflekslar -	ichki retseptorlar yordamida kelib chiqadigan reflekslar.
Intcrfaza -	hujayraning ikki mitotik b linish orali idagi davr; b Jinish xususiyatini y qotgan hujayralar (neyronlar) uchun interfaza hujayraning yaralishidan to lgunga qadar tgan davrdir.
Interferon -	virus infeksiyasiga (masalan, grippga) qarshi organizm (asosan sut emizuvchilar va qushlarda) ishlab chiqaradigan oqsil. Immun sistemasiga aloqador emas.
Intestinal -	ingichka ichak faoliyati bilan bo liq b lgan jarayon, refieks, gormon va boshqaiar.
Intramural -	ichida joylashgan degan manoni bildiradi.
Infantilizm -	organizmning rivojlanishdan t xtashi; organizm yoki ayrim organlaming yetilmay qolishi, katta odamlarda bolalarga xos jismoniy va ruhiy hoiatlarning saqlanishi.
Infaua -	biron-bir muhit ichida, masalan, suv havzasi tubida yoki uning yuzasida yashovchi organizmiar majmuyi. Masalan, chualchanglar-molluskalar va boshqalar.
Infeksion kasalliklar -	patogen bakteriyalar, viruslar, rikketsiyaiar va sodda jonivorlar kellirib chiqaradigan yuqumli kasalliklar guruhi.
Infeksiya -	kasallik tu diruvilii mlkroblarning organizmga kirishi, yuqishi.

- Informatsion-RNK-** hujayra oqsillarining sintezi uchun qolip, vositachi b lib, genetik informatsiyani DNK dan poliribosomalarga k chiradi.
- Infuzoriyalar-** ichki tuzilishi birmuncha murakkablashgan bir hujayrali eng sodda hayvonlar. K pchilik kiprikchalar yordamida harakatlanadi va oziqlanadi.
- lodopsin -** k zning t r qavatidagi kolbachalar tarkibidagi murakkab birikma.
- lon -** elektr zaryadini tashuvchi atom.
- [on almashfiruvehilar -** tabiiy yoki suniy yuqori moiekulali erimaydigan qattiq organik yoki anorganik moddalar. z ionlarini muhitdagi boshqa ionlarga ekvivalent miqdorda aknashtirish xususiyatiga ega. Kation yoki anion almashtiruvchi turlarga b linadi.
- lon kanallari -** tirik hujayra va uning organoidlari membrana sistemasi b lib, turli xil ionlarning tanlab tkazilishini ta^minlaydi.
- lonlovchi nurlanish -** elektromagnit nurlanish zarralari va kvantlari oqimi. Organizm t qimalaridagi moddalar orqali tganda uning atom va molekularini ionlanishiga hamda q z alishiga sabab b ladi. Natijada t qima, organ yoki organizm kuchli mutagen zgarishlarga uchraydi.
- lon nasoslari -** ayrim ionlarning hujayra membranalarida elektroximik potensial i yuqori b lgan tomonga maxsus ion kanallari orqali k chirilishini amalga oshiruvchi sistema.
- lonoforlar -** membranalarning ma'lum ionlarni tkazish xususiyatini oshirib berish imkoniga ega kichik

molekulali birikmalar. Masalan, valinamitsin ta'sirida kaliy ionlarining membranalar orqali tishi bir necha barobarga ortadi.

- Irradiatsiya** - q z alishi yoki tormozlanishning nerv sistemasida tarqalishi.
- Irq** - morfologik jihatdan shu joyda yashovchi boshqa guruhdan farq qiluvchi bir turning ekologik guruhi.
- Issiq qonlik** - tashqi muhit haroratiga bo liq b lmagan holda tananing muntazam birday (doimiy) harorati. Qushlar va sut emizuvchilarga xos.
- Isteriozis** - markaziy nerv sistemasiga kuchli davomli tormozlanish impulsi kelishi tufayli ma'lum nerv markazlari q z aluvchaniigining oshib ketish hodisasi, birinchi marta N.E.Vvedenskiy tomonidan ochilgan.
- Ixtioz (baliq tangachasi)** irsiy kasallik; badan terisi qurib sh ralashi natijasida baliq terisiga xshab tangacha-tangacha shaklga kirishi.
- Ixtiozavrlar** - mezozoy erasida yashab, s ng qirilib bitgan sudralib yuruvchilarning kenja sinfi. Yura davrida eng k p tarqalg<in. Tana tuzilishi baliqlar yoki deifinlarga xshash b lgan.
- Ixtiologiya** - baliqlarning tuzilishi, rivojlanishi, tarqalishi, evolutsiyasi, sistemclikasi, xalq x jaligidagi ahamiyatini rganuvihl vu baliqchilik hamda baliq ovining biolomk sisoslarini ishlab chiqaruvchl LMI
- Ixtiofauna** - blron bl UV hf> Rll voki uning ma'lum qli....ii yaihovi hl billqlm majmuyi.

Ixtiotsid - baliqlarni y qotishda ishlatiladigan kimyoviy moddalar.

Ichak - k pchilik hayvonlarda o iz b shli idan boshlanadigan va orqa chiqaruv teshigi (anus) bilan tugaydigan hazm y li. Odam va ayrim hayvonlarda ichak ovqat hazm qilish y lining oshqozondan keyingi qismini tashkil etadi. Odatda ichaklar ikki qismga, ya'ni ingichka va y on ichakka b linadi. Ingichka ichakning uzunligi 5-6m. unda oziq moddalar shiralar bilan aralashadi, oxirgi mahsulotlarigacha parchalanadi va qon hamda limfaga s riladi. Ingichka ichakning boshlan ich qismi n ikki barmoqli ichak deyiladi (25-30 sm). Undan keyingisi och ichak deyilib, u ingichka ichakning 2 3 qismi uzunligini tashkil qiladi. Ichaklarning keyingi qismi y on ichak deyilib, u 1,5-2m uzunlikka ega. Y on ichakning bosh qismi k r ichak (5-6 sm), keyin chamber ichak, sigmasimon ichak va oxiri t ri ichak deyiladi. Y on ichakda najas shakllanadi.

Ichak vorsinkalari - ingichka ichak shilliq pardasining b shliq tomoniga chiqib turgan simtalari. Odam ingichka ichagida 4 mln. gacha vorsinkalar b iishi mumkin. Vorsinkalar 0,3-0,5mm. va y onligi-0,1mm. ga yaqin. Ularning unumiy yuzasi 43 m² gacha boradi. Ular ingichka ichak yuzasini kengaytiradi. Vorsinkalar yuzasida mikrovorsinkalar mavjud. Vorsinkalar silliq muskul tolalariga ega, nerv tolalari va qon tomirlariga boy. Silliq muskul tolalarining qisqarishi hisobiga vorsinkalar harakat qiladi.

Ichak mikroflorasi - odam va hayvonlar ichaklarida yashovchi mikroorganizmlar. Ular ovqat hazm qiluvchi fermentlar ta'sir etmaydigan moddalarni

bij itish orqali parchalanishiga olib keladi (selluloza, gemiselluloza va pektinlar). Ingichka ichakning yuqori qismida mikroblar nisbatan kam, chunki ularning k pchiligi oshqozon shirasidagi xlorid kislota ta'sirida nobud boiib ketadi. Y on ichakda mikroblar doimo k p boiadi.

Ichaktutqich (mezenleriy) -

qorin pardasining bir qismi; ichaklarni rab, qorin b shli ining crqa devoriga tortib turadi.

Ichak shirasi -

ingichka ichak hamda y on ichak devoridagi mayda bezchalardan ajratib chiqariladigan va ovqat hazm qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega b Igan uglevod, oqsi! hamda yo Iarga faol ta'sir k rsatadigan fermentiarga boy suyuqlik. Ichak shirasining reaksiyasi ishqoriy, u ichak ichidagi b tqaning ichak devoriariga doimiy mexanik va kimyoviy ta'sir etishidan hosil b ladigan qitiqlanish tufayii ajralib turadi. Odatda bir sutkada 1-3 l ichak shirasi ajraladi. Simpalik ncrv impulsiari shira ajralishini tormozlasa, parasimpatik impulslari iadallashtiradi.

fchkl ickrotslya

qoil va boshqa biologik suyuqiiklarga gonnonlar (sekretlar) ajratish.

Ichki urttgianish -

jinsiy hujayralaming urg'ochi yoki ikkl jinsli organizmning jinsiy y llarida q shilishi.

Ichki quloq -

eshitish va muvozanat organining FunkSIONAL jihatdan eng asosiy qismi. Uning tarkibiga tashqaridan suyak iabirint bilan qoplangan parda-labirint kiradi. Suyak Iabirint uch qismdan: uchta yarim doira kanal, labirint dahlizi va chi anoqdan. tashkil topgan.

Ishemiya -

organizmning ayrim b lagida, organ yoki

t qimasida qorming kam b lish holati (kamqonlik).

- Ixlitaha - ovqatlanish hohishini bildiradigan psixologik tuy u. Ishtahani ovqatlanish jarayonini boshqarib boradigan fiziologik mexanizm ham deb qarash mumkin. Ishtahaning paydo boiishi yoki y qolishi markaziy nerv sistemasi, ichki sekretsiya bezlari gormonlarining zaro uy unlashib murakkab faoiyat k rsatishi orqali yuz beradi. Ishtahani bevosita boshqarib boradigan markaz gipotalamus, bosh miya yarim sharlarining p stloq qismida joylashgan.
- Isluiriya - siydik t xtashi; har xil sabablarga k ra siydik ajralmay qolishi.
- Inbralar - suv hayvonlarining nafas olish organiari. Qator umurtqasiz hayvonlar, baliqlar va boshqalarga xos.
- Inbra orqali nafas uluvchilar - b imoyoqlilarning kenja tipi; bitta sinfi-qisqichbaqasimonlar mavjud.
- Inhra qopqo i - ba'zi to ayli va suyakli baliqlar jabrasini t sib turuvchi qattiq suyak plastinkalar.
- Juyralar - kemiruvchilar sinfiga mansub hayvon. simliklar bilan oziqianadi.- rta Osiyoda keng tarqalgan.
- Jiiko - kulrang t ti, tovushlarga taqlid qilish xususiyatiga ega qush.
- Iiravon - biror narsa, hodisa rivoiida izchil ru y beradigan zgarishlar oqimi.
- Iirohat- (shikast, yara) to^qimalarning mexanik

ta'sirlaridan shikastlanishi, yara b Hshi; teri va shilliq pardaJar, t qima yoki organiar uzunligining, yaxlitligining buzilishi bilan ta'riflanadi va shu qism funksiyasining buzilishi, ogViq, qon oqishi bilar birga kechadi.

Jigar-

••

organizmdagi eng katta bez, ovqat hazm qilish va moddalar almashinuvida qatnashadi. O irligi odamda rtacha 1,5 kg, zidagi maxsus hujayralari orqali t suyuqligi ishlab chiqarib uni t pufagida t playdi va n ikki barmoq ichakka quyadi. Shuningdck, jigarda oziq moddalaridan glikogen, qon zahira holda turadi.

Jinsiy bezlar -

uru don va tuxumdonlardan iborat juft bezlar, ikki xil vazifani bajaradi, ya'ni birinchidan k payish bezlari sifatida uru va tuxum hujayralari ishlab chiqarsa, ikkinchidan endokrin bezlar sifatida jinsiy gormonlar ishlab chiqaradi.

Jinsiy gormonlar -

•

buyrak usti bezi va jinsiy bezlar ishlab chiqaradigan biologik faol moddalardir. Erkaklik va ur ochilik jinsiy gormonlari bo^qladi. Organizmda moddalar almashinuvi, jinsiy k payish, shuningdek birlamchi va ikkiiamchi jinsiy belgiJar *ta^{sh} qjladi*.

Jinsiy demorfizm -

jinslararo ranglari, tana ayrim qismlarining tuziishi va boshqa ikkilamchi jinsiy belgilar b yicha farqianish.

Jinsiy yetilish -

hayvon va odam organizminiug individual rivojlanishidagi jinsiy k payish xususiyatiga ega b lish davri. Bu davrda organizmda chuqur ichki zgarishlar b ladi.

Jinsiy k payish -

tirik organi/iiiiij'. k payish usullaridan biri. Bunda dtelli *V& Otl&Uk* gametalarining q shiliJii.1,111 yuiigi individ (nasl) vujudga

- Jinsiy organlar** - jinsiy k payish bilan bo liq b lgan organlar. Ularda gametalar (jinsiy hujayralar) yetiladi.
- Jinsiy tanlash** - tabiiy tanlashning bir k rinishi boiib, bunda yetakchi omil ur ochi jins uchun b lgan kurashda erkak jinslar aro munosabat va ur ochilar tomonidan q shilish uchun erkaklami faol ravishda tanlashdan iborat.
- tarbrya** - umumiy tarbiyaning bir qismi b lib, bolalar, *O'smhlr* va yoshlarda jirts masalalariga nisbatdan t ri munosabatda b lishni shakllantiradi. Jinsiy tarbiya il-qizlarning t ri tarbiya olishida, har tomonlamayetuk boiishida katta ahamiyatga ega b lib, u bolaning yoshligidan boshlanishi kerak. Jinsiy tarbiya berishda ota-onalar tibbiyot xodimlari, qituvchilar, tarbiyachilar va butun jamoatchilik shu ullanishi lozim.
- Jinsiy hujayralar** - ikki xil boiadi; erkaklik jinsiy hujayralari-spermotozoidlar va ur ochilik jinsiy hujayralari-tuxum hujayrasi. Jinsiy k payish va yangi organizmning paydo boiishi shu hujayralarga bogiiq.
- Jismoniy rivojlanish** - organizm holatini yaxshilashga xizmat qiluvchi omillar, jumladan jismoniy tarbiya ta'sirida uzoq vaqt davom etuvchi morfoiogik va FunkSIONAL zgarishlar jarayoni.
- Jismoniy tarbiya** - organizmni chiniqtirishni, mustahkamlashni k zda tutadigan jismoniy mashqlar va sport yinlari sistemasi. Jismoniy chiniqish, sish-1) organizmning individual taraqqiyotida morfologik va FunkSIONAL xususiyatlarining zgarish jarayoni; 2) Organizmning jismoniy

kuchi, bardoshliligini aniqlovchi raorfologik funksional xususiyatlar yi indisi. antropometrik usul bilan aniqlanib, aholi so li i darajasini k rsatuvchi belgilardan biri

- i ildon - qizil ngachning boshlan ich qismidagi kengaygan qismi, bazi bir umurtqasizlar (hashoratlar, yumshoqtanlilar) va qushlarda b ladi. Unda oziq moddalar t planib namlanadi, hazm qilish uchun tayyorlanadi. Ba'zi bir qushlarda ji ildon yana bolalari uchun suv va ovqat tashish uchun xizmat qiladi (kaptarlar).
- Ji ildon qaynashi - qizil ngach yoi b ylab k proq uning pastki b limida issiq, kuydirgudek sezgi paydo boiishi.
- Jun - sut emizuvchilar terisidagi qoplovchi qatlam. Momiqqa nisbatan bir muncha uzun va kamroq b Jadi.
- Juftlashish davri - hayvonlarning mavsumiy xarakterga ega b Igan juftlashish, q shilish davri.
- Juft tuyoqJilar - sut emizuvchi hayvonlar turkumi. Ularda ayniqsa uchinchi va t rtinchi barmoq yaxshi rivojlangan. Masalan, sigir, q y, echki, bu u va boshqalar.
- K**
- Kabarga - kavsh qaytaruvchilar kenja turkumiga mansub juft tuyoqli sul emizuvchi hayvon. To li tayga rayonlarida keng tarC]algan. Kiyikka xshash. Erkaklariiiiinj; uslki qo/iq lishlari juda uzun, qornida xushb y modda mushk ajratadigan bezlari bor.

- Kavsh qaytaruvchilar - juft tuyoqli hayvonlar turkumi. simliklar biian oziqlanadi. Oshqozoni t rt (katta qorin, t r qorin, qat qorin va shirdon) b limdan iborat. Ozuqa oshqozon (siqma)dan o izga qaytarilib, qaytadan kavshaladi. Uy hayvonlaridan qora mol, q y, echkilar kiradi.
- Kadeverin - fiziologik faol modda. Lizin aminokislotasini dekarboksillanishi natijasida hosii b Iadi. Buzilgan g sht yoki baliq mahsulotidan zaharlanishning asosiy sababchisi.
- Kazein - sutdagi asosiy oqsil, Fovfoproteinlar vakili. Yosh organizmlarning ovqatlanishida muhim ahami'yat kasb etadi.
- Kaynazoy erasi - Yer qobi i qatlamlari stratigrafik shkalasining eng yosh guruhi, yer geoiogik tarixining uchinchi erasi hozir ham davom etmoqda.
- Kayromonlar - bir organizm tomonidan tashqi muhitga chiqariladigan va boshqasiga ziga xos ta'sir k rsatadigan moddalar. Masalan, ba'zi feromonlar.
- Kala-azar - sodda hayvonlar tipiga mansub b Igan xivchinli parazitlar (leyshmaniylar-Leish mania donovani)ning odam va bir qator hayvonlarda keltirib chiqaradigan kasalligi.
- Kalla suyagi - umurtqali hayvonlar kallasining skeleti. U ikki: miya va yuz b limidan iborat.
- Kalla qutisi - umurtqali hayvonlar kalla suyagining bosh miya joylashadigan b limi.
- Iv;ihnodulin - hujayra ichida joylashgan retseptor. Kalsiy-kalmodulin kompleksi har xil fennentlar faoliyatini zgartiradi. Har xil fermentiar

faoliyatini zgartiradi, bu esa hujayra biokimyoviy funksiyasini zgartirishga olib keladi.

Kalori... - «issiqlikka», «issiqqa tegishli» manolarini bildiradigan s zlarining old q shimchasi.

Kalorimetr- har xil kimyoviy, fizik va biologik jarayon davomida ajralib chiqadigan yoki yutiladigan issiqlik miqdorini aniqlashda ishlatiladigan asbob.

Kalorimetrik kamera - odam yoki hayvon organizmidan maMum vaqt birligida ajralib chiqadigan issiqlikni aniqlash uchun ishlatiladigan moslama.

Kalorimetriya - kalorimetrlar yordamida turli fizik, kimyoviy va biologik jarayonlar vaqtida ajralib chiqadigan yoki ketiladigan issiqlik miqdorini ichash. Vositali va vositasiz kalorimetriya b ladi.

Kaloriya - issiqlik miqdorining lchov birligi. Bir kaloriya (kal) lg suvni 1° C ga (14,5° dan 15,5° C gacha) isitish uchun kerak b lgan issiqlik miqdori. Kilokaloriya (kkal)-bir kg suvni 1°C ga qadar isitish uchun kerak b lgan issiqlik miqdori (lkkal-1000kal). lkal. 4,2joulgateng.

Kalmarlar - bosh oyoqli molluskalar turkumi. Tanasinin^ uzunligi 2sra. dan-5m. gacha. keng tarqalgan.

Kalitonin - umurtqali hayvonlar va odam organizmidagi kalsi} va fosfor almashinuvini boshqaruvchi gormon. Qalqonsimon bez parafollikulyar t qimasining maxsus S hujayralari tomonidan ishlas chiqariladi.

Kaltsiferollar - yo da eriydigan vitaminlar (vitamin D₂, vitamini D₃), quyosh nuri ta'sirida terida hosil b ladi

Organizmدا kalsiy va fosfor aimashinuvini boshqaradi. Uning yetishmasligidan bolalarda raxit kasalligi kelib chiqadi.

Kiunbalasimonlar -

suyakli baliqlar turkumi.

**Kiuii hosil qiluvchi
iiqsillar -**

passiv transport (k chirilish)ni amalga oshiruvchi membrana oqsillari. Oddiy diffuziya hisobiga membranalar orqali moddalarni tishiga imkon beruvchi teshiklarni hosil qilishda ishtirok etadi.

Kannibalizm -

bir turga mansib b lgan individlarning bir-birini yeb q yishi; tur tchidagi yirtqichlik. (Vahshiylik, odamx rlik).

Knnserogen -

organizmga ta'sir etib, xavfli (sifatsiz) smalar (rak) vujudga keltiruvchi yoki ularning paydo b lishiga zamin yaratuvchi moddalar.

lapillyar -

hayvonlar va odamning eng ingichka-diametri 2,5-30m km b lgan qon tomirlari. Ilk bor MMalpigi (166ly) k rsatgan. Kapillar qon tomirlari arteriya va vena qon tomirlarini bir-biriga bo lab turadi. Kapillar qon tomirlar deyori orqali qon va t qimalar orasida moddalar almashinuvi sodir b ladi.

KupiHar bosim -

kapillar qon tomirlaridagi qon bosimi, u 10-30mm. sim. ustuniga teng.

Kapsula -

hayvonlar va odamda turli organlar (buyrak, jagar va boshqalar)ni rab turuvchi parda. (Bakteriyalar va boshqa mikroorganizmlarda hujayra atrofini rab olgan shiliq parda).

Ivinakatitsalar-

bosh oyoqli molluskalar turkumi. Asosan tropik va subtropik zonalaridagi dengizlarda tarqalgan. Xavf tu ilganda dushmandan yashirinish uchun

-	maxsus bezdan qora suyuqlik (sepiya) chiqaril) suvni loyqatadi.
Karantin -	1)yuqumli kasalliklar tarqalishini oldini olish uchun k riladigan vaqtinchalik mamuriy-sanitariya tadbirlar majmui. Karantin e'lon qilingan joyga kirish-chiqish qafiyman qilinadi yoki cheklanadi. Hayvonlarni olib kirish, uyerdan olib chiqish taqiqlanadi. 2)Yuqumli kasalliklar tarqalgan joylardan kelayotgan odamlar, mashina va kemalar, tovarlarni tekshiruvchi sanitariya punkti.
Karantin inspeksiyasi -	karantinga oid tadbirlarni amalga oshiruvchi davlat muassasasi. Infeksion kasalliklarning epidemik va epizootik manbadan tarqalishining oldini olish uchun k riladigan tadbirlarni amalga oshiradi.
Karaxtlik -	sovuq qonli hayvonlarda hayot faoliyatining keskin susayishi, noqulay yashash muhiti (issiq, namlik yoki ozuqa yelishmasligi kabi)dan oson chiqishni ta'minlaydi. Yozga va qishki karaxtlik b ladi.
Karbogemoglobin -	gimoglobinning karbonat anhidrid gazi bilan birikmasi.
Karbogidrazalar-	uglevod (karbon suv)larni parchalaydigan bir guruh fermentlar.
Karboksij-cnio^lobin	genioglobinning is gazi bilan birikmasi. Ancha barqaror birikma, chala yongan k mir tutuni bilan nafas olganda qonda hosil b ladi. Kardi..., kardio... - yurak hamda oshqozonning kirish teshigi. Demak yurak va oshqozon kirish teshigini anglatuvchi s zlarining old q shimchasi.

Kardiogramma -	yurak ishini maxsus asboblarda yordamida yozib olish (masalan, kimograf, elektrokardiograf, balmestokardiograf va boshqalar yordamida).
Karotid simisi -	umumiy uyqu arteriyasining ichki va tashqi qismlarga shoxlangan joyi bo'lib, refleksogen zona hisoblanadi.
Karotid tuguncha (I toptokcha) -	karotid sinusning oldingi devorida joylashgan, zarda xemoretseptorlar saqlagan tanacha.
Knripsimonlar -	(zo'ra baliqlar) suyakli baliqlar turkumi.
Konsiratsiya -	jinsiy bezlarni jarrohlik yo'li bilan olib tashlash yoki ular funksiyasini boshqa usul bilan yo'qotish.
Katabolizm -	dissimilatsiya-tirik organizmlarda murakkab organik birikmalar-oqsil, yog' va uglevodlarni parchalashga qaratilgan fermentativ reaksiyalarning majmuyi. Bunda organizm ehtiyoji uchun zarur energiya ajraladi. Bu jarayon davomida yana zahira energiya ATP ko'rinishida ham to'planadi.
Katagenez -	organizmlarning morfofiziologik tuzilishining umumiy soddalashishiga, hatto ularning ayrim organ va sistemalarini reduksiya (yo'qolishga)ga olib keluvchi, unchalik murakkab bo'lmagan ekologik muhitga tushib qolishi bilan bo'liq regressiv evolutsiya.
Katalepsiya -	tanaga yoki qo'llariga berilgan vaziyatning uzoq vaqt davomida saqlanishi.
Katal -	fermentativ faollik o'lchov birligi. Bu substratning 1 mol/sekund tezlik bilan zargarishini katalaktiv ferment miqdoriga teng.

- Katalaza -** oksidoriduktaza sinfiga mansub vodorod peroksidni suv va kislorodgacha parchalanish reaksiyasini katalizlovchi ferment. Barcha tirik organizmlar tarkibida uchrab, ularni vodorod peroksidining zaharli ta'siridan saqlanishiga imkon beradi.
- Katamorfoz -** katagenez-regressiv evolutsiya asosida organizmlarning anchagina soddalashgan yashash sharoitiga tishi bilan r y beradigan tubdan regressiv zgarishi.
- Katarabiontlar -** k p miqdorda erigan kislorod tutgan ifoslanmagan sovuq chuchuk suviarda yashovchi organizmlar. Masalan, ayrim qorino yoqli moliuska (Bythinella) va boshqalar.
- Katatoniya -** (katatonik sindrom), muskul spazmi va erkin harakatlar izdan chiqishi bilan ifodalanadigan nerv va ruhiy uzilishlar yoki «serrayib qarab turib qolish», «qoqqan qoziqdek» qotib turish holatlari.
- Katepsinlar -** hujayra ichidagi protiazalar.
- Kateterlash -** organizmning konal va b shliqlariga uni b shatish voki vuvish uchun keteter kiritish.
- Katexolaminlar -** asosan buyrak usti bezi ma iz qismining adrenalin, noradrenalin, dofamin hamda propilnoradrenalin k rinishidagi gormonlari. Lekin ular boshqa t qimalar, xususan miya nerv hujayralari tomonidan ham sintez qilinadi. Katexolaminlar biologik jihatdan juda faol moddalardir. (Jlfr gllkogen va yogiarning parchalanishini kueliyytiradi, qonda glukoz miqdorini oshiradi, MNSda q z aluvchanlikni kuchaytiradi, Shititi uchun ham ular har xil streifl ioi.nl.u.1,1 (kuchli jismoniy **ish**

	bajarilganida, ruhiy istirob tortganda, kuchli sovuq yoki issiq ta'sir etganda) qonda k payib ketadi.
Kitlion -	musbat zaryadlangan va elektroliz vaqtida katod tomonga harakatlanadigan ion.
i ilocl -	tok manbaining musbat zaryadlangan qutbi.
luilla qon aylanish lolrasi-	yurakning chap qorinchasidan aorta orqali boshlanib, ng yurak b lmasi bilan tugallanadigan qon y li.
Kntelektroton -	doimiy tok ulanganda musbat elektrod ostida yotgan t qima q z aluvchanligining ortishi.
Knudal -	dumga oidlikni bildiradi.
Kaxeksiya-	• organizmning umurniy atrofiyaga uchrashi (qurib qolishi), qoq suyak b lib ozib ketish, darmonsizlanish.
Keylonlar -	polipeptidlar yoki oddiy molekulali glikoproteidlardan iborat hujayra, t qimalarga ta'siri jihatidan xususiylikka ega b lgan hujayraiarining proliferetsiya (k payish) reguiatori.
Keyt-Flagtuguni-	(sinoatreati tugun, sinus tuguni), (A. keyt, 1866 1955, ingliz anatomii; M.V.F5ak, 1882-1931. ingliz fiziologi)-yurak avtomatiasini ta'minlovchi tugun, yurak tkazuvchi sistemasining boshlan ich qismi, ng boima va yuqorigi kovak venaning quyilishi yaqinida joylashgan atipik muskul hujayraiaridan iborat tugun. Bu tugunda yurak q z alishini hosil qiladigan va boshqarib boradigan impulslar davriy ravishda yuzaga kelib turadi.

Keksalik (qariy boshlash) yoshi -	erkaklarda 60 dan 75 yoshgacha, ayollarda 55dan 75gacha.
Kembriy davri -	paleozoy erasining birinchi davri. Asosan bakteriyalar, k k-yashil suv tlar va zamburu lar rivojlangan.
Keratinlar (muguz oqsillar) -	terining ustki qismi va uning hosilalari: soch, pat, tirnoq, shox, tuyoq oqsillari.
Katon tanachalar (Atseton tanachalar) -	modda almashinuvi jarayonining oraliq mahsulotlari. Bularga Atseton, atsetoatsetat, oksimoy kislotalari kiradi.
Kinesteziya	proprioretseptorlar ta'sirlanishi natijasida tana yoki uning qismlarining harakatni sezish qobiliyati.
Kiritma (oraliq) neyronlar -	markaziy nerv sistemasidagi alohida nerv hujayralari guruhi, sezuvchi va harakatga keltiruvchi neyronlarni bir-biriga bogiab turadi. Ular reflektor yoyning markaziy qismida faoliyat k rsatadi. Kiritma neyronlar q z alish va tormozlanish vazifalarini amalga oshiradi.
Kislorodga yolchimaslik	kislorod yetishmasligini, gipoksiya; t qimalarning kislorodni yetarli zlashtira olmasligi. Uning kelib chiqishi turli omillarga bogiiq, masalan, baiand togiarda k tarilish sababli havo tarkibida O ₂ siyraklashishi kislorod yetishmasligiga olib keladi.
Kislorod qarzi -	judal jismoniy ish bajarish tufayli (maksimal va submaksimal quvvatli jismoniy ish bajarish paytida) kislorodga boigan talab har daqiqada 40l.gacha va undan ham k proq oshishi mumkin. Lekin har qancha tez nafas olingani bilan va yurak qancha tez ishlamasin bir daqiqada t qima v; hujiiyralarga 4-5l dan k p

kislorod yetkazib berish mumkin emas. Ana shu paytda qon tarkibida oxirigachi parchalanmagan almashinuv mahsulotlari k payib ketadi. Ish tugagandan s ng shu moddalarni oxirigacha parchalash uchun q shimcha O₂ kerak b ladi. Mana shu miqdor kislorod qarzi deyiladi.

- I\islota-ishqor iimvozanati- organizm ichki muhitidagi vodorod va gidroksil nisbati.
- Kilsimonlar - ikkilamchi suvga qaytgan sut emizuvchilar sinfi. Tana uzunligi 30m.gacha. Massasi 30kg.dan 150k.gacha.
- Kiloz- bukrilik, umurtqa po onasining qorin tomonga qarab egilishi natijasida paydo b ladigan bukrilik.
- Kichik oshqozon - oshqozon shirasi va oshqozon bezi sekretsiyasi mexanizmlarini tekshirish uchun foydalaniladigan oshqozon. Uni R.Geydengayn (1878) va LPavlov (1894) qanday hosil qilish usullarini yaratgan. Pavlov usuli bilan hosil qilingan oshqozon z inervatsiyasini saqlab qolganligi sababli Geydengayn usulida hosil qilingan oshqozondan farqli laroq, uzoq vaqt davomida faoliyat k rsatadi.
- Kichik qon aylanish doirasi - yurakning ng qorinchasidan boshlanib pka orqali chap yurak boimasiga tushadigan qon y li.
- Klassifikatsiya - organizmlar guruhlari orasidagi filogenetik munosabatlarga asoslangan hayvonot va simliklar dunyosini sistematikasi. Hayvonot dunyosining asosiy klassifikatsiyasi: tip, sinf, oila, turkum, avlod va turlardan iborat.
- Klimaks - (s nggi k tarinkilik) odamlar va maymunlarda

Kloaka -	jinsiy navqironlikdan keksalikka tish davri. umurtqalilardan t garak o izlilar, bazi baliqlar (akula, skat), barcha suvda va quruqda yashovchilar, qushlar, bir teshikli sut emizuvchilarda orqa ichakning oxiri kengayib tashqariga otiadigan qismi. Kloakaga siydik y llari, um yoki tuxum yoilari ham ochiladi.
Klon-	vegetativ (jinssiz) k paytirish usuli bilan olingan hujayraning genetik bir xil avlodi.
Koagulatsiya -	mayda zarrachalarni ilashish kuchlari ta'sirida bir-biriga birikib kattaroq zarrachalarni hosil qilish jarayoni. Masalan; qon ivishi, oqsillarning ivishi va ularning ch kmaga tushishi.
Koatservatiar -	kolloid eritmaning boshqa qismiga nisbatan yuqori konsentratsiyasiga ega b igan, kolloid eritmada hosil boigan tomchi yoki qavatlar.
Kovakichiilar -	umurtqasiz hayvonlar tipi. Masalan, meduza, poliiplar.
Kodlashtirish -	tovarlarni shartli shaklga aylantirish. Kodon-genetik kodning diskret (yaxlit, boinmas) birligi boiib, informatsion RNK ning bitta aminokislotani kodlovchi tripleti.
Kokarboksilaza -	(tiamindifosfat) vitamin V] ning pirofosforii efiri. Odam va hayvon organizmida glukozani parchaianishida muhim ahamiyatga ega, piruvatdekarboksilaza fermentining kofermenti.
KoIIagen -	biriktiruvchi t qimadagi kollagen tolalar asosini tashkil qilib, uning mustahkamiigini ta'minlaydigan uzun tolali oqsil. Suyak, pay, to ay, ter iva boshqa l qimalarda uchraydi.
KoIIaterallar -	umurtqali hayvonlar qon loiniiarining yonbosh

shoxlari. Asosiy tomirlar ishtirokisiz qonning kelishi yoki qaytib ketishini ta'minlaydi.

Integratsiya - simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlar, tuproq va boshqalarning ilmiy yoki amaliy maqsadlarda tartibga solingan majmuyi.

Inlovratkalar - birlamchi b shliqli chuvalchanglar sinfi.

Interspecific organizmlar - jinsiz k payish (kurtaklanish)dan s ng yuzaga kelgan avlod individlarining ona organizm bilan qolib, koloniya holida yashashi. Masalan, volvoks.

Kolorimetriya - turli moddalar miqdorini eritma rangining ochar t qiigiga qarab aniqlash usuli.

Kimoi - qattiq hushdan ketish.

Komissural tolalar - birlashtiradigan, q shadigan tolalar, (orqa va bosh miya) tuzilmalarida uchraydi.

Kommensalizm - simbioz turlaridan biri bo'lib, bunda har xil turga mansub organizmlar biri (kommensal) ikkinchisiga zarar keltirmay birgalikda yashaydi. Masalan, ba'zi baliqlar goloturiyalardan boshpana sifatida foydalanadi.

Kompensator funksionalliklar - biror organ yoki t qiinada funksional yoki organik yetishmovchilik b lganida uning shu organing boshqa qismlari tomonidan to'la yoki qisman bajarilishi.

Kompetensiya - embriologiyada hayvon va simlik murta hujayrasining shu murta hning boshqa qismi ta'sirida javob tariqasida, mos ravishda tabaqalanishi yoki tuzilma hosil qilish xususiyati.

- Komplementarlik** - zaro ta'sir qilayotgan molekullarning b; birining ayrim qismlarini fazoviy t ldirish odatda, ular orasida ikkilamchi bo lar b ladi.
- Konvergenetsiya** - ajdodlari turli xil b lgan organizmlarning bii yashash sharoitiga moslashishi bilan tabiiy **yokl** sun'iy tanlanish oqibatida bir xil belgilarning' rivojlanishi. Masalan, baliq va kitlar tanasining shakli, qushlar va k r shapalaklarning qanoti.
- Konkurensiya** - **bir** turga yoki har xil turga mansub b lgan organizmlarning yashash joyi, ozuqa manbay uchun kurashdagi zaro munosabati.
- Konsumentlar** - trofik (ozuqa) zanjirida organik moddalan iste'mol qiluvchi organizmlar (geterotroflar).
- Kontraktura**- adekvat ta'sirotsiz muskuilarning qisqaris (koritrakturalar qaytar va qaytmas b ladi).
- Kontur patlar** - qushlar yuzasining k p qismini qoplovchi v uning tanasiga maium k rinish beruvchi patlar.
- Koordinatsiya** - muvofiqlashtirish, uy unlashtirish, mutanosiblikni ta'minlash; faoliyatlarning muvofiq holda uy unlashib bajarilishi.
- Koprofaglar** - asosan sut emizuvchilammg chiqindilari (eksprementlari) bilan oziqlanuvchi hayvonlar. Masalan, g ng q n izi, ikki qanotlilarning lichinkalari, k pgina kcmiruvchi va boshqalar.
- Kopulatsiya** - jinsiy aloqa shakli, bir hujayrali jinslarning yoki k p hujayrali hayvonlar jinsiy hujayralarining q shilish jarayoni.
- Koratsidiy** - **ba'zi yassi** bhUV&lohanglar (serbar tasmasimon gijjalarning tuxumdan chiqqan tukli

Hchinkalar.

ySW^organizmlar.

, • a zini qon bUan

255f*3£& a -

diastolasi vaqtida **»£& . ib, qon
paytida suyak m u s k u U a ^ , b nday
oqishiga ,mkon berma)» (tmch

k^qotonal. sistema o,qai, har b ^ .

holatda) 200-250 m»qon^{OC1} chiq)Sh,

j^{sh} patida bu k o r s f^{1C}V,iaa<,iqon tarkibida
m^mumkin. Yurak »J ^ " ^ tki boshqa hamma

SnC⁸n — > — ^ **Ju**

chanqoqhk.

• n<7arisni bilan bir vaqtda
birorta organmg zgarishhodisasi.
boshqaayfimorganlarmngozg

(<s*v*ro munosabat) oorganizn har xii
& nainizm

ta'minlaydi-

, , ^wsh sistemasinmg tovush
sut emizuvchilar cSWION tonqinini nerv
bul qiluvchi <P*ft!2£ beradi. Quloq

Kortiorgam-

Kortiko -

tegishh ma-noni anglatuvch,
^o'zSoldqo'shimchasi.

Kortiko-visseral

•,™ ichki muhiti
tashqi muhit bilan organzm

- nazarxya - rtasidagi bo liqlikni k rsatuvchi nazariya. K.M.Bikov ishlab chiqqan. Bu nazariyada I.P.Pavlov nazariyasi ol a surilib, tashqi muhit omilari o'z ta'sirini bosh miya p stlo i orqali organizmning ichki organlariga tkazadi, degan xulosa chiqarilgan.
- Kortikografiya - elektroensefalografiyaning bir turi, bevosita bosh miya p stlo idan elektr faollikni yozib oiish. Elektrokortikogramma bevosita p stloq yuzasidan (bosh qutisi ochilib) yoki bosh qutisi terisiga elektrodlar rnatib yozib olinadi.
- Kortikosteroidlar - buyrak usti bezlarining p stloq qismidan qonga ajraib chiqadigan biologik jihatidan aktiv gormonlar. Kimyoviy tuzilishiga k ra steroidlarga kiradi. Organizmda tuz va suv (mineralokortikoidlar), ugievod va oqsil (glukokortikoidlar) almashinuviga hamda ikkilamchi jinsiy belgilarning shakllanishiga ta'sir k rsatadi.
- Kosmik (koinot) biologiya - turli koinot omillarining tirik organizmlarga ta'sirini va fazoviy sharoitda yerdagi organizmlar faoliyatini rganadigan biologiyaning boiimi.
- Kosmopolitlar - Yer yuzida juda keng tarqalgan simlik va hayvon turlari, uru lari, turkumlari va hokazolar, ya'ni joy tanlamaydigan organizmlar. Masalan, uy pashshasi, chumchuqlar.
- Kofaktor - oqsil b lmagan birikmalar. K pgina fermentlar faolligini namoyon b lishi uchun juda zarur.
- Kofermentlar - ba'zi fermentlar faol markazining tarkibiga kiruvchi oqsil b lmagan organik birikmalar. K pchilik kolciitutnllar vilaniinlar hosilasidir.

Lulial-	kallaga oid, kallaga tegishli, gavdaning bosh qismida joylashgan.
\wuc kolbasi -	terining s r ichsimon qavati ustida joylashgan, qobiqqa ralgan retseptor.
•fnxinal -	yashil simliklarda fotosintez jarayonida hosil b ladigan tabiiy pohsaxarid.
•rriilsinizm -	XVIII-XIX asrlarda keng tarqalgan oqim b lib, u organik dunyoning turli-tumanligi ilohiy kuch bilan tushuntiradi va tarixiy taraqqiyot davomida shakllaraing zgarishini inkor qiladi (K.Linney, J.Kyuve va boshqalar).
i lcliiiizm -	aqliy va jismoniy taraqqiyotning keskin susayishi.
nohiologiya-	past va ta past haroratning (0 C dan absolut nolga yaqin) turli biologik obyekt lar va jarayonlarga ta'sirini rganadigan biologiyaning boiimi. Asosan sovuq sharoitdagi hayotni va organizmning sovuqqa chidamligini tadqiq etadi.
lrlofillar-	tur un past haroratli sharoitda yashovchi organizmlar.
Kromanoniar -	qazilma neoantroplarning bir guruhi. Kech paleoiit davrida Yevropada yashagan nozirgi zamon tipidagi odamlar.
KMnobotiklar-	organizm uchun yot moddalar: pestitsidlar, maishiy xizmatda qoianiladigan kimyoviy preparatlar, dorivor moddalar va shunga xshash birikmalar.
Kii rofillar -	suv yetishmasligiga moslashgan, shunga k ra namligi kam joylarda yashaydigan organizmlar (masalan, yumronqoziqlar).

- Kulrang modda-** bosh miya va orqa miyaning nerv hujayralarining tanasidan hosil bo'lgan modda.
- Kurakoyoqlar -** ikkilamchi suvga qaytgan umurtqali hayvonlarning suvda yashaganligi ta'sirida evolutsiya jarayonida zgarib, eshkaksimon kurakchalariga ega bo'lib qolgan juft oyoqlari.
- Kurakoyoqlilar -** evolutsiya jarayonida suvli muhitda yashashga moslashib olgan, yirtqichlardan tashkil topgan sut emizuvchilar sinfning turkumlaridan biri. Tanasining shakli duksimon, oyoqlari kaltalashgan va kurakcha shakliga egadir.
- Kurak suyak -** umurtqali hayvonlarning kurak suyagi.
- Kutikula -** hayvonlarda epitelial to'qima yuzasida paydo bo'lgan hujayrasiz hosil bo'lgan, yotimon kutin moddasidan tashkil topgan.
- Kyuver oqimi -** oldingi va orqa kardinal venalarning qo'shilishi natijasida hosil bo'lgan qon tomir (laksetnik, to'g'arak o'zli va baliqlarga xos).
- Kuz -** juft kurak rish organi, barcha sezgi organlari orasida eng katta p'nalumot (90%) beradi.
- Kuz refraksiyasi - z turU** masofalarda lurgan narsalarni aniq kurak rish uchun uchun moslashuv kurak z gavharining yaqin narsalarga qaraganda qavariq holga va uzoqdagi narsalarga qaraganda botiq hoiga keiishi bilan bo'liq.
- akkomodatsion muskullarning qisqarmasdan turganida kurak zning optik holali. Shunday paytda ma'mum masofada joylashgan predmet aksini kurak z to'rpardasiga *tu\$hs& U* aniq kurak *vimdi*.

piPkrak toji - umurtqali jayvonlar k krak-t sh suyagidagi simta; kata va kichik k krak muskullari birikadigan joy. Uchish layoqatiga ega k pgina va bazi uchmaydigan umurtqali hayvonlar (masalan, qushlar, k sichqon, uchar kaltakesaklar, pingvin)da yaxshi rivojlangan.

i krak tojli qushlar - t sh qismida k krak tojlari b lib, kuchli rivojlangan muskullarni q shimcha ravishda mustahkamlab *turadi*.

k krak tojsiz qushlar - uchish layoqatini y qotgan k krak toji y q qushlar. Masalan, tuyaqushlar.

K'krak qafasi - k krak umurtqaiari, qovur aiar va t sh suyagining birikishidan hosil b lgan skelet qining bir qismi. Sudralib yuruvchilar, qushlar va sut emizuvchi hayvonlar yelka kamarini ushlab turuvchi mustahkam tayanch. K krak qafasi ichidagi b shliq k krak b shli i deyilib, unda kekirdak, qizil ngach, yurak, pkajoylashadi.

k payish- tirik organizmning ziga xshash organizm hosil qilish xususiyati. Hayotning saqlanishi va uzluksizligini ta'minlaydi. Organizmning k payishi asosida hujayralarning b linishi yotadi. K payishning har xil shakllari bor: jinsiy k payish, jinssiz k payish, vegetativ k payish va hokazo.

K p marta b linish - (shizogoniya) sodda hayvonlarda uchraydigan jinssiz k payish b lib, bunda har bir individ bir qancha qiz organizmlarga b linib ketadi.

K ptuklilar yoki polixctalar (Poiychaeta) - halqali chuvalchangiar tipiga kiruvchi sinflardan biri b lib, 500 dan ortiq turni z ichiga oladi. Tanasining har bir b imida k pgina tukchalar b iadi.

- K p xivchinlilar (Polymastigina) - xivchiniilar sinfining turkumlaridan biri. T r l va undan ortiq xivchiniilarga ega b lgan shakllar.
- K r dog* - k z t r pardasining yoru sezuvchi elementarini tutmagan, k ruv nervining chiqish rni hisoblangan qismi.
- K r ichak - y on ichakning ingichka ichakka tadigan boshlan ich qismi; da al simliklar bilan oziqlanuvchi umurtqalilarda rivojlangan.
- K rish maydoni - bir nuqtaga qarab turilganda k zga k rinadigan maydon. K ruv maydonining chegaralari perimetr asbobi bilan lchanadi. Rangsiz narsalarni k rish maydonining chegaralari markaziy chuqurchadan 65° pastda 36° yuqorida va 93° chetda (tashqarida) b ladi. K k va sariq ranglarni k rish maydoni kichikroq, qizil rangni k rish maydoni yanadi kichik, yashil rangni k rish maydoni esa faqat $20-30-40^\circ$ atrofida b ladi.
- K rish tkirligi - k zning ikki nuqta orasidagi eng qisqa oraliqni payqay olish imkoniyati. Bunda ikki nuqtadan k zga tushadigan nurlar orasidagi burchak kattaligi hal qiluvchi rol ynaydi. Nuqtalar qancha yaxshi yoritilgan b lsa, ularni farqlash shuncha yaxshi b ladi. Ikki nuqtani bir-biridan alohida k rish uchun ularning aksi k r pardadagi ikkita alohida-alohida qator joylashgan kolbachalarga tushishi kerak. Bu esa kolbachalar diametri bilan belgilanadi (bu kattalik $0,004\text{mm}$). Lekin k z ikkala nuqtani ular orasidagi masofa kolbacha diametridan kam b lganida ham farqlashi mumkin. Kunduz kuni kechasiga nisbatan k rish tkirligi kuchli b ladi.

L

- abillik-** organizmning muhit sharoiti zgarishiga tur unsizligi.
- Labaratoriya hayvonlari -** biologiya, tibbiyot va qishloq x jaligida ilmiy maqsadlar uchun foydalaniladigan hayvonlar. Bu hayvonlar kichik gavdasi, odamga oson rganishi, tez k payishi, boqish va unga qarab turishning qulayligi bilan farqlanishi shart. Asosan oq sichqonlar, kalamushlar, quyonlar, itlar, ba'zan maymunlar olinadi.
- Lakmus qo ozi -** eritmaning pH k rsatkichini aniqlaydigan indikator qo oz.
- Laktaza -** *p* -galaktozidaza, sut shakari (laktoza) ni monosaxaridlargacha parchalaydigan ferment. Organizmda bu ferment faolligi sut emish jarayonida yuqori b ladi, agar uning sintezi buzilsa, sutning hazm qila olmaslik holati yuzaga keladi. Issiq lkalarda bunday holat tez-tez uchraydi, sababi kuchli va davomli issiqlik bu ferment faolligini pasaytiradi.
- Laktatdegirogenaza -** oksidoreduktazalar sinfiga mansub ferment. Tibbiyotda diagnostik maqsadlar uchun ishlatiadi.
- Laktatsiya -** sut emizuvchi hayvonlarning sut bezlarida sutning hosil b lishi, urpianishi va uni vaqti-vaqti Bilan ajralib turishi.
- Laktobakteriyalar -** sut achish jarayonini q z atuvchi bakteriyalar va streptokokklar.
- Laktogen gormon -** sut hosil b lishi va ajralishini boshqaradigan, adenopofizda ishlab chiqariladigan gormon.

Laktoza -	(sut shakari) ikki molekula glukozadan taslikl topgan disaxarid, faqat sut tarkibida uchraydl, Sigir sutining 4,0-5,5% i, odam sutining 5,1 8,4% i laktozadan iborat.
Lamarkizm -	J.B.Lamarkning organik dunyoning tarixlj rivojlanishi haqidagi dastlabki evolsion ta'limoti.
Lamella -	membrana stukturalariga xos b Igan yassij lappaksimon tuzilma. Xloroplastlarnin struktura tuzilmalarining asosi hisoblanadi.
Lanolin -	(jun mumi) asosan q y junidan olinadig" hayvon mumi.
Lansetnik -	• tuban xordalilar bilan umurtqali hayvonla rtasidagi oraliq rinni egallagan xorda hayvonlar.
Latent davri -	1)har qanday ta'sirotda nisbatan javob olis" uchun ketgan vaqt, ya'ni qitiqlanish bevosit berilganidan keyin javob paydo b lgungach ketgan vaqt; 2)patologik jarayonnmg boshlanishidan to namoyon b lishigacha tgan yashirin davri.
Lateral -	organik qiga nisbatan tananing yonbosh tomonida joylashganlikni bildiradi.
Levomitsetin -	antibiotik. iMikroorganizmlamiig k pgina turiga halokatli ta'sir qiladi.
Leyk..., leyko... -	leykotsitga oid yoki oq manoni anglatuvchi s zlarning old q shimchasi.
Leykemiya -	oq qonlik, QQ qsh limachalarining qonda ko payib ketishi.

- leykozlar- qon yaratuvchi a'zolar sistemasining sma tabiatli kasalligi. Bunda periferik qonda yosh, yetilmagan leykotsitlarning miqdori oshib ketadi.
- I.cykopeniya - qon tarkibidagi leykotsitlarning normadagidan kamayib ketishi.
- Icykopoez- ieykotsitlar hosil boiish jarayoni.
- Irykotsit - rangsiz, funksional jihatdan xilma-xil, mikroorganizm va organizm uchun yot zarrachalarni qamrab olib, parchalash hamda antitelolar ishlab chiqarish xususiyatiga ega boigan qon hujayralari. Ular har xil shakldagi yadrolarga ega b lib, lmm³ qonda 5-8 mingta b ladi.
- I cykotsitlar formulasi - qondagi oq qon tanachalari: neytrofillar, eozinofillar, bazofillar, limfotsitlar, monotsitlarning protsent miqdori.
- I-eykotsitoz - qon tarkibida leykotsitlar sonmmg normadagidan oshib ketishi.
- I,eytsin - zaruriy aminokislota. K pgina hayvon va simlik oqsillarining tarkibida bor.
- I,eyshmanioz - leyshmaniyalar q z atadigan infeksiyon kasalliklar.
- I,eyshmaniyalar - parazit xivchinlilar sinfiga mansub eng sodda organizmlar. Odam va hayvon organizmida uchrab, bir qator o ir kasalliklarni q z atadi. rta Osiyoning janubiy tumanlarida k p uchraydigan pendi yarasi, kala-azar kasalliklari shular j umlasidandir.

Lemurlar -	primatlar turkumiga mansub chala maymunlar oilasi. Asosan Madagaskarda uchraydi. Tundu faol hayot kechiradi.
Lepidopteralar -	hashorotlar turkumi (tanga qanotlilar). «Kapalaklar» nomi bilan keng tarqalgan.
Letal -	limga olib borishni anglatadi: masala pestitsidlarning letal dozasi.
Letargiya -	chuqur uyquga ketish holati. Tashqi hayot belgilarining keskin susayishi; harakatsizlik, modda almashinuvining susayishi va biror ta'sirga javob berish qobiliyati bilan karakterlanadi.
Liazalar -	ma'lum birikmalarning substratdan suv ishtirokisiz ajralishini katalizlovchi fermentlar. Ular faoliyati tufayli qanday sharoitda ham hosil beriladi yoki yo'qoladi.
Liberinlar-	gipotalamus neyrosekreti, u gipofiz oldingi bo'shlikdagi faoliyatini boshqarishda ishtirok etadi.
Liberkyun bezlari -	ingichka ichak devoridagi bezlar.
Ligaza -	ikki xil molekulani bir-biriga ATF energiyasi hisobiga birlashtirish reaksiyasini katalizlovchi fermentlar sinfi.
1 ml.n	bakteriya va begona hujayra elementlarini eshitib yuboradigan yoki paxalaydigan immun lanalalar.
	critish: 1) tibbiyotda, masalan, dorivor moddalar yuborilgandan so'ng havo haroratining asta-sekin pasayishi; 2) biologiyada fermentlar, kislotalar, ishqorlar ta'sirida hujayralarning yemirilishi, parchalanishi.

- M/osomalar - gidrolitik fermentlar (kislotali fosfataza, ribonukleaza va boshqalar) guruhini tutgan, sitopiazmadagi submikroskopik (ta mayda) tanachalar; lizosomalar hujayra ichki hazm jarayonida qonda avtolitik (z- zini yemirish) va nekrotik protsesslarda ishtirok etadi.
- I,i/otsim - gidrolazalar sinfiga kiruvchi ferment, hayvon hujayralarida lizosoma tarkibiga kiradi. U k plab tovuq tuxumi oqsilida uchraydi va asosan antibakterial t siq vazifasini bajaradi.
- Mkvor- tarkibiga k ra limfaga yaqin, orqa va bosh miya b shliqlarini t ldirib turadigan orqa miya suyuqligi; miyaning ichki oziqlantiruvchi muhiti hisoblanadi.
- I,in.biktizim- birinchi marta amerikalik olimiar D.V.Papes (1937) va P.D.Mak-Lin (1952) tomonidan morfofunkcional jihatdan ososlangan tizim (sistema). z ichiga oldingi miyaning eski b limlarini (poleokorteks), bodomsimon kompleks, gipokamp, talamus va gipotalamusga tegishli k pgina yadrolarni oladi. Asosiy vazifasi ichki organlar faoliyatini, uyqu, bedorlikni, hissiyotni boshqarishda qatnashish.
- Limfa - iimfotsitlar va almashinuv mahsulotlari tutgan rangsiz t qima suyuqligi b lib, iimfa sistemasini t latadi. Odamda rtacha 1-2l limfa suyuqligi b ladi.
- Limfa sistemasi -** umurtqali hayvonlar va odamdagi t qima hamda organlardan limfa suyuqligini yi ib, vena sistemasiga tkazuvchi tomirlar majmuyi.
- liimfa tugunlari -** limfa tomirlari y lida joylashgan qon (limfopoez) va antitelo (antitana)lar hosil

qiladigan muhit azolar b lib, ular vumshoq, ovalsimon, loviyasimon yoki yarimoysimon shaklda, katta-kichikligi har xil b ladi.

Limfoid organlar - limfa hosil qiluvchi organlar-ayrisimon bez, taloq, limfa tuguni, hazm y Harida joylashgan limfatik t qima t plamlari va suyak iligidagi limfoid t qimalardir.

Limfotsitlar - dokasiz oq qon tanachalari (agranulotsit). Odam qonidagi leykotsitlarning 19-37% ini limfotsitlar tashkil qiladi. Limfotsitlar ikki xil b ladi: T-limfotsitlar (Gimus-ayrisimon bezda hosil b ladi), V-limfotsitlar (suyak iligida hosil b ladi). Limfotsitlarning k payishi limfa tugunlari, taloqda yuz beradi.

Liofillash - biologik materiallar-t qima, hujayra va boshqalarni muzlatilgan holda vakuum ostida quritish. Bunda muz suvga aylanmasdan t ridan-t ri bu holatiga tadi. Tabiiy birikmalar, xususan, oqsiliar denaturatsiyaga uchramay ajratiladi. Quritilgan qon, quritilgan zardob, vaksinalar olishda ishlatiladi.

Lip.i., hpo.. " yog% yo li degan manoni bildiradigan s zlarning old q shimchasi.

Lipazalar - gidrolazalar xiliga mansub fermentlar; triglitseridlardagi murakkab efirli bo laming gidrolizini katalizlab, yo kislola \a giitserin hosil qiladi.

Li ar- organik erituvcliilarda (benzol, benzin, xloroform, geksenda) yaxshi eriydigan va suvda erimaydigan yo hamda yo aiinoii moddalar. Olitsorin yokl boshqa spirtlar va yuqori yo klslotnitrinlnfl murakkab efiri hisoblanadi.

Lipidli qatlam -	biologik membranalarining asosiy strukturasi. Kuchlilik suvda eruvchi birikmalar uchun ta'lim olmaydigan tashiq hisoblanadi.
Lipoproteinlar -	aminokislota va yongulardan taslikil topgan murakkab oqsillar. Biologik membranalarining struktura elementlari hisoblanadi.
Liposoma-	1) ichida eritma birlagan va lipidli membrana bilan ralgan pufakcha. Hujayradagi ayrim jarayonlarni rrganishda qulay model boiib xizmat qiladi; 2) yonguldan iborat hujayra globulalari. Suniy ravishda tayyorlanadi va biologik tadqiqotlarda foydalaniladi.
Liposit-	yongul hujayra.
Llchinka -	(tuxumdan chiqqan)-morfogenezning yakunlanishi uchun tuxumida ozuqa moddasiyetarli boimagan ayrim umurtqali (baliq, suvda ham quruqlikda yashovchilar) va kpgina umurtqasiz hayvonlar individual taraqqiyotining postembrional stadiyasi.
Uchinkaxordalilar yoki l'ardalilar (Urochordata seu Tunicata) -	1500 turga yaqin dengiz hayvonlarini z ichiga olgan xordalilarning kenja tiplaridan biri. Xorda faqatgina taraqqiyotning lchinkaii bosqichida mavjud boiib, yetilganlarida bo'lmaydi.
Lingvopediya-	bolalar nutqining tashiq riligini. nuqsonlarining oldini olish va bartaraf etishni rrganadigan defektologiyaning bir b'limi.
Lokolutsiya -	shartsiz refleks yongul bilan vujudga keladigan harakat. Masalan; oyoq, qatlam Ining yurgantfa harakat qilishi, suvda suzish.
Lordoz -	umurtqa po'nasining b' yin va bel qismlarida qiyshayishi, bukulishi.

Lososimonlar -	(sulaymon baliqlar) dengiz va chuchuk suvdn yashovchi baliqlar. rta Osiyoda Orol losoB yoki kumja va gulmoy degan turlari uchraydi.
Los-	bu ular oilasiga mansub hayvon. Asosan, rmonda, daryo va k l sohillarida yashaydi.
Lutein hujayralar	sariq tana tashqi qavatini hosil qiladigan epiteliyal bez hujayralar. Bu hujayralarda progesteron gormoni hosil b ladi.
Lutotrop gormon	gipofiz bezining oldingi qismida ishlab chiqariladigan va jinsiy bezlarga ta'sir qiladigan gormon.
Lutsiferaza -	lutsifirinni oksidlanish reaksiyasini katalizlovchi ferment. Reaksiya natijasida yoru lik chiqadi, Nur tarqatuvchi tirik organizmlarda k p.
Lamblioz -	sodda hayvonlar-lambliyalar keitirib chiqaradigan kasahik.
Lambliya -	xivchinli sodda hayvonlarning parazit vakili. Odamlarning o't pufagi va t y llarida parazitlik qiladi. Lambliya t y llarining yalli lanish kasalligi xolesistitni paydo qiladi.
Magnitobiologiya -	M biofizika b Umi. Tabiiy va sun'iy r magnit maydonining tirik organizmlarga ta'sirini r ganadi va biologik moddalarning magnit xususiyatlarini aniqliydi.
Madrepor plastinka -	suv-tomir sistemasining suv bilan ta'minlovchi teshiklari bor uiua lenlilar (anasmmg aboral tomonidagJ yirji ohakli plastinka.

- Itukaiar - tor burunli maymunlar turkumi. 10-20 tadan poda b lib yashaydi. simliklat va hashoratlar bilan oziqlanadi. Bir yilda bitta bola tu adi.
- Mtiltro... - katta, yuqori, yuksak manosini anglatadigan s zlarngold q shimchasi.
- Mnkrogameta - harakatsiz jinsiy hujayra. .
- Mukiogiiya- neyrogliyaning asosiy turi, uch xil k rinishda b ladi: astrotsitlar, endimotsitlar, oligodendrotsitlar.
- Mukromolekula - kichik molekulaiarning takrorlanishi natijasida hosil b lgan polimerlar. Murakkab va ziga xos strukturaga ega b lib, hujayrada maMum funksiyalarni bajaradi.
- Msikronukleus - infuzoriyaiardagi katta somatik yadro. Modda almashinuvi jarayonlarini boshqarishda ishtirok etadi.
- Makroorganizmlar - lchami 0,5 mm.dan ortiq boigan k p hujayrali organizmlar.
- Makrofaglar - birinchi marta 1892 yili I.I.Mechnikov tomonidan fanga kiritilgan atama.
- Makrofaglar - bakteriyalar, hujayraiar qoldi i, zaharli va organizm uchun yot moddaiarni faol holda ushlab zararsizlantiradi. Uiar qon tarkibida (monatsitlar), biriktiruvchi t qimada (gistiotsidiar), qon hosil qiluvchi organlarda b lib, sutemizuvchilarda asosan qon hosil qiluvchi ilikda yuzaga keladi. Umuman makrofag deganda yariroviy fagotsitiar tushuniladi. .

- Makroevolutsiya -** turdan yuqori po onada turuvchi taksonom kategoriyalar, ya'ni turkum, oila, siniln vujudga kelishini ta'minlovchi evolutsi jarayon. Bunday taksonlar, odatda, uzoq \ davomida vujudga keladi.
- Makroergik birikmalar** makroergik bo tutgan yuqori energol birikmalar. Asosan ATF va ATF ni hosil q oladigan moddalar kiradi.
- Maksillalar -** qisqichbaqasimonlarning bosh tomonidi t rtinchi va beshinchi juftlari hisoblangan i juft pastki jagiar. Hashoratlarning esa **past** ja larining birinchi jufti.
- Makula -** umurtqali hayvonlar ichki qulo idagi sezuvchi hujayralar sinfi (eshitish do lari).
- Malkiilar-** baiiqlar rivojlanishidagi dastlabki bosqich.
- Malpigi tanachalari -** yuqori umurtqali hayvonlar ayiruv organi (buyragi)ning qon tomirlar chigali va uni rab turgan Shumlanskiy kapsuiasidan iborat tanachasi. Dastawal ta'riflagan italiyalik olim Malpigi nomi bilan ataladi.
- Malpigi tomir (navcha)lari -** hashoratlar va rgimchaksimonlarning rta hamda orqa ichagi chegarasida joylashgan. Ayirish va osmoregulatsiya vazifasini bajaradi.
- Maltoza -** ikkita glukoza molckulasidan iboral disaxarid.
- Mammoiogiya -** zoiogiyaning sui emizuvchilarni rganuvchi sohasi.
- Mandibulalar -** qisqichbaqasimonlar, k poyoqlilar va hashoratliirninp Diiii(hi jnlt yuqori ja lari; ular z',;ii)-;iu > ;lioyoql:n h lib, oziqni maydalash, ljani lishliih iivuoq oziqni s rish kabi

vazifalarni bajaradi.

- Mimtiya** - molluskalar chi ano ining tagida joylashgan va chi anoq hosil qiluvchi modda almashuvchi teri burmasi.
- Mantiya boshli i** - molluskalarning tanasi bilan mantiyasi rtasidagi boshliq.
- Marazm** - uzoq va madorni quritadigan kasallik, keksalik natijasida organizmning haddan tashqari holdan toyishi va kuchsizlanishi, «qurish»-organ va t qimalarning umumiy atrofiyasi.
- Msiskulinizatsiya** - ur ochi organizmda ikkilamchi jinsiy belgilarning paydo boishi.
- Mntriks** - hujayraning asosiy moddasi.
- Matritsa** - genetik informatsiya nusxasini olish uchun qolip yoki asos. Bu DNK ning polinukleotid zanjiri boshliq, undan yangi nusxa olish uchun foydalaniladi.
- Mcga..., megal...** - qo'shma s zllarning «katta» mamosini ajratuvchi qismi.
- Megakariotsitlar** - suyak kichigining ta yirik-gigant hujayralari boshliq, sut emizuvchilarda ulardan qon plastinkalari-trombotsitlar hosi bo'ladi. Diametri 50-70mikrometrgateng.
- Megaloblastlar** - yetilmagan, yadroli qizil qon hujayralari.
- Megalomaniya** - ruhiy kasalliklarda zini buyuk deb his qilish.
- Megalospleniya** - qon kasalliklarida tayoqning haddan tashqari kattalashib ketishi.

- Mediastinotomiya - k ks orali ini jarrohlik y li bilan ochish.
- Medial - rta.
- Mediatorlar - nerv uchlarida hosil b iadigan fiziologik laflil moddalar. Ularning asosiy funksiyasi sinapsliir orqali nerv impulslarini tkazish. Mediatorlaryfl misol qilib: atsetilxolin, adrenalın, noradrennlm serotonin, dofamin, gistamin, oktopaminlaml k rsatish mumkin.
- Meduzalar - dengiz suvlarida erkin suzib yuruvchl kovakichlilar. Stifoidlar yoki haqiqiy meduzalw sinfming paypaslagichlari zaharli, bazi turlari (masalan, kombomeduza yoki «dengiz arisi») esa odam uchun xavfli.
- Mezogleya - ovak tanliiar (bulutiar) va kovakichlilarning tashqi (ektoderma) va ichki (endoderma) hujayra qatlamlari orasida joylashgan strukturasi diidiroqsimon modda.
- Mezoderma - embrion k p hujayrali t qimalarida ektoderma va endoderma orali ida joylashgan t qima. Undan k pgina ichki organlar: skelel, jinsiy va siydik ayiruv sistemasi va boshqa organlar rivojlanadi.
- Mezozavrlar - uzuniigi ' m.gacna b igan qirilib ketgan sudralib yuruvchilarning turkumi. Qazilmalardan ma'lum b lishicha tashqi k rinishi kaltakesaklarga xshash b lgan.
- Mezoterm organizmlar m tadil haroratli muhitda yashaydigan organizmiar.
- Melanizm - hayvonlardagi qoia va q n ir rang pigmentlari bilan bo liq hoilha,

Mnin -	teri, soch, k z qorachi iga rang bemvchi qora rangli pigment.
MHakoma -	melanin pigmenti hosil qiladigan hujayralardan tashkil topgan havfli sma.
Mnliinotropin gormoni -	gipofiz bezining gormonlaridan biri, melanin sintezlanishini ra batlantiruvchi polipeptid gormon.
Melunotsitlar -	odam va hayvonlarning melaninni sintezlovchi pigment hujayraiari.
Mclanuriya -	melaninning siydik bilan ajralib chiqishi.
Melanxoliya -	parishonxotiriik, tushkuniikka tushish holati bilan ifodalanuvchi kayfiyat.
Melcna -	qon aralash axiat ajralishi.
Membrana -	oqsil va lipiddan tashkii topgan yarim tkazgich moiekular t siq. Hujayra va hujayra organoidlarini. rab turadigan parda.
Membrana oqsillari -	biologik membranaiarning maxsus funksiyalarini amalga oshiruvchi oqsillar.
Membrana potentsiali-	membranalarning tashqi va ichki tomonlarida hosil bpMadigan elektrokimyoviy potentsial-larning farqi. Membrana potentsial i ATF hosil b lishini ta'minlaydi.
Membrana retseptorlari	plazmatik membranalardagi gonnoniarni biriktirib olish xususiyatiga ega murakkab birikmalar.
Meningoensefalit -	bosh miya pardalarining yalii lanishi.
Menorragiya -	hayz qonining haddan tashqari k p kelishi.

- Meta...** - oraliq holatni anglatuvchi s zlarining old q shimchasi.
- Metabolizm** - moddalar almashinuvi; tirik organizmda r y beradigan assimilatsiya va dissimilatsiya fazalaridan tashkil topgan kimyoviy zgarishlar majmuasi.
- Metabolitlar** - organizmda metabolizm natijasida hosil b ladigan oraliq moddalar. Ularning aksariyati organizmdagi biokimyoviy va fiziologik jarayonlarning ma'lum tartibda borishini ta'minlaydi.
- Metalionproteinlar -
Metalionprotein** - tarkibida metall atomi b lgan nizmada xilma-xil funksiyalarni bajaradigan oqsillar. Temir, miss, marganes, molibden kabi elementlar muhim oqsilarning larkibiy qismi hisoblanadi.
- Metameriya** - b im (segment)larga b linish: ikki yon tomonidan simmetrik tuzilgan hayvon tanasining takrorlanuvchi, deyarli barobar qismlarga b linishi.
- Metamorfoz** - organizm tuzilishining zgarishi: hayvonlarda lichinkaning voyaga yetgan individ (imago)ga aylanishiga qadar yuz beradigan zgarishlar.
- Metaslaz** - sma, shish yoki yalli lanish jarayoni tufayli qon yoki limfa orqali organizm b ylab tarqaladigan ikkilamchi patologik manba. Hozir metastaz s zi k pincha havfli shish hujayralarini tarqalishini ilbtalaydi.
- Metgemogiobin** - tarkibida uch Vttentli temir saqlovchi gemoglobin, Shunji k ra, u kislorodni tashish imkoniyftlga Igfl (Mnas, Odatda nitrat, nitritlar bilan raharlanlih natllasida hosil b ladi.

Mtl^emoglobinemiya -	periferik qonda metgemoglobin b lishi.
Md}>emoglobinuriya -	siydik bilan metgemoglobin ajralishi.
Meteorizm-	hazm y lida k p yei (gaz) t planishi; qator kasalliklarda tez uchrab turadigan belgi.
Mitionin -	tarkibida oltingugurt b lgan zaruriy aminokislota. Barcha qimmatli oqsillar tarkibiga kiradi.
BOtislar -	irq aralashuvi natijasida hosil boigan avlod vakillari.
Mixanoretseptorlar -	organizmga ichki va tashqi muhitdan beriladigan har xil mexanik ta'sirlarni qabul qiladigan retseptorlar.
Migratsiya -	hayvonlarning yashash sharoiti yoki rivojlanish siklining zgarishi bilan bogliq (mavsumiy, kunlik, yillik) yoppasiga k chish.
Mediyalar -	ikki pallali molluskalar turkumi. Suvdagi muallaq (suzib yuruvchi) zarrachalar bilan oziqlanib, uni tozalaydi. M tadil va tropik iqlimli okeanlarda keng tarqalgan. G shti yeyiladi va yem-un tayyorlanadi.
Miyelin -	nerv tolasining k p qavatii membrana qobi i.
Mijoz-	(temperament) odamning ruhiy xususiyatlari yi indisi. Uning fiziologik asosini oliy nerv faoliyatining tiplari tashkii etadi. (Gippokrat b yicha-sangvinik, flegmatik, xoierik, melanxolik tiplari).
Mikro... -	«kichik», «juda kichik» mazmunini bildiruvchi s zlarini old q shimchasi.

- Mikrobiologiya** - mikroorganizmlar hayot faoliyati, tabiatda tutgan rni va ahamiyatini rganuvchi fan. Fransuz olimi Lui Paster asos soJgan.
- Mikrovorsinkalar** - odam va hayvonlar bazi organlaridagi epiteliy hujayralarining barmoqsimon simtalari. Ular ayniqsa ovqat hazm qilish organlari va buyrakda k p boiadi. Mikrovorsinkalar tufayli ichak va buyraklardagi s ruvchi yuza kengayadi.
- Mikroiqlim** - ma'lum bir kichik joyning yoki sun'iy hosil qilingan yopiq xonalarning ziga xos iqlim sharoiti.
- Mikronukleus** - infuzoriyalarning kichik (generativ) yadrosi boiib, jinsiy k payishda (konyugatsiya) ishtirok etadi.
- Mikrosomalar** - hujayra sitoplazmasidagi fraksiyalar.
- Mikrosomal oksidlanish** mikrosomalarda kechadigan oksidlanish jarayonlari. Mikrosomalarda kislorodni t ridan-t ri har xil substratlarga biriktiruvchi faol oksigenazalar k p boiadi.
- Mikrotermlar** - past haroratli sharoitda rivojlanadigan organizmlar.
- Mikrosirkulatsiya** - mayda qon tomirlaridagi qonning harakati.
- Mikroevolutsiya** - iur ichida, alohida yoki aralash populatsiya chegarasida boradigan boshlan ich evolutsion jarayonlar yi indisi.
- INIIuoelHuiodlur** juda kichik elektrodlar, q z aluvchi t qimalarda bioelektrik hodisalarni rganish uchun ishlatiladi.

Mikroelementlar -	tirik organizmda juda oz miqdorda uchraydigan kimyoviy elementlar (30dan oshiq). Bularga Su, Zn, Co, Mg, Cr, Mn va boshqalar kiradi. Asosan fermentlar tarkibini tashkil etib, ularning yetishmasligi yoki ortiqchaligi modda almashinuvining buzilishiga olib keladi.
Miksedema -	shilliqli shish, qalqonsimon bez faoliyatining susayishi natijasida kelib chiqadi.
Miksinlar -	t garak o izlilar sinfiga mansub, umurtqali hayvonlarning uru i. Orqa suzgichi b lmasligi va ziga xos jabra apparati bilan farqlanuvchi dengiz parazit hayvonlari turkumi.
Mimika -	yuz muskullarining ichki tuy u va kayfiyatlarni ifodalaydigan harakatlari.
Mimikriya -	simliklar yoki hayvonlarning rang va shakl jihatidan yashab turgan atrof-muhitiga xshab ketish hodisasi: tabiiy tanlanish natijasida shakllanadi. Bu hodisadan organizmlar zini himoya qilish uchun foydalanadi.
Mineralokortikoidlar -	buyrak usti bezining p stloq qismida ishlab chiqariladi, organizmda mineral moddalar va suv almashinuvini boshqaradi.
Minogalar -	t garak o izlilar sinfiga mansub umurtqali hayvonlarning turkumi.
Mio... -	muskulga oidlikni anglatuvchi s zlarning old q shimchasi.
Mioglobin -	k ndalang-far il muskullarning nafas pigmenti.
Mioz -	k z qorachi ining kichrayishi vatorayishi.

Miozin-	muskulJarning qisqartiruvchi tolala miofibrillarning asosiy tarkibiy qismi b lg fibrillyar oqsil, aktin bilan birikib muskullarnin L- \- •"* • • • * -i-1 qisqartiruvchi sistemasmmg asosiy tuzihs elementi-aktomiozinni hosil qiladi.
Miokard -	yurak devorining muskulli rta qavati. U k ndalang tar il muskul t qimasidan tashkil topgan.
Mioseptalar-	mioseptalar bilan chegaralangan muskul segmentlari.
Miopiya -	uzoqni k ra olmashk (yaqin k rish).
Mioseptalar -	bir qator xordali hayvonlar (lansetnikda baliqda va b.) muskul segmentlari (mioseptalar)ni chegaralovchi biriktiruvchi t qimali t siqlar.
Miotomlar -	xordali hayvonlar embrioni somitlarining asosan muskullarga aylanadigan qismlari.
Miotoniya -	muskullarning tarang holatdan b shashgan holatga tish xususiyatining buzilishi. Bunda taranglashgan muskul juda sekinlik bilan b shashadi.
Miofibriliar -	muskul qisqarishini ta'minlovchi sarkoplazmadagi ipli eiementiar.
Miratsidiy -	s r ichlilar rivojlanishidagi tuxumdan yangi chiqqan, kiprikchalar biian qoplangan dastlabki lichinkali bosqich.
Mitoxondriyaiar-	nujayraning eng muhuni organoidi. Hujayradagi oksidlatiini.! .u:i\• mida muhim rol ynaydi. Hujayraning enorgiyaviy sistemasi nafas m;iika/i hlioblonodi.

- Modifikatsiya** - organizmda tashqi omillar ta'sirida bildirilgan fenotipik o'zgarishlar.
- Mozaikalik rish** - murakkab ko'zga ko'ringan hayvonlar (bimoyoqlilar) ning umumiy ko'rinishni ko'pgina mayda tasvirlar kombinatsiyasiday ifodalab ko'rishi.
- Molekular biologiya** - tiriklik belgilari va asosiy xususiyatlarini molekular darajada o'rganuvchi fan.
- Molluskalar** - umurtqasiz hayvonlar tipi. 400 ga yaqin turi bor. Boshoyoqli va qorinoyoqli molluskalar zaharli modda ajratuvchi organga ega. Ko'pchilik molluskalar g'ishtiyi.
- Mongoloid irqi** - asosan, Osiyo va Amerika qit'alarida tarqalgan. Terisi bu doyrang yoki oq-sariq, sochlari to'q, ko'pincha qattiq, burni va lablari qizil, bir muncha keng yuzli, yapaioqroq ko'rinishga ega.
- Mono...** - bir, yakka ma'nosini bildiruvchi, so'zning old qo'shimchasi.
- Monogamiya** - organizmlarning jinslari orasidagi aloqa shakllaridan biri, bir erkak jinsi bir mavsumda bir urug' ochi jins bilan qo'shiladi.
- Monosaxiridlar** - uglevodlarning alohida guruhi. Tarkibidagi karbon atomining soniga qarab glikoz, pentoza, tetroza va triozalarga bo'linadi.
- Monospermiya** - tuxum hujayraning yagona spermatozoid bilan urug'lanishi.
- Monofagiya** - hayvonlarning faqat bir turga mansub oziq bilan oziqlanishga moslashishi. Masalan, ipak qurtining tut daraxti bargi bilan oziqlanishi.

Monofiliya -	umumiy ajdoddan organizm guruhlarining ko'pligi chiqishi.
Monotsitlar -	donasiz Leykotsitlarning bir turi, diametri $\approx 20\text{mmk}$, fagotsitoz qilish xususiyatiga ega. Odamda ular leykotsitlarning 3-11% ini tashkil qiladi.
Morula -	embrion rivojlanish bosqichi. Bunda ko'pligi hujayrali hayvon embrioni bir-biriga yopishgan ko'pligi blastomerlarining yig'indisidan iborat bo'ladi. Bu blastomerlarning tashqi ko'rinishi tuluq mevasini eslatadi. Morovadan shuning blastuJa bosqichi keladi.
Morfogenez -	ontogenezda organizm a'zolarining paydo bo'lishi va rivojlanishi.
Mosso ergografi -	muskullarning ishlash bajarish davomida charchash jarayonini qayd qilish uchun ishlatiladigan eng oddiy asbob.
Motilin -	gastrointestinal gormon, shuning ikki barmoq ichak, och ichak va oziq miqdorda oshqozonda ishlab chiqariladi. Oshqozon ichak sistemasining harakat funksiyasini yaxshilab, ovqat hazm qilish qisqartirish oshqozondan shuning ikki barmoq ichakka oziq tishini tartibga soladi.
Motoneyron -	orqa miyadagi nerv hujayralarining "tashqi", uchi (ashkil qiladigan harakatga keltiruvchi) yoki "ichki" neyronlar. Ular orqa miyaning oldingi shoxlarida joylashgan, ikki guruhga bo'linadi: ya'ni or-motoneyronlar va p-motoneyronlar.
HMJ . . . . . pdfMiJj	odam va hayvonlarda azot almashinuvining o'ziga mahsulotlaridagi biri, jigarda hosil bo'ladi.

	Tarkibidagi azot odam siydigidagi azotning 85%ini tashkil qiyadi.
I Mukopolisaxaridlar -	murakkab biopolimer, tarkibi uglevodlar va oqsillardan iborat.
Multiferment kompleks	ketma-ket keluvchi reaksiyalarda ishtirok etuvchi fermentlar y i indisi.
MuskuIIar-	muskul t qimasi organizm harakatini taminlaydi. Uning asosiy qisqamvchi elementlari mioibrillardir. Tuzilishi va bajaradigan vazifasiga k ra siliq, k ndalang-tar il skelet, k ndalang-tar il yurak muskul t qimaiari va ixtisoslashgan muskul t qimasiga b linadi.
IMuskul tolalari -	muskul t qimasini tashkii qiladi. Har bir toladi yoki hujayrada sitoplazma-sarkoplazma • va kinoplazmalar bor. Sarkoplazmada yadro boiib, u muskul hujayrasining chet qismida bevosita p st-sarkolemma tagida joyiashgan. Kinoplazma oqsil mioibrillardan iborat. Miofibrillar, z navbatida, miozin, aktin, tropomiozin kabi y on, ingichka qismlarga b linadi. Odamda muskui tolalarining uzuniigi rtacha 4-8 sm, eni 10-100mmk.
Muskul qisqarishi -	harakat nervlaridan kelgan javobga nisbatan muskul toalarining qisqarishi yoki taranglashishi. Muskul qisqarishi uchun energiya ATF gidrolizlanishidan olinadi. Muskullar qisqarishi izometrik (bir xil uzunlikda), izotonik (bir xil tonusda) va auksotonik (aralash) rejimda boiadi.
Mutin-	s Iak va oshqozon shirasi tarkibida b ladigan, shilliq qavatlarn: mexanik va kimyoviy jarohatlanishdan muhofaza qilishda qatnashadigan va shilliq qavatning siliqligini

ta'minlashda ishtirok etadigan modda.

N

- Narkoz- kimyoviy moddalar yoki fizikaviy agenll* ta'sirida paydo qilingan va sezuvchanlik, | hush hamda ixtiyoriy harakatlarning y qollih bilan tadigan har xil darajadagi sun'iy uy^ holati.
- Narkotik vositalar - markaziy nerv sistemasiga tanlab ta'sir qiffl xususiyati b lgan farmokologik moUhm guruhi.
- Narkotik moddalar - odam va hayvonlar markaziy nerv sistemasi ta'sir etib, ularni behush qiladigan modda! guruhi. Masalan, alkogol, morfin, kokain boshqalar.
- Natriy- kaliy nasosi-hujayraning plazmallj membranasiida joylashgan fermentativ sistemn, Hujayra ichidan natriyni va hujayra ichijw kaliyni k chirilishini ta'minlaydigan nasoiw vazifasini bajaradi.
- Natriyurez- natriyning siydik bilan k p miqdonlii chiqarilishi.
- Nafas aritmiyasi - nafas olganda yurak qisqarishlari chastotasininn k payishi va nafas chiqarganda ularning kamayishi.
- Nafas nazorati - liij/ma gomogcnatlari yoki mitoxondriyadffl kechadigan oksidativ fosforlanish jarayoninl) A1)l' yordamida nazorat qilish.
- NnfiiN oIMi MFOb organizmlarning asosiy hayoliy lunksiyalaridan biri; bunda organizmga kislorofl klrib, organizmdan karbonat angidrid va sijfl hamda moddalar almashinuvining ba'z||

mahsulotlari chiqariladi. Odam, simlik va hayvon organizmining hayot faoliyatim energiya bilan ta'minlovchi asosiy jarayon hisoblanadi.

- afas olish zanjiri -** organik birikmalarning oksidlanishini amalga oshiruvchi fermentlar t plami.
- Nafas olish koeffitsienti** nafas olish jarayonida ma'lum vaqtda ajralib chiqqan SO_2 hajmining shu muddatda yutilgan O_2 hajmiga nisbati. Bu k rsatgich tirik organizmlarda moddalar almashinuvi umumiy k rsatkichi sifatida fiziologiya amaliyolida q llaniladi.
- Nafas olish markazi -** markaziy nerv sistemasining tashqi nafas olish jarayonini boshqaruvchi zaro bogiiq b lgan neyronlar tizimi. Nafas olish markazining asosiy qismi uzunchoq miyadagi retikulyar formatsiyaning ikki qismida t plangan. Bular uzunchoq miyadagi nafas markazining dorsal (medial) va ventral (lateral) deb nomlanuvchi yadrolari bulbar nafas markazidir.
- Nafas olish markazj avtomatiyasi -** nafas olish markazining har xi! sabablarga k ra yuzaga keladigan impulslari ta'siri natijasida q z alib, nafas olish jarayonining z- zidan ishlashi.
- Nafas olish muskullari -** nafas olish aktini yuzaga keltiradi va uch xil b ladi: inspirator, ekpirator va yordamchi nafas olish muskullari. Inspirator muskullarga diafragma, qovur alararo tashqi muskullar, ekspirator muskullarga asosan qorin b shli i devorining muskullari va yordamchi nafas olish muskullariga b yin, k krak, yelka muskullari kiradi.
- Nafas olish reflekslari -** tashqi yoki ichki muhit zgarishlariga javoban organizmning nerv sistemasi orqali tashqi nafas

xarakterini zgartirish bilan namoyon qiladigau javob reaksiyalari, nafas olish reflektor y l bilan boshqarib boriladi, bu rinda qon tomirlarida joylashgan ximoreseptorlar eng kata rol ynaydi.

Nafas olish harakattari - pkaga nafas olish havosini kiritish va undan nafas chiqarish uchun upkani toraytirish va kengaytirish uchun qilingan harakatlar. Bular diafragma muskuJi, qovur alararo ichki, tashqi muskullar, nafas oiishning yordamchi muskullari tomonidan amalga shiriladi.

Nafas sikli - uch davrdan iborat: inspiratsiya-nafas olish, ekspiratsiya-nafas chiqarish va pauza. Odatda, nafas oiish nafas chiqarishdan qisqaroq b Jadi. Ularning nisbati odamda rtacha 1:1,3. Odam tinch turgan paytda pauza hoJati eng davomli b iib, jismoniy ishga yoki ruhiy hissiyotga tushish uni keskin qisqartirib y q hisobi qiladi.

Neandertallar - qadimgi qazilma odam. Oxirgi muz davrining boshlanishida, t rtlamchi davrda 40 ming yillar muqaddam yashagan, hozirgi odamning ajdodi. Zamonaviy odam bilan pitekantrop orasida oraliq holatni egallaydi.

NevraJgiya - periferik nervJar funksiyasining buzilishi natijasida paydo b Jadigan o riq.

Nevritlar - nervlarning yalli lanishi.

Nevroz - ruhiy faoliyat buzilishi bilan ifodalanadigan nerv sistemasining funksional kasallikJari guruhi.

Nevrologiya odam va hayvonlarda nerv sistemasining tuzilishi hamda vazilalarini rganuvchi fan.

Nevrotsel - xordali hayvonlnining nerv nayining ichki

b shli i.

- Negroid irqi -** Avstraliya va Afrika qifalariga xos irq. Terisi qoramtir, sochlari jingalak, yuzlari keng, lablari qalin va bir qator boshqa belgileri bilan ajralib turadi.
- Neyritlar -** embrion nerv hujayralarining simtalari. Ularni ajratib olish birmuncha qiyin.
- Neyrobionika -** neyron, nerv tolalari k. mda markaziy nerv sistemasi tuzilishi va vazifalari tarzida texnik vositalar, asboblari, uskunalar yashashda foydalaniladigan ilmiy y ilanma.
- Neyrogipofiz -** gipofiz bezining orqa b ligi.
- Neyroqliya -** bu atamani 1846 yili R.Virxov tomonidan fanga kiritilgan. Neyroqliya hujayralari sut emizuvchilar markaziy nerv sistemasida 140 mlrd. atrofida, ular kattaligi jihatidan oddiy neyronlardan 3-4 marta kichik. Ular himoya, sekretor, trofik vazifalarni bajaradi.
- Neyrogormonlar -** nerv sistemasi tarkibidagi maxsus neyrosekretor hujayralar tomonidan ishlab chiqariladigan gormonlar. Bunday hujayralar gipotalamusda, orqa miyada, periferik nerv sistemasida k p uchraydi. Unga: oksitotsin, vazopressin, rilizing-gormonlar, dofamin, noradrenalin, serotonin va boshqalar kiradi.
- Neyroleptiklar -** nerv sistemasi funksiyasiga ziga xos susaytiruvchi ta"sir k rsatuvchi farmakologik moddalar guruhi.
- Neyromediatorlar -** nerv hujayralari ishlab chiqaradigan va juda qisqa masofada z ta"sirini k rsatadigan kimyoviy moddalar. Neyromediatorlar faqat

- bitta nishon-hujayraga ta'sir qilish **xususiyatig**B
ega..
- Neyron -** odam va hayvonlar nerv sistemasining asosiy elementi, q z aluvchanlik xususiyatiga egn b lgan hujayralar. Nerv hujayrasining tanasl (soma) va uzun (akson) hamda kalta (dendrit) simtalari b ladi.
- Neyron nazariyasi -** **bu** nazariyaga asosan nerv sistemasi alohida neyronlardan tuzilgan, neyronlar esa sinapslar orqali bo langan.
- Neyropeptidlar -** peptid tabiatiga ega b lgan neyrogormonlar. Masalan, neyrotenzin, samotostatin va boshqalar.
- Neyrofibrillalar -** ipsimon sitoplazma tuzilmasi yoki nerv hujayrasining maxsus organoidlari b lib nerv impuisini tkazishda ishtirok etadi.
- Neyrofizinlar -** neyronlar tanasida sintezlanuvchi oqsil moddalar. Neyrogonmonlarning k chirilishida ishtirok etadi.
- Neyrofiziologiya -** nerv hujayrasi, nerv markazlari, nerv tolalari va organizmdagi bir butun nerv sistemasi faoliyatini rganadigan fiziologiyaning alohida sohasi.
- Neytrallash -** PH muhitni ishqoriy yoki kislotali sharoitlardan neytral sharoitga keltirish.
- Neytrofillar -** leykotsitlarning bir xili. Ularning donachalari na kislotali na asosiy b yoqlar bilan b yalmaydi. Chunki ular neytraldir.
- Nekrogormonlar -** (jarohat gormonlari) jarohatlangan t qimalarning parchalanishida ajralib chiqadigan **moddalar**. Uilar uyqudagi

hujayralarning uy onib, boiina boshlashiga va jarohatning bitishiga imkon yaratish xususiyatiga ega.

- Nekroz-** noqulay sharoit ta'sirida organizm t qima yoki organi ayrim qismlarining nobud boiishi.
- Nematodalar -** birlamchi tana b shliqlilar sinfiga mansiib yumaloq (haqiqiy) chuvalchangiar.
- Neo... -** yangi degan ma'noni anglatuvchi s zlar old q shimchasi.
- Ncoantropalar -** hozirgi zamon odami. Bularga qazilma turlari va hozir yashaydigan odamlar kiradi. Ular s nggi paleolit madaniyatini yaratdilar.
- Neoginez -** t qimalarning tikianishi.
- Neokorteks -** yangi p stloq yoki neopallium, bosh miya yarimsharlarining asosiy qismi, qitiqiagichlarning eng yuqori darajadagi anaiiz va sintezi amalga oshiriladigan joy. Hayvonot dunyosida birinchi marta sudralib yuruvchilarda paydo b igan, faqat sut emizuvchilarga keiib zining eng yuqori darajadi rivojianishiga erishgan.
- Neomorfizim -** qayta tiklanish shakllaridan biri.
- Neontologiya -** zamonaviy organik dunyo haqidagi fanlar kompleksi boiib, shu kunda yashayotgan organizmlarni rganadi.
- Neoteniya -** (yosh yetiish) ba'zi organizmiarning iichinkaligidayoq yoki ontogenezning dastlabki bosqichlarida jinsiy yetilib, k payishi. K pincha umurtqasiz hayvonlar va simliklarda uchraydi.

- Neotsitlar -** yosh, yangi hosil bo'lgan hayvonlar.
- Nerv-** gumoral boshqarilish-nerv va gormonlar orqali organizm faoliyatini boshqarish.
- Nerv markazi -** markaziy nerv sistemasining turli qavatlarida joylashgan, ma'lum faoliyatni boshqaradigan nerv hujayralarining to'plami.
- Nerv-muskul bog'lanishi** nerv va muskul tolalarining sinaps orqali bog'lanishi.
- Nerv oxirlari -** nerv hujayralari simtalarining maxsus yig'ini bilan tashkil topgan oxirgi tarmoqlari.
- Nerv sistemasi -** odam va hayvonlar organizmida tashqi va ichki ta'sirlarni qabul qilib, ularni tahlil qiluvchi va organizmda organ, tashqi qimallar faoliyatini oshqaruvchi nerv to'plamini tashkil qiluvchi sistemasi.
- Nervtolalari-** organ va sistemalar aloqasini taminlovchi nerv hujayrasi simtasi. Nerv tolalari ikki xil: mielinli va mielinsiz bo'ladi.
- Nefron-** buyraklarda siydik hosil qiluvchi tanacha. Odam buyraklarida nefron 2 mln. atrofida. Nefronda filtratsiya, reabsorbsiya jarayonlari tufayli siydik hosil bo'ladi.
- Nefrotsitlar -** ayrim umurtqasiz hayvonlarning ayiruv (chiqarish) hujayralari.
- Niatsin -** nikotin kislotaning turli shakllari, RR vitamini. Nikotinamidli fermentning kofermenti. Bu vitaminning yetishishsizligi pellagra kasalligini paydo qiladi.

Nikotin -	nerv sistemasiga ta'sir qiluvchi kuchli zahar tamaki simligida uchraydi.
Nimfa -	umbak bosqichiga ega b lmagan ba'zi umurtqasiz hayvonlarning balo atga yetmagan (tuxumdan chiqqan) davri. Bu kanailar, barcha birlamchi qanotsizlar, t ri qanotlilar, teng qanotlilarga xos.
Nomogenez -	tirik organizmlar evolutsiyasi ichki qonuniyatlar asosida rivojlanadi deb tushuntiruvchi nazariya. L.S.Berg atamasi.
Noosfera -	biosferaning eng yuqori taraqqiyot bosqichi. Bunda odam aqliy faoliyati biosfera rivojlanishining asosiy omiii b lib qoladi. VXXVernadskiy atamasi.
Noradrenalin -	birinchi navbatda mediator, keyin gormon. Mediator sifatida noradrenalin markaziy nerv sistemasidan ishlab chiqilsa, gormon sifatida buyrak usti bezining ma iz qismidan ishlab chiqariladi.
Norma -	organizmga xarakterli m tadil fiziologik k rsatkichlar kattaligi.
Notsiotseptiv reflekslar	odam va hayvonlarda o riq keitirib chiqaruvchi agentlarga yoki qitiqlanishga javoban hosil b ladigan reflektor zgarishlar.
Notsiotseptiv retseptorlar -	o riqni sezuvchi nerv oxirlari.
No ora parda -	tashqi quloq bilan rta quloqni bir-biriga tutashtirib turadigan vorsinkasimon parda, qalinligi 0,1 mm.. Uning asosiy vazifasi kelib urilgan tovush t lqinlariga aynan xos tebranma harakat qilish va bu harakatni rta quioqqa tkazish.

Nukmaza -	nuklein kislotalarni nukleotidlarga parchalovchi fermentlar.
Nuklein kislotalar -	nukleotidlardan tashkil topgan yuqori molekulari organik birikmalar. Tirik organizmlarda irsiy belgilarni saqlaydi va avloddan avlodga tkazadi. FaMisher 1868 y. da hujayra yadrosidan topgan. Ikki tip (RNK va DNK) nuklein kislotalar lafovut etiladi.
Nukleozidlar -	azot asoslari va uglevod komponentlaridan tashkil topgan organik birikmalar. Masalan, adenozin.
Nukmoproteinlar-	nuklein kislota va aminokislotalardan tashkil topgan murakkab oqsillar.
Nukleotidlar -	azot asoslari, uglevod komponentlari va fosfor kislotadan tashkil topgan organik birikmaiar.
O	
OVJIIhumin -	(tuxum albumini) qushlar tuxumi oqsilining asosiy komponentlaridan biri.
()vom'ic/.	ur ochi jinsiy hujayraning hosil b lish jarayoni.
Ovotsit -	ovogenez sib yetilgan ur ochi jinsiy hujayralar.
Ovulatsiya -	sut emizuvchilarda voyaga yetgan tuxum hujayraning tuxumdondan nay b shli iga chiqishi. K pchilik hayvonlarda jinsiy siki (menstrual) shakllaridan biri. Ayrim hayvonlarda ovulatsiya juftlashish vaqtida b ladi (*quyon, rnushuk.)
Ovqat-	turli oziq moddalardan iborat taom,

organizmning energetik ehtiyojini qoplash, sishi va rivojlanishini ta'minlash uchun qabul qilib turiladi. Uning tarkibida asosiy oziq moddalar ~ oqsillar, yog'lar va uglevodlardan tashqari mineral tuzlar, vitaminlar va suv boiadi.

- Ovqatlamsh -** tiriklikni ta'minlash maqsadida oziq moddalar, suv, mineral tuzlar va vitaminlarni qabul qilishdan iborat murakkab jarayonlar majmuasi.
- Ovqatlamshmarkazi-** nerv sistemasi, gipotalamus, retikular formatsiya va yarimsharlar p stlo ida joylashgan.
- Ovqatlanish normasi -** energiya sarfi hisobga olingan holda turli yoshda ish va kasbga asosan ilmiy asoslangan bir sutkalik ovqatlanish ratsioni.
- Ovqatlanish refleksiari -** murakkab reflekslar majmuyi, ovqatni axtarish, qabul qilish, qayta ishlash, ovqat hazm qilish traktida siljitish va boshqa jarayonlarning amalga oshishida asosiy ishlarni bajaradi.
- Ovqat hazm qilish -** oziq moddalarni o'z ichida boshlab butun oshqozon-ichak sistemasida fizik-kimyoviy qayta ishlash va ularning qon, limfaga s'rilishidan iborat jarayonlar majmuasi.
- Oziq moddalar -** tirik organizmning barcha vazifalarini amalga oshirish uchun tashqi muhitdan qabul qilinadigan moddalar (uglevod, oqsil, yog', mineral moddalar, vitamin, nuklein kislota kabi ma'lum energetik qiymatga ega moddalar).
- Oksigemoglobin -** gemoglobinning molekular kislorodli birikmasi.
- Oksigemometr -** oksigemoglobinning qondagi konsentratsiyasini aniqlaydigan asbob.

Oksigenatsiya -	qonning kislorod bilan tashviyinishi.
Oksidazalar -	molekular kislorod ishtirokida organik moddalarning oksidlanishini ta'minlaydigan fermentlar.
Oksidativ fosforlanish -	tirik organizmda organik moddalarning oksidlanishi natijasida ajratib chiqqan energiya hisobiga ADP va fosfor kislotadan ATP hosil bo'ladi.
Oksidoreduktazalar -	oksidlanish va qaytarish reaksiyalarini katalizlovchi fermentlar sinfi hamma hujayralarda uchraydi.
Oksitotsin -	gipofizning orqasidan ajratiladigan gormon, asosiy ta'siri bachadon silliq muskulini qisqartirish va sut ajratishini kuchaytirish.
Osmon asimonlar -	suyak baliqlar turkumi.
Oligo... -	biron narsaning miqdorini uncha ko'rib imzoligini anglatuvchi so'zlarning oida qo'shimchasi.
Oligemiya -	organizmda aylanib yuradigan va qon depolarida turadigan qon miqdorining kamayishi.
Oligomenoreya -	hayz ko'rish sikli buzilishining bir turi. U hayz ko'rish orasida ining kuchaylib ketishi bilan ifodalayadi.
Oligofreniya -	har xil sabablarga ko'ra tuzilma esit pastlik va butun organizmning rivojlanmay qolishi bilan ta'riflanadigan kasalliklar guruhi.
Oligotsitemiya -	ma'lum hujayralarning normaga nisbatan kam bo'ladi.

pituriya -	buyraklar ajratadigan siydik miqdorining kamayishi.
R)lly nerv faoliyati -	bosh miya katta yarim sharlar p stlo i va unga yaqin p stloqosti tuzilmalari faoiyati, biitun organizmning tashqi <u>mub.it</u> bilan murakkab munosabatiarini va xulq-atvorini ta'minlab turadi.
Onkometriya -	organ va t qima hajmini lchash.
Oukogenlar-	rak (sma, shish) hosii qiluvchi genlar. Bular normal hujayrani havfli shish hujayralarga aylantirish xususiyatiga ega.
(Jntogenez -	organizmning individual rivojlanishi.
Opsin-	k zning t r qavatidagi fotoretseptorlardagi k rish pegmentining oqsil qismi.
Optimal -	me'yor, eng maqul holat, daraja. Masalan, inson uchun optimal harorat 18-22° C ga teng.
Optimal omillar -	yoru lik, harorat, namlik, tuproq va boshqa ekologik ornillarning organizm uchun 'eng yaxshi, qulay shakllarL
Orgazm-	jinsiy aloqa aktini tamomlash vaqtida vujudga' keladigan hush yoqish sezgisi.
Organ (a'zo) -	k p hujayrali organizm tanasining ma'lum bir vazifani bajaruvchi bir qismi.
Organellalar -	hujayra hayoti faoliyati jarayonida ziga hos biron funksiyani bajaruvchi struktura (tuzilrna).
Organizm -	modda va energiya almashinuvi mavjudligi bilan xarakterlanuvchi biologik sistema; ayrim tirik mavjudot.

Organogenez -	organizm rivojlanayotgan davrda organlarning shakllanishi va funksionlashi.
Ornitin -	simlik va sut emizuvchilarning oziq-ovqatida uchraydigan, oqsillar tarkibiga kirmaydigan, aminokislota. Mochevinaning hosil bo'lishida asosiy ahamiyatga ega.
Ornitologiya -	zoologiyaning qushlarni o'rganadigan bo'limi, Ornitologiya qishloq xo'jaligi, qurbonchilik, so'g'ini saqlash va veterinariya uchun katta ahamiyatga ega.
Ornitofag -	qushlar bilan oziqlanadigan (qushxo'rlar) organizmlar.
Ortodrom ta'sirlash -	afferent nerv tolalariga elektr toki ta'sir ettirilganda qo'zg'atishning markazga qarab yuz berishi.
Ortostatik kollaps -	tanani yotiq (gorizontaldagi) holatdan tezda tik (vertikaldagi) holatga o'tkazilganda bosh miya tarkibidagi qon yetishmay hushdan ketish.
Orqamiya-	markaziy nerv sistemasining umurtqa po'stonasi ichida joylashgan felogemetik qadimiy qismi.
Orqamiya nervlari -	periferik nerv sistemasi, odamda 31 juftni tashkil qiladi, shundan 8 juft bosh miya, 12 juft ko'krak, 5 juft bel, 5 juft dum o'za va 1 juft dum nervlari farqlanadi.
Orqamiya reflekslari-	organizmning barcha hayotiy funksiyalari bilan yaqindan bog'langan. Ularga hamma harakat reflekslari, siydik-lanosil organlari reflekslari, moddalar almashinuvi va energiya almashinuvi bo'lgan reflekslar, yurak-qon tomirlari reflekslari, diafragma muskuli

qisqarishi reflekslari va boshqaqiar kiradi.

Orqa miya suyuqligi - (serebrospinal yoki likvor suyuqlik) orqa miya kanali, miya qorinchalari va miya p stloqlari orasida b ladigan rangsiz tiniq suyuqlik.

(jrqa miya shoki - bosh miya orqa miyadan ajratilganidan keyin (spinal organizmlarda) barcha harakat reflekslarining keskin kamayib ketishi. Bunday holat orqa miya jarohat olganda ham kuzatilishi mumkin. Orqa miya shoki baqalarda 5 daqiqa, itlarda bir necha soat, odamlarda esa oylab davom etadi.

(syotrsimonlar - to ayli baliqlar turkumi.

Osmioglar- bosh-oyoqli molluskalar turkumi.

Osmometriya - osmotik bosimni lchaydigan asbob bilan osmotik bosimni aniqlash usuli.

Osmoregulatsiya - hayvon organizmi ichki muhitidagi osmotik faol moddalar konsentratsiyasining nisbiy doimiyligini ta'minlovchi fizik va kimyoviy jarayonlar yi indisi.

Osmoretseptorlar - qon va t qimalardagi osmatik bosim zgarishini sezuvchi retseptorlar.

Osmos - yarim tkazgich membrana orqali erituvchining yuqori konsentratsiyali eritma tomonga (harakatlanishi) tish jarayoni.

Osmotik bosim - yarim tkazuvchi membrana orqali yuqori konsentratsiyali eritma tomonga harakatlantiruvchi kuch.

Osteologiya - anatomiyaning suyak va suyak t qimalarining shakii, joylashishi, vazifasi, jinslardagi farqi,

kimyoviy tarkibini riganadigan b iimi!

- Osteomalatsiya -** mineral moddalar almashinuvi buzilishi asniil suyak t qimasining shikastlanishi b lili, suyaklarning yumshab qolishi bilan tariflanjuli
- Osteon -** (gaversov sistemasi) suyak zich qavatiilny struktura birligi. Sistema bir-birining **ichilyi** joylashgan 5-20 ta ichi b sh silindrhiitluyi iborat.
- Otalgiya -** quloqdan tashqaridagi biror yalli Ianhli cho idan quloqqa tadigan o riq (qulod o ri i).
- Otolitlar -** vestibulyar apparatdagi tezlanishni sezadigfl tuzilma.
- Oftalmologiya -** k z kasalliklari, ularni davolash va oldini olish haqidagi fan.
- Oshqozon -** ovqat hazm qilish traktining qizil ngachdnn keyin keladigan kengaygan qismi (hajmi odakln rtacha 1,5-2,5 l). Oshqozonda oziq moddalar fizik va kimyoviy zgarishlarga uchraydi. Oshqozon ovqat hazm qilish jarayonida zining ikki xil, ya'ni sekretor va motor (harakat qilish) vazifalari bilan qatnashadi.
- Oshqozon bezlari -** odamda rtacha 25 mln. atrofida, ovqat hazm b lishida muhim ahamiyatga ega suyuqlik-oshqozon shirasini ajratib turadi. Oshqozon bezlari ajratadigan suyuqliklariga k ra: bosh glandulotsitlar (pepsinogen), pariental glandulotsitlar (xlorid kislota) va mukotsitlar (shilimshiq modda-mutin, mukopolisaxaridlar va boshqalar ishlab chiqaradi)ga b linadi.

shqozon osti bezi -	aralash bez, undagi atsinar hujayralardan ovqat hazm b lishida qatnashuvchi shira n ikki barmoq ichakka ajraladi. Bezdagi Langergans orolchalardan esa t ridan-t ri qonga faol gormonlar (insulin, glukogon, somatostatin, pankreatik polipeptid) ishlab chiqariladi va ular organizmdagi moddalar almashinuviga kuchli ta'sir k rsatadi.
Oshqozon shirasi -	toza holdagi rangsiz, kislotali reaksiyaga ega suyuqlik.
Oq modda -	bosh va orqa miyaning bir qismi. Orqa miya b ylab tarqalgan akson t plamlaridan tashkil topgan.
Oqsil -	peptid bo lanish orqali ma'lum tartibda birikkan aminokislotalardan iborat, yuqori molekulali tabiiy organik birikma. 20 xil aminokislota qoldiqlaridan tarkib topgan. Tirik organizm hayot faoliyatida muhim ahamiyatga ega.
Oqsil minimumi -	oqsilning oziqa tarkibidagi eng kam miqdori b lib, bunda oqsil tangligi vujudga keladi. Insonning oqsilga b lgan kunlik talabi rtacha 80-100, o ir mehnat qilganda esa 150 grammgacha.
O riq -	organizmdagi t qima va hujayralarning organik va FunkSIONAL butunligi buzilishiga nisbatan paydo b ladigan psixofiziologik sezgi (reaksiya). O riq sezgisi organizmni k pchilik zararli ta'sirotlardan biologik himoya qilish maqsadida evolutsion jarayonda vujudga kelgan.
Pagon -	P muz ichida (k pıncha anabioz holda) yashovchi organizmlar yi indisi. Bularga turli-tuman

mikroorganizmlar, k pgina simliklar va !- qancha umurtqasiz hayvonlar kiradi.

Paleontroplar -

qadimiy qazilma odamlarning (arxaptropI;u<lu keyingi va neantroplardan oldingi bosqichl) umumiy nomlanishi. Poleogen davrining oxiridn paydo boigan odamsimon maymunlar. Mn atama neandertallarni tushuntirish uc litut ishlatiladi.

Paleozoy -

qadimgi hayot (mezozoydan oldingi) davn, yerda hayotning rivojlanish bosqichlaridan biri, Bu davrda hayvonlardan baliqlar, amfibiyalar, reptiliyalar, tuban primatlar keng tarqalgan. Yuksak simliklardan sporali va ochiq uru li simliklarning asosiy guruhlari tez rivojlangan.

Paleozoologiya -

qaziima holda saqlanib qolgan hayvonlami rganuvchi fan.

Pamontologiya -

yer geologik tarixining qadimgi davrlarida yashagan va tosh qotgan organizmlar haqida fan.

Palmitinat kislota -

t yingan yo kislotasi. Barcha yo lar tarkibida uchraydi.

Palpatsiya -

barmoqlar bilan paypaslab kasalning a'zo'arini tekshirish usuli.

Parabioz -

tirik t qimaning q z atuvchilar ta'siriga javoban aiohida bosqichli reaksiyasi: t qimaning asosiy xususiyatlari- q z aluvchanligi va tkazuvchanligi, qaytarilishi, shuningdek q z aiish jarayonining normal rivojlanishi bilan tadi. Bu qonuniyat 1901 yili rus fiziologi N.E.Vvedenskiy tomonidan ochilgan.

Paragevziya -

qitiqlagichlar ta'sinsiz har xil ta'm sezgilanning

	paydo b lishi.
Paradoks -	kutilmagan voqea, ayritabiyy, zid fikr..
Paradoksal faza -	nerv strukturasi q z aluvchanligining kuchsiz ta'sirga kuchli va aksincha, javob berish reaksiyasi.
Parazitologiya -	parazit hayvonlarni rganuvchi va ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiquvchi fan.
Paramneziya -	yol on xotiralar, aslida b lib tmagan vokealarni qayd qilish.
Paranlcgiya -	ikkala q l yoki oyoqning falaj b lib qolishi.
Parasimpatik nerv sistemasi -	vegetativ nerv sistemasining bir qismi, asosan rta miya (III juft k zni harakatga keltiruvchi bosh miya nervi tarkibida) va uzunchoq miyadan (VII, IX va X juft yuz, til, tomoq, adashgan bosh miya nervi tarkibida) hamda orqa miyaning dum aza qismidan (chanoq nervi) chiqadi.
Paratgormon -	(qalqonsimon yon bezi) paratireoid bezlar ishlab chiqaradigan gormon. Qonda kalsiy va fosfat miqdorini oshiradi.
Paratireoid bezlar -	qalqonsimon bezning ustida joylashgan ikki juft kichik bezlar. Ular peptid tabiatli paratgormon ishlab chiqaradi va organizmda kalsiy miqdorini boshqaradi.
Parez -	yengil, chala falaj, ixtiyoriy harakatlarning susayishi yoki qisman y qolishi.
Paresteziya -	tashqi ta'sirsiz yoki ayrim maxanik sabablar (nerv tolasi, qon tomiri eziishi) ta'sirida terining uvishishi.

Partenogenez -	tuxum hujayralarning otalanmasdan rivojlanishi, Tabiiy partenogenez k pchilik b imoyoqliLu (siklop, asalari, simlik bitlari) ga xos. Sun'iy partenogenez fizik va kimyoviy ta'sirlir yordamida yuz beradi. Masalan, ipak qurtida.
Passivtransport-	turli xil moddalarning biologik membranalar orqali oddiy diffuziya yoki yengillashtirilgan diffuziya yordamida z- zidan k chirilishi.
Patogen - Patogenez -	kasallik ketirib chiqaruvchi. kasallik va uning ayrim belgilarini paydo b lishi hamda rivojlanishidagi jarayonlar majmuasi.
Patologiya -	1) organizmning kasallik jarayonlarini rganuvchi fan; 2) organizm faoliyatining, holatining normadan chetga chiqishi, mayib-majruh holat.
Patologik fiziologiya -	bemor organizmining hayot faoliyatini, undagi FunkSIONAL zgarishlar, kasallikning paydo b lishi, avj olishi, kechishi va oqibati qonuniyatlarini rganadigan fan.
Pachini tanachalari -	terining ichki qismi, paylar, bo lamlar, qorin pardasi, charvidagi bosim va tebranishlarni (vibratsiyani) sezuvchi retseptor.
Pebrina -	ipak qurti kasalligi, uni yana qora do kasalligi, murch kasalligi deb ham atashadi.
Pcdipalpalar	XOlitSOall b imoyoqlilarning bosh k krak oyO ining ikkinchi jufti.
Ptllogra	vilamin RRning yetishmasligidan kelib chiqadigan kasallik b lib, bu kasallik dermatit (teri yalli lanishi), diareya (ich ketish) va

	demensiya (psixika buzilishi) bilan namoyon bo'ladi.
Pentozalar -	molekulasida 5 ta uglerod atomi bo'lgan monosaxaridlar. Masalan, ribaza, dezoksiriboza.
Pepsin -	oshqozon shirasidagi asosiy ferment, u oqsillarni polipeptidlarga parchalaydi. (1836 y. T.Shvann).
Pepsinogen -	oshqozon bezlari tomonidan ishlab chiqariladigan proferment, undan HCL ta'sirida pepsin hosil bo'ladi.
Peptidazalar -	oqsillar va peptidlarga ta'sir qiluvchi proteolitik fermentlar guruhi.
Peptid bo'linishi -	bir aminokislotaning karboksil guruhi bilan ikkinchi aminokislotaning amin guruhi o'rtasidagi bo'linish. Oqsil molekulasidagi asosiy bo'linish hisoblanadi.
Peptidlar -	ikki va undan ortiq aminokislota qoldiqlarining peptid bo'linishi orqali birikishi natijasida hosil bo'ladigan organik birikmalar.
Peptonlar -	oshqozon-ichak sistemasida proteaza, pepsin, tripsinlar ta'sirida oqsillarning dastlabki parchalanishidan vujudga kelgan moddalar.
Periarterial -	arterial qon tomirlarining atrofiga o'zaro bog'lanishni anglatadi.
Perikard -	ikki qavatli, mustahkam biriktiruvchi tashkil topgan, yurak o'zida xaltasi. Uning ichida seroz suyuqligi bo'ladi, u yurak ishlashga qulaylik yaratadi.
Perilimfa -	sut emizuvchilarda ichki quvurlaridagi vestibulyar va

- no ora kanallarini tldirib turadigan, tovush t Iqinlarini tkazishda qatnashadigan suyuqlik, Tarkibiga k ra qon zardobi va orqa miya suyuqligiga juda yaqin.
- Peristaltika -** qizil ngach, oshqozon ichaklar, siydik pufagi va boshqa organlar devorining yuqoridan pastga qarab ritmik, t lqinsimon harakati. Buning natijasida ularning quyuq va suyuq massa oldinga qarab suriladi.
- Periferik nerv sistemasi** markaziy nerv sistemasini sensor organlar, retseptorlar hamda effektorlar (muskullar, bezlar) bilan bo'laydigan nervlar.
- Permeazalar -** k chiruvchi oqsillar. Membranalar orqali moddalarning faol tashilishini ta'minlaydi. Masalan, aminokislotalar, shakarlar va boshqalarni.
- Pernitsioz kamqonlik -** (Addison-Birmer kasalligi) organizmda V_{12} yetishmasligidan kelib chiqadigan qon kasalligi. Gemotologik belgilardan tashqari, atrofik glasis, gastrit, axiliya, shuningdek orqa miyaning shikastlanishi (funikulyar mielit) bilan ta'riflanadi.
- Peroksidazalar -** oksidoreduktazalar sinfiga mansub turli polifenallarni vodorod peroksidi yordamida oksidlanishini katalizlovchi fermentlar.
- Peroksisomalar -** hujayra organoidlari; membranalar bilan qoplangan, oksidlovchi fermentlari bor pufak. Asosan vodorod peroksidini parchalovchi va hosil qiluvchi fermentlardan iborat.
- Perfuziya -** biror organ yoki butun organizmga qon tomirlar orqali qon oqimini bosuvchi suyuqliklar va fiziologik eritilishni ta'minlash usuli.

Pessimum -	juda kam qulaylikka ega boigan (noqulay) sharoit.
Pigmentianish -	odam terisi, k z qorachi i, sochi tuklarining pigmentlar bilan b yalishi.
Pigment hujayralari -	sitoplazmasida b yoq moddalar-pigmentlar saqlovchi hujayralar.
Piiomotor nerv tolaiari -	sochlarning k taradigan siliq muskullami nervlar bilan ta'minlaydigan simpatik nerv tolalari.
Pingviniar -	suvchi qushlarning turkumi.
Pinotsitoz-	hujayra tomonidan har xil suyuqliklarning va turli xil moddalar (yuqori molekulali oqsillar, uglevodlar, kolloid eritmalar)ning yutilishi.
Pirimidin asoslar -	nukleozidlar, nukleotidlar va nuklein kislotalar tarkibiga kiruvchi tabiiy pirimidinlarning hosilalari (sitozin, timin, uratsil).
Pitekantrop -	neandertallardan oldingi arxantroplarning vakili boigan qadimiy odam. Yava orolining t rtlamchi qatlamlarida topilgan. Yoshi 1,9 mln. 650 ming yildir.
Pitonlar-	tropik va subtropik rmonlarda yashaydigan ilonlarning kenja oilasi (b ma ilonlar). Sut emizuvchilar, sudralib yuruvchi va qushlar bilan oziqlanadi. Uzunligi 1,5-10 m.
Plagiosefaliya -	qiyshiq bosh, kallaning yarmi kattalashib, assimetrik b lib qolishi natijasida boshning qiyshayib qolishi.
Plazma -	qon, limfalar, hujayralarning suyuq qismi.

Plazmodesma -	q shni hujayralarni bir-biri bilan bo'lovchi, membrana strukturali nozik tolalar, Plazmodesmalar orqali kichik molekulalarni birikmalar bir hujayradan ikkinchi hujayraga o'tkazib beradi.
Plazmolemma -	protoplazmaning tashqi membranasini bo'lib, uni hujayra qobiidan ajratib turadi.
Plazmoliz -	hujayradagi suvning chiqib ketishi natijasida, sitoplazmaning qobiidan ajralib, uzoqlashishi.
Planktonlar-	suv qatlamlarida muallaq suzib yuruvchi organizmlar.
Planula -	ko'pchilik kovakchilarning ikki qavatli erkin suzuvchi lichinkasi. Keyinchalik suv tubiga chiqib, poliplarga aylanadi.
Plastik almashinuv -	moddalarning hosil bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan va anabolik jarayonlarga asoslangan moddalar almashinuvi.
Platsenta -	yo'ldosh.
Plevra-	plevra va krak bo'shligi ichki devorini qoplab turuvchi seroz parda.
Pnevmonokokk-	streptokokklar urushiga mansub bakteriyalar. Zotiqlam va nafas olish organlarining boshqa kasalliklarini qo'zg'atadi.
Pnevmonotoraks -	plevra bo'shligiga havo kirishi.
Poykiloterm hayvonlar -	sovuqqonli hayvonlar, ya'ni tana harakati tashqi muhit haroratiga bog'liq holda yuzgaruvchi hayvonlar.

Poykilositoz -	qonda shakli zgaragan eritrotsitlarning b lishi; poykilositoz anemiya, zaharlanish, yuqumli va bir qator boshqa kasalliklarda paydo b ladi.
Poli	«k p», «k pchilik» degan ma'noni anglatadi.
Polivitaminlar -	tarkibida bir necha vitaminlar saqlovchi birikma.
Polidipsiya -	suvga ta chanqoqlik, k p suv iste'mol qilish.
Polimerazalar -	kichik molekulali birikmalardan polimer birikmalar hosil b lish reaksiyalarini katalizlovchi fermentlar. Masalan: RNK - polimiraza.
Polimorfizm -	bir tur, koloniya, t da doirasida bir-biridan keskin farq qiluvchi hamda turli xil funksiyalarni bajaruvchi individlarning mavjudligi. Masalan: ishchi, soldat, ona (malika) va ota (shoh) termitlar.
Polinukleotidlar-	mononukleotid qoldiqlaridan tashkil topgan bioorganik birikmalar.
Polinevrit -	periferik nervlarning yalli lanishi.
Polipeptidlar -	juda k p aminokislota qoldiqlaridan tashkil topgan peptidlar.
Polisaxaridlar -	ikki va undan ortiq monosaxaridlar qoldi idan tashkil topgan murakkab uglevodlar.
Poliuriya	siydik ajralishining k payishir.
PolifenoIIar -	tarkibi ikki va undan ortiq aromatik halqadan hamda bir, ikki va undan ortiq gidroksil guruhlardan iborat murakkab organik birikmaiar.
Polifosfatlar -	anorganik tabiatli yuqori energetik birikmalar.

Poliembrioniya	bir zigotadan bir nechta embrionning rivojlanishi.
Politsitemiya	eritrotsitlarning qonda k payib ketishi va qon umumiy hajmining ortib ketishi.
Porfirinlar-	siklik tetrapirlol strukturaga ega tabiiy pigment. Xlorofill, gemoglobin, vitamin V _{j2} va boshqa birikmalar tarkibiga kiradi.
Portalqonaylanishi-	jigar darvoza qon tomirlari b ylab qon aylanishi.
Prenatal davr-	embrional rivojlanish davri, u yo tuxum ichida, yo ona qornida b ladi.
Preseptatsiya -	antigen va antitelolar kompleksi hosil b lganda ch kish reaksiyasi. Bu reaksiya yordamida emlangan odamlar qonida antitelo borligi aniqlanadi.
Provitaminlar	odam va hayvonlar organizmida vitaminlarga aylanadigan moddalar, masalan, karotin (provitamin)dan vitamin A hosil b ladi.
Progesteron -	tuxumdon sariq tanasi sintezlaydigan steroid gormon. Bachadon shilliq qavatini atalangan tuxum hujayraning sishi uchun tayyorlaydi va homiladorlik davrida embrionning normal rivojlanishini ta'minlaydi.
Progradatsiya -	hayvonlar yalpi k payishining kuchayib borishi.
Proliferatsiya -	hujayralar sonining b linish usuli bilan k payib ortishi.
Proprioretseptorlar -	maxsus nerv uchlaridan iborat, tananing turli qismlari joylashishi haqida markaziy nerv

sistemasiga axborot berib turadi. Umurtqalilarda harakat-tayanch apparati tarkibida b lib, b in, pay, muskul retseptorlariga b linadi.

- I'rostaglandinlar ~ hujayra metabolizmini boshqarishda ishtirok etuvchi biologik faol moddalar. Dastlab faqat jinsiy bezlar mahsuli deb qaralgan. 20 ta karbon atomidan iborat yo kislotalarining hosilalari. Hosil b lgan joyning zida maxsus fermentlar yordamida tez parchalanib ketadi va hujayrada t planmaydi.
- Prostotik guruh - murakkab oqsillarning, jumladan ikki komponentli fermentlarning ham oqsil b lmagani qismi.
- Proteidlar- tarkibida aminokislotalardan tashqari yana boshqa birikmalar ham bor murakkab oqsillar.
- Proteinemiya - qonda oqsillar miqdorining ortib ketishi.
- Protein kinazalar - oqsilarning fosforlanishini katalizlovchi fermentlar. Fosforlangan oqsillar hujayra metabolizmini boshqarishda faol ishtirok etadi.
- Proteinlar- faqat aminokislota qoldiqlaridan tashkil topgan oddiy oqsillar.
- Proteogenez- oqsilning hosil b lishi.
- Proteolitik fermentlar - proteazalar, oqsil va peptidlarning gidrolitik parchalanishini katalizlovchi fermentlar.
- Proton nasosi - nafas olish zanjirida elektronlar oqimini harakatga keltiruvchi fermentlar sistemasi. Elektronlarning k chirilishida hosil b lgan energiya hisobiga «nasos» protonlarni metoxondriya matriksidan membranalararo b shliqqa siqib chiqaradi.

Protrombin -	qon ivishida qatnashadigan glukoproteid b llo, u faollashganda trombin hosil qiladi.
Profermentlar -	fermentlarning ularning ishlab chiqaruvchi bezlaridagi nafaol k rlnishJ: masahm, pepsinning profermenti pepsinogen, tripsinniu^ profermenti tripsinogen va boshqalar. Bu ho/nf ferment ishlab chiqaruvchi bez hujayralariniiii/, z fermentlari ta'siri ostida yemirilib ketishidan saqlaydi.
Profilaktika -	oldini olish, oldindan k riladigan chora-tadbirJar.
Psevdo... -	q shma s zlarda soxta, yol on ma'nolarini bildiradi.
Psevdoartroz -	soxta b im, suyakning eski singan joyida b im singari bukilishi.
Psevdopodiya -	ba'zi sodda organizmlarning harakatlanishi uchun xizmat qUadigan vaqtinchalik sitopjazmatik b rtmalar (soxta oyoqlar). Masalan: oddiy amyoba.
Psixiatriya -	ruhiy kasalliklarni davolash, oldini olish usuJlarini ishlab chiquvchi va ruhiy kasallarga yordam berishni uyushtirisbni rganadigan fan.
Psixika -	(ruhiyat) yuksak darajada tasbkii topgan materiya (miya)ning obyekt iv voqelikni aks ettirishdan iborat alohida xossasi: insonning ruhiy dunyosi.
Psixologiya -	kishi faoliyati va hayvonlar hatti-barakati jarayonida obyektiv reaJJikni individga (turda) i ikos etilishi.

Tpüilxozlar ~	ruhiy faoliyatning barcha xil buzilishlari.
l'nixofiziologiya -	ruhiy holat zgarishining moddiy asosini rganuvchi fan sohasi.
INixrometr -	havoning nisbiy namligini oichaydigan asbob.
l'tcrodaktillar -	uchish imkoniyatiga ega b lgan sudralib yuruvchilarning qazilma guruhi.
•rcrozavrlar -	uchuvchi kaltakesaklar, oiib bitgan sudralib yuruvchilar turkumi.
•lialin-	amilaza, soiak tarkibidagi ferment. Kraxmalning parchalanish reaksiyasini katalizlaydi.
Vtoz	yuqori qovoqning salqib tushishi.
pulka -	1) simlik va hayvon organizmlarining yumshoq t qimalari; 2) Tishning yumshoq t qimasi. Tishning sish va oziqlanishini ta'minlaydi.
l'uls	yurak urishiga (harakatiga) monand ravishda arteriya qon tomirlarining davriy kengayishi. Puls tezligi juda k p omillarga bogiiq (tana massasi, muhit harorati, bosimi, jismoniy ish bajarish, hissiyot va boshqalar). Filning tana massasi 3000 kg, puls soni 25 ga teng b lsa, sut emizuvchilarning eng kichik vakillaridan hashoratx r yer qazuvchida tana massasi 3 gr., puls soni 600 dan oshiq.
Pulsatsiya -	qon tomirlar devori va ularga yaqin t qimalarning yurak qisqarishi natijasida mahalliy t qimasimon tebranishi.
Punktsiya -	kasallikni aniqlash yoki davolash maqsadida

	t qimalar, tomir devorlari yoki b shliqliulil kovak igna yoki troakar yordamida teshish.
Purin asoslari -	purinning tabiiy hosilalari. Nukleozidlm, nukleotidlar va nuklein kislotalar tarkihini tashkil etadi (adenin, guanin).
Purpura -	teri va shilliq pardalarda paydo b Iadigan pushll rang toshma, mayda-mayda qon quyilgan joylar,
Purkine tolaJari -	1845 yilda Ya. E.Purkine tomonidan kashl qilingan, yurak tkazuvchi sistemasidaijj hujayralar. Purkine tolalari miofibrill muskul tolalaridan y onroq b Iadi. Asosiy vazifasi yurak muskuilariga q z alish impulslarini tkazish.
Q	
Qaiqonsimon bez -	ichki sekretniya bezlaridan biri, unda qon aylanish juda intensiv boradi. Bezdand yod elementiga boy tiroksin va triyodtironin gormonlari qonga ishlab chiqariladi.
Qalqonsimon bezlari -	yon qalqonsimon bez yon tomonlarida joylashgan, paratgormon ishlab chiqaradigan bezlar.
Qandli diabet -	oshqozon osti bezining insulin gormoni yetarli b imasiigi tufayli qonda glukozaning k payib ketish holati.
Qandsiz diabet -	gipofiz orqa b lagining gipofunksiyasi, gormonlardan ADG (vazopressin)ning kamligi natijasida yuzaga keladigan holat.
Qarilik yoshi -	erkaklar va ayollarda 75 yoshdan keyingi yosh.
Qizil ngach -	ovqatni o iz b shli idan zining peristaltik qisqarishi bilash oshqozonga tkazadigan naysimon organ. Uzunligi odamda rtacha 25

- B) Vuq sm. siydik t planadigan, shakli tuxumsimon organ. Hajmi rtacha 500-700 ml.
- Don -** qon tomirlarida t xtovsiz harakat qilib turadigan suyuqlik. U ikki qismdan, ya'ni qon plazmasi (55 %) va qon shaklli elementlaridan (45 %) iborat. U organizmda k pgina hayotiy jarayonlarda ishtirok etadi.
- Qon aylanishi -** organizmdagi qon tomirlari va yurakda b ladigan t xtovsiz qon harakati.
- Qon bosimi -** yurak va qon tomirlarining qisqarishi tufayli vujudga keladigan va qon tomirlarida qon aylanishini ta'minlaydigan bosim.
- Qon guruhleri -** birinchi marta avstriyalik olim KXandshteyner (1901) va chex olimi, Ya.Yanskiylar (1903) tomonidan ilmiy asoslangan jarayon, odamlar qonini bir-biridan tarkibidagi ayrim oqsil moddalarning bor-y qligiga qarab farqlanadi. Bu moddalar eritrotsitlarda agglutinogen A, V va plazmadagi aglutinin *a,p* k rinishida b ladi. Hozirgi paytda 4 ta qon guruhi farqlanadi.
- Qon piazmasi -** tarkibi 90-92 % suv, qolgan qismi asosan oqsil va mineral moddalardan iborat b lgan, qonning suyuq qismi.
- Qon quyish** kishi k p qon y qotganda uning hayotini saqlab qolish uchun, kamqonli odamlar organizmini kuchaytirish uchun bir odamdan ikkinchi odamga qon guruhleri b yicha qon quyiladi.
- Q z alishl -** tirik t qima va hujayralarning har qanday ta'sirotlarga nisbatan javob reaksiyasidan iborat b lgan murakkab fiziologik jarayon.

- Qorataloq - umurtqali hayvonlar va odamning qorin b shli ida joylashgan qon hosil qilish n organizmni himoya qilish vazifalarini bajaruvohlj organ.
- R
- Radio... - nurlanish yoki radiotexnikaga aloqadorliknl anglatuvchi murakkab s zlaming tarkibiy qismi.
- Radioaktiv ifloslanish - radioaktiv moddalarning atrof-muhitga tabiiy normadan ortib ketishi. Radioaktiv ifloslanish yadro qurollarini (sinovdan tkazish) portlatish, atom elektrostansiyalari yoki boshqa atom bilan bogiiq b lgan tashkilotlarda sodir b ladigan falokatlar, radioaktiv moddalari boigan asbob-uskunalarining ishdan chiqishi natijasida vujudga keladi.
- Radioaktivlik - kimyoviy element beqaror izotopining z- zidan yemirilib, elementar zarralar yoki yadrolar chiqarish yoi bilan boshqa elemen izotopiga aylanishi. Bunda tirik organizmlarga salbiy ta'sir qiluvchi nur ajraladi.
- Radiobiologiya - ionlashtiruvchi . . nurlarning barcha tirik organizmlarga ta'siri va radiatsiyasidan himoyalanih yoilarini rganadigan fan, radiologiyaning bir boiimi.
- Radiologiya - nur energiyasi va nurlanuvchi moddalar haqidagi fan.
- Radiolariyalar - sarkodalilar sinfiga mansub sodda hayvonlarning kenja sinfi.
- Radiometriya - ionlashgan nurlanishni lchash usuli.

- Uadioprotektorlar** - nurdan himoya qiluvchi tabiiy moddalar yoki kimyoviy birikmalar. Undan tirik organizmlarni ionlashtiruvchi nurlardan himoya qilishda va radiatsiyaga b lgan chidamliligini oshirishda foydalaniladi.
- Radiosezgirlik** - tirik organizmlarning ionlashtiruvchi nurlar ta'sirini sezish xususiyati.
- ivaiiv** (saraton kasali, shish) epiteley t qimasidan vujudga keladigan xavfli sma (shish). Odamda, hayvonlarda va simliklarda uchraydi. Rak hujayrali juda tez boiinadi, rivojlanadi va atrofdagi sogiom hujayralami yemiradi.
- Rangdor parda** - umurtqali hayvonlar k zining tomirli pardasining oldingi b limu uning markazidagi teshikda k z qorachi i joylashgan. Sut emizuvchilar k z pardasida pigmentli hujayralar - melanotsitlar mavjud.
- Ranve b imi** - umurtqali hayvonlar pereferik va markaziy nerv sistemasidagi aksonlarda mielin p stining uzilgan (b gilgan) joyi. Ranve b imi nerv tolasida tkazuvchanlikni yaxshilab turadi.
- Raxit** - organizmda moddalar almashinuvi, asosan kalsiy va fosfor almashinuvi natijasida suyak hosil b lishi va bir qator organlar va sistemalar funksiyasining buzilishi bilan ta'riflanuvchi kasallik. Kasallikning vujudga kelishida vitamin D almashinuvi buzilishi muhim rol ynaydi.
- Ratsion** - maium vaqt ichida iste'mol qilinadigan ovqat miqdori.
- Reabsorbsiya** - qayta s rilish. Masalan, buyraklarda hosil boigan birlamchi siydik tarkibidan suv, aminokislotalar, glukoza, vitaminlar, Na, K, Ca

va boshqa ionlarning qonga qayta s rilisli
Reabsorbsiya tufayli organizm uchun zaruf
moddalar saqlanib qolinadi, keraksiz zararilil ">
ajratib chiqariladi.

Readaptatsiya -

ushbu tushuncha odam yoki hayvoui
organizmining yangi bir muhit sharoitiga uzoq
vaqt moslashganidan keyin yana oldingi yashash
sharoitiga qaytganida sodir b ladij'.in
Funksional zgarishlarni z ichiga oladi,
Bunday holat kosmik parvozda, suv tagiiln
ma'lum vaqt turganidan keyin yuzaga keladi.

Reaktrvhk-

tirik organizmning qatiqlanishga nisbatan javoh
berish qobiliyati. Har bir organizmninjj,
reaktivligi birinchidan ta'sir kuchining sifati v;
miqdoriga bogiiq b lsa, keyin
ta'sirlanuvchining funksional holatiga qarah
shakllanadi. Reaktivlik muhim sharoitiga
moslashishida muhim' ahamiyatga ega,
Reaksiya - 1) organizmning biror tashqi yoki
ichki ta'sir6tlariga javob berishi; 2) kimyoviy
reaksiya - moddalarning kimyoviy zgarish
jarayoni; 3) eritmalarning kislotali yoki ishqoriy
xususiyatlari: sinov, tajriba.

terminal holatlar, ya'ni hayot va lim
rtasidagi holatlar (kollaps, agoniya, klinik
lim)ni davolash va oldini olish usullarini
majmuasi, jonlantirish, tiriltirish.

Revertaza-

RNK va DNK ga irsiy informatiyani k chirish
reaksiyasini katalizlovchi qaytar transkriptaza
fermenti.

Regeneratsiya -

organizmning hayot sharoitida y qotilgan yoki
ishdan chiqqan hujayralar, t qima, organlarning
mavjud qismlar hisobiga qayta tiklanishi.
Fiziologik va reparativ regeneratsiya bir-biridan

farqlanadi. Bu atama 1712 yili R.Reomyur tomonidan fanga kiritilgan.

- Icnurgitatsiya - organik yoki funksional sabablarga k ra kovak organlar va sistemalar (ovqat hazm qilish, siydik y llari, yurak, qon tomir sistemasi, bachadon va boshqalar)da qon, suyuqlik va gazlarning orqaga qaytib chiqishi.
- Ucduksiya - organizmning individual (ontogenez) va tarixiy taraqqiyoti (filogenez) davomida organlarning kichrayishi, soddalashishi yoki z funksiyasini y qotishi.
- Hejim - qafiy belgilangan tartib.
- Itezeksiya ~ organ, t qimalarning bir qismini jarrohlik y li bilan kesib tashlash.
- Rezistentlik - muhit sharoitning turli noqulay va zararli omillariga organizmning chidamliligi.
- Uczistent tomirlar - yuqori darajada chidamli (yuqori qarshiligi b lgan qon tomirlari, arteriolalar).
- Rezus- omil - eritrotsitlarda uchraydigan oqsil tabiatli tanachalar. Dastlab makaka-rezus maymunlarida va keyin odam eritrotsitlarida topilgan. Aholining taxminan 85 % ida bu omil b ladi, 15 % ida b lmaydi (rezus musbat va rezus manfiy) .
- Relaksantlar - miorelaksantlar - skelet muskullari tonusini pasaytiradigan moddalar.
- Rciaksatsiya - b shashish, muskullarning b shashi, tonusi pasayishi.
- Relaksin- tuxumdon, bachadon va y ldosh hujayralar

	<p>tomonidan ishlab chiqariladigan jinsiy gormoni' U organizmni bola tu ilish jarayoni tayyorlaydi (bachadon b ynining ochilishi v boshqalar), shuning uchun ham aynan bolJ tu ilishi oJdidan <i>uning</i> qondagi konsentratsiyiiNl k payadi.</p>
Renaturatsiya -	biopolimerJar molekulasi, masaian, oqsil yoh nuklein kisJotalarning tabiiy xususiyatlarini y qotish (denaturatsiya) holatidan biologik faol holatga qaytishi.
Rennin-	sut emizuvchilar (buzoq) oshqozoni (shirdoni)da ishlab chiqariladigan proteolitik ferment.
Renshou hujayrasi -	(B.Renshou, 1911-1948, neyrofiziolog) orqa miya tarkibida uchraydigan va tormozlovchi xususiyatga ega b Igan nerv hujayrasi.
Reobaza -	t qimani q z ata oladigan minimal (<i>eng kam</i>) tok kuchi.
Repressor -	hujayrada fermentlarning hosil b Iishini susaytiruvchi modda.
Reproduktiv organlar -	organizmning k payishida ishtirok etuvchi moddalar.
Retensiya -	t xtatish, t xtab qolish. Masalan, siydik, axl* yoki y ldoshning t xtab qolishi.
Retikulo endotelial sistema (RES) -	odam organizmidagi mezenximadan kelit chiqadigan hujayralar yi indisi. Ular erkii harakatlanish va fagosetoz hujayralar mikroflaglarga tish xususiyatiga ega.
Refleks	tashqi va ichki taassurotlarga nisbatan organizmning javob reaksiyasi. Bu atamani birinchi b lib fransuz fiziologi R.Dekart (1596 -

1650) q ilgan.

Refleks yoyi - refleks sodir b lishi uchun nerv impulslarining retseptordan ichki organgacha bosib tishi zarur b lgan y l. Refleks yoyi rerseptor hujayra, afferent nerv tolasi, nerv markazi, efferent nerv tolasi va effektordan iborat.

Reflektor - refleksga oid.

Reflektor nazariya - organizmning barcha faoliyati refleks natijasidir deb tushuntiruvchi nazariya I.M.Sechenov va I.P.PavJovJar *shu* nazariya asoschilaridir.

Retseptorlar- odam va hayvonlarda har xil ichki va tashqi ta'sirot!arni qabul qiluvchi sezuvchan tuzilmalar. Retseptorlar joylashgan joyiga k ra tashqi (ekstroretseptorlar) va • ichki (interoretseptorlar)ga b iinadi. Qabul qiladigan ta'sirot turiga qarab esa retseptorlar rnxanoretseptortarga, xemoretseptorlarga, fotoretseptorlarga va boshqalarga b linadi.

Retsipient- davolash maqsadida yoki hujayra va organlar funksiyasini eksperimental y l bilan bilan rganish maqsadida biron-bir organ, t qima yoki hujayralar k chirilib tkazilgan odam yoki hayvon (qabul qiluvchi).

Riboza pentozalar guruhidagi monosaxarid.

Ribonuklein (RNK) — kislota tarkibida uglevod komponentlaridan libaza, azot asoslaridan adenin, guanin, silazin, urotsil tutuvchi nuklein kislota turi. Oqsil sintezida qatnashadi va genetik belgilarni tkazuvchi hisoblanadi. Tuzilish xususiyatJari va vazifalariga k ra RNK lar bir necha sinfga b linadi (ribosamal, transport, axborot, past molekulali).

Ribosoma -	RNK va oqsildan tashkil topgan, oqMI biosintezini amalga oshiruvchi hujjyr* organoidi. Sitoplazmada erkin yoM endoplazmatik t r va yadromembranalaijtn birikkan holda uchraydi.
Riizing gormonlar-	gipoflzdan gormonlar ishlab chiqarilishiga ta'» f k rsatuvchi gormonlar. Ular asosnti gipotalamusdan ajralib chiqad iva ikki guruhgS b linadi: gipofizdan gormon ishlnb chiqarilishini kuchaytiruvchi rilizn-gormonlm yoki liberinlar (kortikoliberin, tireoliberin, luliberin, somatoliberin va boshqa) hamdii gipofiz funksiyasini tormozlovchi rilizinj.'-gormonlar yoki statinlar (somatostalin, melanostatin va boshqa).
Ringer eritmasi- ...	(S.Ringer, 1835-1910, angliyalik vrach)-soviu qonli hayvonlar ustida tajriba olib borishda qon rmini bosadigan eritma. Tarkibi-11. suv NaCl-6g. KCl-0,01g. CaCl ₂ -0,02 vaNaHCO ₃ -0,01g.
Ringer-	Lok eritmasi-(S.Ringer, 1835-1910, angliyalik vrach, F.S.Lok. 1871-1949, angliyalik fiziolog) qonga nisbatan izotonik eritma, issiq qonli hayvonlarda tajriba tkazilayotganda q ilaniladi. Tarkibi-11. suvda NaCl-9g. KCl-0,3g. CaCl ₂ -0,2 va NaHCO ₃ -0,2g, glukoza-10g.
Ritm-	hodisalarning muayyan qonuniyat asosida bir maromda takrorlanib kelishi.
Rodopsin-	" k z t r pardasidagi k rish elementi layoqchalarning asosiy pigmenti. Aslida murakkab oqsil, yoru lik ta'sirida parchalanadi vash u orqali k rish nervida q z alish hosil qiladi (k rish jarayoni hosil b ladi) rodopsin qoron u sharoitda yana qaytadan sintezlanadi.

Uubner qonuni -	issiq qonli hayvonlarda energiya sarfi tana yuzasining kattaligiga t ri proporsionaidir, deb tushuntiruvchi qonun.
ludiment organlar-	organizrnning taraqqiyoti jarayonida zining asosiy ahamiyatini y qotgan organalar.
tagittal -	organizm tanasini bo^yiga (uzunasiga) ng va chap tomoniarga b iuvchi tekislik yoki q.
Say oq (oqquruq) -	qovushshoxlilar oilasiga mansub sut emizuvchi hayvon. Choi va dasht zonaiarida yashaydi.
Sakral-	dum azasohasi.
Saiamandraiar -	dumli suvda va quruq yashovchi hayvoniar oilasi. Ukraina va Kavkazda uchraydi. Namiik k p b Igan rmonlarda, to daryolari qir o ida yasbaydi. Tiriktu ib k payadi.
Salivatsiya -	s lak ajraiishi, oqishi.
Sali usuli -	qondagi gemoglobin miqdorini aniqlash usuii.
Saltator tkazuvchanlik-	miyeninli nerv tolaiarida q z alishning Ranve b imlari orqaii sakrab-sakrab tishi. Bunda nerv impulslarining tez va zgarishsiz siljishi ta'minianadi.
ovoqliiar -	sdda hayvonlarnihg sinfiaridan bli. Harakat organlari soxta oyoqlar yoki psevdopodiyalar hisoblan
Sarkolemma -	har bir k ndalang-tar ii muskul tolasini rab olgan uch qavatli p st.
Sarkoma -	biriktiruvchi t qimalarda rivojlanadigan havfii

	shish.
Sarplazma -	muskul tolalari va hujayralarining plazmasi,
Sarkopiazniatik t r -	muskul tolaiarining organellasi. MIINI hujayralarida nozik kanallardan iborat l ili hosil qiladi va muskullarning qisqarishiga jivii beradi. Bunga meoflbrillalarda kalsiy ionlai regulatsiyasini nazorat qilish tufayli erishiladl
Sangvinik -	temperament (mijoz turlaridan biri, i« temperamentga kiruvchi odamlar jud;i b qo^z aiuvchan, qiziqqon b ladilar).
Saxaraza -	disaxarid saxarozani gidrolizlovchi ferment Saxarazalar: /?-fruktofuranozidaza hamda odaifl va hayvonlarning ingichka ichak devofl epiteiysida sintezlanadigan-glukozidassl k rinishida uchraydi.
Saxaroza -	D-giukoza va D-fruktoza qoldiqlaridan tashkil topgan disaxarid, lavlagi shakari deb ham yuritiladi. Odam va hayvonlar organizmida yengil hazm b ladi.
Segment -	qism, b lak, parcha, organ yoki boshqa anotomik tuzilmaning bir qismi.
Segmentlanish -	qjsmlarga b linish, fananing ayrim qism, sigmentlarga b linishi.
Sekret-	orgemizTida maxsus bez hujayraiari ishlab chlcjaradigari va ma'lum fiziologik funksiyani bajaradigan moddalar. Ular ichki (gormonlar) va tashqi sekretiarga b llinadi. Bularga fennentlar, gormonlar, teri yo lari, sut, s lak misol b ladi.
Sekretin -	gastrointestinal gormoniardan biri, n ikki

barmoq ichak va och ichakning maxsus hujayralari tomonidan ishlab chiqariladi. Asosiy ta'siri oshqozon osti bezi sekretsiasini kuchaytirish.

- ikreksiya - hujayra va t qimalar tomonidan ma'lum moddalarning (sekretning) hosil qilinishi va tashqariga chiqarilishi. Odatda tashqi (ekzokrin) va ichki (endokrin) sekreksiya farqlanadi. Ekzokren sekreksiya p^kretning maxsus y llar bilan maMum b shhv rga yoki tana yuzasiga chiqarishdan iborat. EnuvArin sekreksiya ishlab chiqarilgan sekretning qon va limfaga t ridan-t ri chiqarilishidir.
- Kcksologiya - jinsiy aloqa t risidagi ilmiy tadqiqotlar va bilimlar sohasi.
- Nosopatologiya - jinsiy aloqa buzilishiarini ilmiy asosda aniqlash, davolash va oldini olishni rgatuvchi klinik tibbiyot fani.
- Senestopatiya - turli-tuman yoqimsiz, k ngilsiz hissiyotlarni, badanning qaqshab o rib turishini, qitiqlahish, chimchilanishni his etish.
- Sensibilizatsiya - organizmning birorta ta'sirga (allergenga) b lgan sezgirligining ortib ketishi.
- Scnsilla - sezgirlik elementlari; hashoratlar sezgi organlarining asosiy elementi.
- Sensor organlar - maMum ta'sirotlarni qabul qilishga moslashgan maxsus sezgi organlari, masalan, k z, quloq, ta'm bilish, hid bilish organlari va hokazo.
- Sepsis- odam va hayvon organizmining umumiy yuqumli kasalligi; yiring boylagan joylardagi mikroorganizmlar yoki ularning toksinlari

tomonidan qonning zaharlanishi.

- Serin -** proteinogen aminokisiota. Barcha oqsil tarkibida uchraydi.
- Seroz bezlar -** tiniq, qon zardobiga xshash suvli sekret ishlab chiqaruvchi bezlar.
- Serozparda-** epiteliyai qatlam bilan ralgan biriktiruvchil t qimali parda. Odam va hayvon tanasi b liqlarini rab turadi. Joylashgan miga qarab qorin pardasi, pka pardasi, perikard, epikard deb nomlanadi.
- Serologiya -** qon zardobi xususiyatlarini, begona tanachalar (antigen) bilan antitelolarning zaro ta'sirini rganuvchi fan. Odam va hayvon organizmlarining yuqumli kasalliklarini aniqlashda q llaniladi.
- Seroprofilaktika -** immun zardoblar yordamida odam va hayvonlar yuqumli kasalliklarining oldini olish usuli.
- Seroterapiya -** kasalliklar, asosan yuqumli kasalliklarni immun zardoblar yordamida davolash.
- Serotonin -** 5-oksitriptomin~aminokislotalardan triptofanning hosilasi, gormon, nerv sistemasi mediator-i-asosan markaziy nerv sistemasida hamda oshqozon-ichak traktidagi maxsus hujayralar tomonidan ishlab chiqariladi. Serotonin k pgina xususiyatlari bilan katexolaminlarga juda yaqin turadi. U **qon**; tomirlarini toraytirish xususiyatiga ega.
- Sechenov tormozlanishi** (LMSechenov. 1829-1905. rus fiziologi)
- 1-M.Sechenov lomonidan 1862 yilda baqaning uzunchoq miyasi k ruv d mboqlariga osh tuzi kristali q yish bilan, orqa miya reflekslarining

tormozlanishi k rsatib berilgan.

Simpatik nerv sistemasi umurtqalilar vegetativ nerv sistemasining bir qismi boiib, gangliyalari innervatsiya qiluvchi organlardan anchagina masofada joylashgan boiadi. Qon tomirlar va barcha ichki organlarni innervatsiya qiladi.

Simpatin - simpatik nerv sistemasida q z alishlar tarqalishida ishtir' etadigan mediatorlar-katexolaminlarning es* nomi.

Simpatomimetik moddalar - simpatik nerv sistemasi faoliyatini kuchaytiruvchi moddalar.

Simpletektomiya - simpatik nerv tolasini kesishdan iborat operatsiya.

Simport - ikki moddaning bir-biriga muvofiq ravishda bir y nalishda k chirilishi. Masalan, saxaroza membrana orqaii proton (N^q) bilan birgalik k chiriladi.

Simptomlar - belgilar, turli kasallik va patologik holatlarni ifoda etadigan holatlar.

Simfiz - birlashish, q shilish; ikkita suyakning to ay t qima vositasida birlashishi.

Sinantrop - pitekantropga nisbatan anchagina taraqqiy etgan qadimiy odam shakli (Xitoy odami). 1927 yili Xitoyda, Pekin atrofida topilgan.

Sinaps - ikkita neyron yoki nerv va muskul tutashgan joy. Ular orqali nerv impulslari tadi. Bu atama birinchi marta 1897 yili Charlz Sherington tomonidan kiritilgan.

Sinaps yori i - sinapsda pre-va postsinaptik membranalar

	orali i.
Sindesmoz -	tolali biriktiruvchi t qima orqali suyaklarning ketma-ket pishiq birikishi.
Sindrom	simptom (belgi)lar yi indisi. Organizm patologik holatini belgilaydigan simptomlar yi indisi.
Sinergizm -	1) organ va sistemalarning birgalikda va bir xilda ishlashi; 2) dori-darmonlarning q shilib ta'sir etishi: bitta dorining alohida ta'siridan ortiq b lishi.
Sinakarotid zonasi - Sinostoz -	umumiy uyqu arteriyasining tarmoqlanish sohasida joylashgan retseptorlar t plami. suyakiararo biriktiruvchi t qimaning suyaklanib ketishi bilan suyaklarning zaro birikishi.
Sintez -	oddiy moddalardan murakkab birikmalar hosil b lishi. Masalan, aminokislotalardan oqsil hosil b lishi.
Sistofa -	odatda yurak qisqarishini anglatadigan atama. Qorinchalar sistolasi natijasida qon katta va kichik qon aylanish doiralari haydab chiqariladi. B Imaiar sistolasi paytida esa qon qorinchaiarga tadi. B imalar sistolasi uchun 0,1 sek. qorinchalar sistolasi uchun 0,3 sek. Vaqt ketadi. Odam yuragi har bir sistola davomida 60-70 ml. qon chiqaradi.
Sistlik hajm -	yurak bir marta qisqarganda haydab chiqariladigan qon hajmi. Bu hajm rtacha 60-70 mkgga ieng.
Sistolik shovqin -	yurak qorinchalari qisqarishi davrida eshitiladigan shovqin.

Sitiofobiya-	1) ovqat yeyishdan qo'rqish; 2) rubiy bemorlarning ovqatdan bosh tortishi.
Sifonoforalar -	gidrozoylarning kichik sinfi. Erkin suzib yuruvchi kovok ichli organizmlar.
Skelet -	odam va hayvonlar organizmidagi qattiq biriktiruvchi t qimlar majmuyi. Ular (suyak va to'ng'ri aylar) tananing tayanch sistemasini hosil qiladi.
Skleroprotein -	hayvon va odam organizmidagi tayanch va qoplovchi t qimlar (suyak, soch, jun) dagi oqsillar.
Sorna -	organizm tanasi. Nerv hujayra tanasi.
Somatik nerv sistemasi -	sezuvchi va harakatga keltiruvchi nerv to'ralaridan iborat nerv sistemasi, teri harakat tayanch apparatini ta'minlaydi.
Somatosensory periferik -	miya yarimsharlari periferik idagi tananing qismlaridan afferent impulslarini qabul qiladigan soha.
Somatotropin -	gipofizning oldingi bo'lagidan ajraladigan glikoprotein gormoni ham deyiladi. Oqsil, yog' va uglevodlar almashinuviga ta'sir ko'rsatadi. Kichik bo'lsa (yosh organizmlarda) bo'linish tezlashadi, kam bo'lsa pakanzilikka olib keladi.
Somitlar -	ba'zi umurtqasizlar barcha xordalilar va odam embrioni mezodermasining juft qismlari. Tanasining birlamchi segmentlari.
Somnambulizm -	(lunatizm) uyquda yurish.

Sorbsiya -	tashqi muhitdagi ma'lum moddalarning suyu) yoki qattiq modda tomonidan yutilishi. Yutuvclil modda sorbent, yutiluvchi sorbat yoki sorbtiv deb ataladi. Agar sorbent butun tanasi bilan sorbatni yutsa, b jarayonni absorebsiy) deyiladi, faqat yuza qismi bilan yutsa adsorbsiyu deyiladi.
Sp plazmolitik vositalar -	tomirlar, ichki organlar va bronxlarning silliq muskullarini b shashtiradigan dori moddalar.
Sperma -	erkak individ jinsiy bezlari ishlab chiqaradigan va tarkibida spermatozoid b lgan suyuqlik.
Spermatogenez -	spermatozoidlarning yetilishi va shakllanishi, ya'ni paydo b lish jarayoni: k payish, sish, etilish va shaklanish davrlaridan iborat
Spermatozoidlar -	yetilgan erkak jinsiy hujayra: u boshcha, b yin, tana va dum qismdan iborat b lib, juda barakatchan.
Spermatset -	hayvon mumi, kashalotdan olinadi.
Spinal hayvonlar -	orqa miyasi qoldirilib bosh miyasi olib tashlangan hayvon. Odatda spinal hayvon orqa miya reflekslarini rganishda q llaniladi.
Spinal shok -	bosh miyasi kesib olinishi bilan spinai hayvonlarda shok holati r y beradi, ya'ni harakat reflektor faoliyatining keskin' pasayishi yoki y qolishi kuzatiladi.
Spirometr -	rganing tiriklik si imini lchaydigan asbob.
Spontan -	z- zidan vujudga keladigan jarayon, bunda tashqi ta'sir qatnashmaydi.
Sporalilar -	eng sodda hayvonlar tipining bir sinfi.

- Stabii** - doimiy, zgarmas, tur un holat.
- Stannius tajribasi** - baqa yuragining avtomatik holda mustaqil qisqarishini k rsatuvchi tajriba (X.F.Stannius, 1803-1883, nemis fiziologi).
- Stariingning «Yurak qonuni»** - yurak muskullarining qisqarish kuchi ularning diastola vaqtidagi uzunligiga bogiiq, agar diastola vaqtidagi uzunligiga bogiiq, agar diastola vaqti qancha ch zilsa, yurak muskullari shuncha katta kuch ' °, qisqarishi mumkin degan qonun.
- Statik reflekslar** - tana vaziyatini aniqlovchi reflekslarning bir turi, ular vaziyat va t rilovchi reflekslarga boiinadi. Vaziyat reflekslari b shliqqa nisbatan tana holati zgarganda muskullar tonusini zgartiradi. T rilovchi reflekslar esa u yoki bu sabablarga k ra tana vaziyati buzilsa, uni t rilash uchun muskullar tonusining qaysi taqsimlanishi amalga oshiradi.
- Statokinetik refiekslar** - statik reflekslarga k ra murakkabroq b iib, harakat tezligi zgarishi jarayonida tana vaziyati va orientatsiyasini saqlab qolishni ta'minlaydi. Bu reflekslarning retseptor yuzasi ichki quloqdagi yarim doira kanallarda joylashgan.
- Steann-** qattiq yuqori molekular yo kislotalar aralashmasi. Hayvon yo laridan olinadi.
- Stereotip** - biror jarayonning zgarmagan holda qaytarilishi, bir maromda takrorlanishi.
- Steroid gormonlar** - odam va hayvonlarda barcha hayot faoliyatini nazorat qiluvchi va modda almashinuv jarayonini boshqaruvchi bir guruh fiziologik faol

	moddalar. Masalan, jinsiy gormonlar.
Stimul -	ra bat, faoliyatni kuchaytirish.
Stress -	odam va hayvonlarda kuchli ta'sirotlar natijasida r y beradigan z riqish holati. Atama va shu konsepsiyaning (1936) muallifi Gans Se\4 b yicha stress-bu organizmning fizikaviy, ruhiy kabi har qanday ta'sirotga b lgan nospetsifik neyrogumoral reaksiyasi.
Subkortikal -	p stloq osti, bosh miya p stlo i ostida joylashgan qism.
Substrat -	Biokimyoda-ferment ta'sir qiladigan modda.
Supernatant -	ch kma ustidagi suyuqlik. Suspenziyalarning sentrifuga qilish jarayonida hosil b ladi.
Sfigmamometr -	qon bosimini lchash uchun ishlatiladigan asbob.
Sfmkter -	halqasimon muskul b lib, qisqarishi tufayli har xil moddalarning birkovak organdan (oshqozondan) ikkinchisiga (ichakka) yoki bir qismdan ikkinchi qismga tishini ta'minlaydi.
fetfiy?!	s lak bezlarining o iz b shli iga ajratadigan tiniq, rangsiz, hidsiz suyuqligi. Odamda sutka davomida 1,5-2 l s lak ajraladi. Tarkibi, asosan suv (98,5-99,5 %) va-unda erigan tuzlar, gazlar, organik birikmalar, leykotsitlar, amilaza va maltaza fermentlari hamda boshqa moddalardan tashkil topgan.
S lak ajralishi -	shartsiz va shartli reflekslar y li bilan s lak ajralib chiqishi.
S lak bezlari -	quloq oldi, ja osti vat il osti bezlari. Asosan

o'z boshli g'asak ajratadi.

S

Sebotscfamiya -

kallasi roaymunsimon shaklli, burni kemtik va kzlari yopiq boshi bilan ta'riflanadigan rivojlanish anomaliyasi.

gidrolazalar sinfiga kiruvchi ferment, seJlulozani (kletchatkani) disaxaridlargacha parchalaydi. Odam va sut emizuvchilar organizmida ishlab chiqvarihnaydi, faqat kavsh qaytaruvchi rriollar oshqozonidagi katta qorin qismida va yon ichagidagi mikroflora tomonidan ajratiladi.

glukoza qoldiqlaridan lashkil topgan uglevod.

kip hujayrali hayvonlarning ichki organlari bilan tana devori rtasidagi boshliq. Bu boshliq epiteiiyli xususiy devor bilan ralgan va selomin suyuqlik tutadi.

igi -

tana ikkilamchi boshliqini tildirgan suyuqlik.

Serebrospinal suyuqlik

bosh va orqa miyadagi boshliqlarni, bosh miya qorinchalari, orqa miya kanali, bosh miya qattiq qobi ostini tldirib turadigan suyuqlik. Uni likvor deb ham ataladi. Likvor miyaning ichki muhiti hisoblanadi, miya osmotik bosimini birdek saqlaydi. mexanik ia'sirdan himoya ailadi. oztalahishihi ta'rinlaydi.

Serebroiiaologrya •

oosh anya liziologiyasi.

Sentroletsital tuxum -

sariqligi markazda yotgan yadro va tuxum hujayrani butunlay rab olgan sitoplazmaning yupqa qavati orali ida bir tekis joylashgan kpgina boshim oyoqliiar tuxuini.

Sestodozlar-

tasmasimon chuvalchanglar (sestodalar) keltirib

	chiqargan kasalliklar.
Sefalit -	bosh miya t qimasi yalli lanishi.
Sild -	t t t davr, halqa.
Singa-	(skorbut) teri, teri osti kletchatkasi, shilliq pardalar, suyak usti pardasining osti va boshqa joylarga qon quyilishi bilan izohlanadigan, ozuqalarda vitamin S ning yetishmasligidan kelib chiqadigan kasallik.
Sirkadian ritmlar -	bir sulka davomida tirik organizmda r y berib turadigan barcha hayotiy jarayonlar xarakterining, intensivligining ma'lum tartibda zgarib turishi. Sirkadian ritmlar 20-28 soatgacha ch zilishi mumkin. Sirkadian ritmlar sutkalik ritmlar deb ham yuritiladi.
Sirkan ritmlar-	yillik ritmlar, davom etishi 10-13 oy, ya'ni biologik jarayonlar intensivligining bir yil mobaynida qaytarilishi.
Sistein -	k pchilik tabiiy oqsillar tarkibida uchraydigan oltingugurt tutuvchi aminokislota. Oreanizmni har xil zaharli moddalardan saqlashda katta ahamiyatea ega.
Sitologrya-	orgamzm hujayralarning tuzihshi, nvojlamshi va fuitksiyasirii rganadigan fan.
Sitofiziologiya-	hujayralar fiziologiyasi.
Sitoxromlar-	tarkibida tomir porfiriniar tutuvchi oqsillar guruhi. Oksidlanish - qaytarilish jarayonining barcha jabhalarida ishtirok ctadi.
Sitoxrom sistemasi --	sitoxromlardan va sitoxrom-oksidaza fermentidan tashkil topgan sistema. Hujayraning nafas

olish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Sitoekologiya - hujayralarning tashqi muhit sharoitiga moslashuvining qonuniyatlarini ranganuvchi sitologiyadagi y nali.

Sitrullin - kamdan-kam uchraydigan aminokislota. Siydikchil (mochevina)ning hosil b lishida asosiy rinni egallaydi.

Taktil agnoziya - miya yarim sharlari tepa qismi faoliyati buzilishidan yuzaga keladigan holat. Bu holat buyumning tegib turishini his qilgan holda uni paypaslab tanimaslikda namoyon boiadi.

Taktil adaptatsiyasi - teri yuzasidagi mexanoretseptorlarda tanaga tegib turgan narsalarda (qitiqlagichga) nisbatan sezuvchanlik darajasi kamayishining subyektiv baholanishi. Qitiqlagichning teri yuzasidagi ta'sir joyi zgarmaganda bir necha daqiqadan s ng uni teriga tegib lurganlik sezgisi y qoladi. Masalan, q ldagi soat, oyoqdagi paypoq yoki boshqa kiyimning tanaga bevosita tegib turganligi ma'lum vaqtdan keyin sezilmay qoladi.

Taktil retseptorlar - biror ta'sirotning bevosita tekkanini sezuvchi retseptorlar, maxsus hujayralar, teri s r ichlarida mashgan. Meyener tanachalarining teriga tegishli bosim sezgilarini qabul qilib oladigan nerv uchlari.

Taktil sezgi - tana yuzasidagi beriladigan ta'sirotlarni bevosita teri orqali sezish. Teriga ta'sir etuvchi asosiy qitiqlagich mexanik ta'sir hisoblanadi. Mexanik qitiqlagich teriga ikki xil ta'sir k rsatadi: bevosita tegib turish va bosim berish. Bevosita tegib turish sezgisi tez moslana oladigan

retseptorlar bilan bo'liq bo'lsa, bosim berishi sezgisi qiyin moslanadigan retseptorlar bilan bog'liq.

Talamus-

oraliq miyaning asosi, rta miya va yarimsharlar p stlo i oraliqda joylashgan. (Jning tarkibida spetsifik, nospetsifik va assotsiativ yadrolar bor. Talamus xilma-xil) impulslarni (hid bilish bilan bo'liq bo'lgan impulslardan tashqari) qabul qilib, ularni miya yarimsharlarining p stlo igi va markaziy nerv sistemasining boshqa qismiga o'tkazadi. Talamusda 40 dan ortiq yadrolar borligi aniqlangan.

Taxikardiya -

yurak urishining tezlashishi; *simpatik* nerv markazlari tonusi kuchayganda yoki adashgan *nerv tonusi pasayganda yurak* urishining tezlashishi.

Telergonlar -

hayvonlar ajratadigan moddalar; ular mazkur *turga mansib* (feromonlar) yoki boshqa **tur** organizmlariga ta'sir qiladi (kayromonlar, allomonlar).

Terapsidlar -

sut emizuvchilarning kelib chiqishiga asos bo'lgan sudralib yuruvchilarning o'ziga bitgan ajdodlari.

Teratologiya -

tu ma mayib-majruhlikni o'rganadigan fan.

Teratoma -

differentiatsiya boimagan hujayralar bilan juda ko'p ixtisoslashgan har xil hujayralarning aralashib hosil qilgan normadan chetlashgan massasi. O'sma, shish hujayralariga a'loqador.

Teriologiya -

zoologiyaning *sut* emizuvchi *hayvonlarni* o'rganadigan bo'limi.

Terminal -	oxirgi organ yoki qism ekanlikni bildiradi. Masalan, nerv uchlarining terminal (oxirgi) tarmoqlanishi.
Terminal holat -	hayotning s nggi bosqichi, hayot bilan o'lim rtasidagi chegara holat.
Termitlar -	jamoab iib yashovchi hashoratlar turkumi. Asosan tropik va subtropik mamiakatJarda tarqalgan, yo och (selluloza) bilan oziqlanadi.
Termo... -	yuqori harorat, issiqlikni anglatuvchi murakkab s zlarning old q shimchasi.
Termoregulatsiya -	tana haroratini doimiy darajada tutib turadigan odam organizmidagi fiziologik jarayonlar y i indisi.
Termoretseptorlar -	<u>muhiil</u> . haroratini sezuvchi retseptorlar, teri, ichki organJarda joylashgan. Ular ikki xil: issiqni va sovuqni sezuvchi b ladi.
Testosteron -	erkaklik jinsiy gormoni asosan uru donlarda ishlab chiqariladi. Yana u buyrak usti bezlari, tuxumdonlar, y idosh va jigarda ham hosil b ladi. U t qimalarga anobolik ta'sir qilish xususiyatiga ega.
Tetanus -	muskullarning uzoq vaqt qisqarib turishi va maksimai darajada kuchlanishi. Bunda muskullar b shashishga ulgurmay, qisqargan holicha turaveradi.
Timopoetinlar -	t-limfotsitlarning differensiatsiyalanishini tezlashtiruvchi oqsil tabiatli gormonlar timusda hosil b ladi.
Timus -	umurtqali hayvonlar himoya sistemasining markaziy organi. Odamning k krak b shli ida

- joylashgan. Ayrisimon bez, buqoq bezi deb ham yuritiladi.
- Tireoglobulin -** glikoproteinlarga mansub qalqonsimon bezlarda hosil bo'ladigan murakkab oqsil.
- Tireoid gormonlar -** odam va hayvonlar qalqonsimon bezi ishlab chiqaradigan gormonlar. Organizmning ko'pgina funksiyalariga ta'sir qiladi.
- Tireotrop gormon -** gipofizning oldingi bo'lagidan ajraladi, asosiy ta'siri qalqonsimon bezdan tiroksin, triyodtironin ajralishini kuchaytiradi.
- Tiroksin -** (tetrayodtironin) umurtqali hayvonlar qalqonsimon bezi ajratadigan yod tutuvchi gormon.
- Titrlash -** konsentratsiyasi ma'lum bo'lgan eritmani konsentratsiyasi noma'lum ikkinchi eritmaga ta'sir ettirish yoki bilan noma'lum konsentratsiyani aniqlash.
- Tokoferal -** E vitamin, simliklarda sintezlanadigan va yoqda eriydigan vitamin. Organizm jinsiy jarayonlarida muhim ahamiyatga ega.
- Toksikologiya -** zaharli moddalarning xossalari, organizmga ta'siri hamda ularga qarshi tadbirlar haqidagi fan.
- Tiri-Vella operatsiyasi** (L.Tiri, 1817-1897, avstriyalik fiziolog. L.Vella. 1825-1886, italiyalik fiziolog) ichaklarda sodir bo'ladigan shira ajralishda harakat vazifalarini o'rganish uchun hayvonlar ustida olib boriladigan tajriba usuli.

- Toksinlar** - tabiiy zaharlar; ayrim mikroorganizmlar, simliklar va hayvonlarda hosil bo'ladigan oqsil tabiatii va oqsil tabiatiga ega boimagan moddalar. Masalan, arilar, ilonlar, chayonlar, rgimchaklar zahari.
- Tonus** - nerv markazlarining va muskul t qimalarining uzoq vaqtgacha charchamagan holda z tarangligini saqlab turish qobiliyati.
- Tormozlanish** - asosiy nerv hujayralaridan biri t qimada q z alish siljishining t xtashi bilan xarakterlanadi.
- Tormozlovchi neyronlar** - maxsus nerv hujayralar, ularning aksonlari maxsus tormozlovchi mediatorlar hosil qiladi. Orqa miyadagi Renshou, miyacha p stlo idagi Purkine hamda yarim sharlar p stlo idagi yulduzsimon hujayralarni ularga misol qilib olish mumkin.
- Trans...** - y naliq, harakat ma'nosini anglatuvchi old q shimcha.
- Transplantatsiya** - odam va hayvon organizmi qismlarini (organ va t qimalarini) z tabiiy joyidan k k chirib tkazish.
- Transport-RNK** - faol holdagi aminokislotalarni ziga biriktirib oqsil sintez qilinadigan joyga-ribosomaga k chirilishini hamda poipeptid zanjirdagi mini aniqlanishini ta'minlovchi ribonuklein kislotalar tipi.
- Transferazalar** - bir birikmadan ikkinchisiga har xil kimyoviy guruhlar yoki radikallarni k chirilish reaksiyalarini katalizlovchi fermentlar sinfl.

- Traxeya** - 1) Bir qator b Jmoyoqlilarning nafas oJis organlari; 2) K pchilik umurtqali hayvonlar v odamda nafas y lining hiqildoq bilan bronxla *orasidagi* qismi-traxeya.
- T qima suyuqligi** - hayvonlar va odamning t qima va organlaridagi hujayralararo b shliqlarni t ldirib turadigan suyuqlik.

U

- Uzoq umr k rish** - odamning uzoq yillar yashashini taMflovchi sotsial-biologik tushuncha. Bu masala bilan maxsus fangerotofogiya shu ulianadi. Mutaxasssiarning fikricha, uzoq umr k rish deganda 90-95 yoshdan keyin yashash tushuniladi.
- Uabain** - tibbiyotda keng q IJaniladigan yurak qisqarishini tezlashitiruvchi (stimulator) modda.
- Ubinoniar** - vitaminfik xususiyatiga ega b lgan modda. simliklar, hayvonlar mikroorganizmiar hujayrasida uchraydi.
- Uglvodlar** - organik birikmalaming muhim guruhi, monosaxaridJar, oJigosaxaridlar va pofisaxaridlar shakiida uchraydi. Organizmning asosiy energiya manbayi b lib xizmat qiladi.
- Treonin** - deyarli barcha oqsillar tarkibida uchraydigan zaruriy aminokislota.
- Tripsin** - oshqozon osti bezida dastlab faol b lmagani *tripsinogen holidi* sintezfanadigan va oqsillarni gidroliz qiladigan ferment.
- Tromb ~** tromboz natijasida qon tomirlarida ivigan qonning quyuq massasi, tomirni batamom t sib qoladigan qotishma, qopqoq.

Trombin -	qon ivishiga olib keladigan gidrolazalar sinfiga mansub ferment. U qondagi eruvchan fibrinogenni erimaydigan fibringa aylantiradi. Trombin qondagi protrombindan hosil b ladi.
Tromboz -	tomirlarda tromb hosil b lish jarayoni, u qon oqishini sekinlashtiradi yoki butunlay t xtatadi.
Trombotsitlar -	qon ivishida ishtirok etuvchi qonning shakli elementlari.
Trofika -	t qimalarning hayot uchun muhim moddalar bilan ta'minlanishi, ulardagi normal moddalar almashinuvi.
Trofologiya -	ovqatlanish haqidagi keng ta'limot, uning yaratuvchilaridan biri akad. A.I.Ug levdir.
T qima -	kelib chiqishi, tuzilishi va strukturasi, funksiyasi xshash boigan hujayralaryi indisi.
Uzunchoq miya -	orqa miya ustida joylashgan b lib, Voroliyev k prigi bilan birgalikda keyingi miya deb ham yuritiladi. Uzunchoq miyada V-XII juft bosh miya nervlarining markazlari joylashgan. U ikki xil vazifani bajaradi, ya'ni tkazuvchi y l va refleks markazi.
:	tirik organizmning fiziologik holati. Butun bir organizmda sodir b ladigan charchashini y qotish, organizm ish qobiliyatini tiklashga qaratilgan.
Uyquga ketish	k pgina hayvonlarning yilning ma'lum faslini, k pincha qish faslini uyquga ketish bilan tkazishi.

Ultratsentrifugalash	asbobning asosi-rotorni haddan tashqari tez aylantirish hisobigayemi tortishish kuchidan yuzming, million marta yuqori b lgan markazdan qochish kuchini hosil qilish usuli. Biologiyada makromolekulalarni rganishda ishlatiladi.
Uniport	maxsus k chiruvchi modda yordamida bita modda yoki birikmaning biologik membrana orqali tkazish.
Uratlar -	siydik kislota tuzlari. Organizmda purin nukleotidlari almashinuvining oxirgi mahsuloti sifatida paydo b ladi. Ba'zi kasalliklarda. masalan, podagra, nefrit, ieykemiyaalarda ularning miqdori qonda k payadi va t qimatiarga ch kadi.
Ureaza -	gidrolaza sinfiga mansub ferment. Siydikchilni (karbamidni) karbonat angidrid va amiakgacha parchalanish reaksiyasini katalizlaydi.
Uremiya —	buyraklardan ajralib chiqadigan moddalarning (siydikchil, siydik kislotalar va indikan) organizmdan batamom chiqarilmay, qonda t planib qolishidan kelib chiqadigan patologik hplat.
Ureogenez -	organizmda siydikchilni hosil b lishi.
Urikoteliya -	azot va oqsil almashinuvi tipi. Jarayonning oxirgi mahsuioti-urat kislota.
Ur oilin -	urobilinogen (jigar t pigmenti) oksidlanishi natijasida siydikda hosil boiadigan modda (pigment, siydikka rang berib turuvchi).
Urobilinuriya -	siydik bilan urobilin ajralib chiqishi.

- Urolitiaz** - siydik toshi kasalligi: buyraklarda va siydik chiqarish yillarida toshlar hosil bo'lishi.
- Uroreya** - siydikning beixtiyor ajralib chiqishi.
- Uroteliya** — azot va oqsil almashinuvi tipi. Jarayonning oxirgi mahsuloti-siydikchil (karbamid).
- Urug'don** ~ erkak jinsiy hujayralari spermatozoidlarni ishlab chiqaradigan bezlar. Bu bezlar juft organ bo'lib, ularda kishining hayoti davomida 40-50 ml nuqtadan 500-600 ml nuqtagacha uru yetilishi mumkin. Uru donlardan bundan tashqari erkaklik jinsiy gormonlari-androgenlar qonga ajraladi.
- V
- Vagotomiya** - bosh miya nervlaridan adashgan nerv (X-juft) faoliyatini tekshirish uchun uning sopini va shoxlarini kesish.
- Vaz...-vazo...** - fiziologiya va tibbiyotda «qon tomiiariga tegishli» degan manoni beradi.
- Vazoaktiv moddalar** ~" qon tomiiarni torayishini jadallashtiruvchi moddalar.
- Vazodilatator** moddalar - qon tomiri silliq muskullarini kuchsizlantirib, ularni kengayishiga olib keladigan moddalar (SO_2 ; laktat, piruvat, har xil gormonlar va boshqalar).
- Vazodilatatsiya** - qon tomirlarining kengayishi.
- Vazomotor markaz** - markaziy nerv tizimida joylashgan (uzunchoq miyada) neyronlar tarmog'ini boshqaradigan. Asosiy vazifasi-qon tomirlari tonusini boshqarish. Bu markaz 1871 yili V.F.Ovsyannikov tomonidan ochildi.

- Vazomotor nervlar** - tanadagi qon tomirlar tonusining taranglik darajasini belgilovchi vegetativ (simpatik va parasimpatik) nerv tolalari.
- Vazopressin** - miyaning gipotalamus sohasidagi yadroda ishlab chiqariladigan, qon bosimini oshiruvchi va siydik ajralishini pasaytiruvchi antidiuretik gormon.
- Vaksinalar** - kuchsizlantirilgan yoki idirilgan mikrobu hujayralari, shuningdek mikroorganizmlar hayot faoiyyati mahsulotidan tayyorlanadigan preparatlar. Yuqumli kasalliklarga qarshi q ilanib, organizmning chidamliligini oshiradi.
- Valin** - k pchiiik oqsiliar tarkibiga kiradigan zaruriy aminokislota.
- Valinomitsin** - membranalar orqali kaiiy ionining tishini oshiruvchi polipeptid. Antibiotik sifatida foydaianiladi.
- Vampirlar** - arvohshapalaklar, qon s ruvchilark rshapalaklar oilasi. Qon s ruvchilar deb not ri talqin qilingan.
- Varburg apparati** - (O-Varburg 1883-1970, nemis biokimyogari) amaliy fiziologiyada q llaniladigan t qimalar nafas olishini lchaydigan asbob.
- Variatsion qator** - biron-bir belgi miqdoriy ifodasining pasayuvchi yoki k tariluvchi qiymatlar qatoridajoylashgan.
- Varoliyev k prigi-** (SVarolio, 1543-1575, Italiya anotomi) uzunchoq miya bilan rta miyani bir-biriga bo lab turadigan bosh miya qismi. Unda uchlamchi (V juft), tannoqlanuvchi (VI juft) va yuz (VII) nervlarining yadrolari joylashgan. Varoliyev k prigidagi nerv markazlari k z yoshi, s lak ajralishi, kiprik qoqish, yutinish va

tovush chiqarish refiekslari boshqarib turadi.

- Vegetativ asab tizimi** asab tizimining bir qismi; qon aylanish, nafas olish, ajralish, ovqat hazm qilish, chiqarish, k payish organlari tizimi faoliyatini, sish va rivojlanish, moddalar almashinuvi, organizm ichki muhitini bir hil saqlashni boshqaradi. Vat anotomik va Funksional jihatdan simpatik, parasimpatik hamda metasimpatik qismlarga b linadi.
- Vegetativ reflekslar** vegetativ asab tizimi orqali yuzaga chiqadigan reflekslar.
- Vezekular nafas olish** tinch nafas olish, so lora pkada eshitiidigan nafas.
- Vektor** - retsipient (qabui qiluvchi) genomi yoki plazmoniga k chirilgan, mustaqil qayta tiklana olish xususiyatiga ega genetik sistema (DNK ning ma'lum uzunlikdagi kesmasi).
- Vektorkardiografiya** yurak elektr harakati kuchining darajasi va y halishini uchta sathda yozib olish usuli.
- Vektorkardioskop** - vektor kardiogrammani yozib oladigan asbob.
- Veloergoinetr** - veJosipedga xshash moslama, bir joydan ikkinchi joyga k chmasdan beigiangan jismoniy ish bajarish imkoniyatini beradi. Undan umumiy fiziologiya, sport fiziologiyasi va melmat fiziologiyasida belgilangan jismoniy ishning organizm turli k rsatikchlariga (qon bosimi, yurak urisJii, yurakning sistolik va daqiqali hajmi, nafas olish som va boshqa) ta'sir k rsatishini rganishda foydalaniladi.

- Venalar ~** moddalar almashinuvi jarayoni natijasida karbonat anhidrid va boshqa mahsulotlarga boyigan qonni organ hamda t qimalardan yurakka tkazuvchi tomirlar. Bundan pka venalari istisnodir, chunki chap yurak b lmasiga keladigan bu tomirlar yurakka qon olib kelganligi uchun shunday nomlansa-da, ammo ular orqali pkadan kislorodga t yingan arterial qon oqadi.
- Vena pulsi -** yurak ritmiga muvofiq ravishda yirak vena devorlarining tebranishi.
- Venos qon -** karbonat anhidridga boy qon.
- Venos qon bosimi -** vena qon tomirlaridagi qon bosimi.
- Ventral ~** tananing qorin qismi, yuzasi yoki unga joylashganlikni bildiradi.
- Venulalar -** juda mayda vena qon tomirlari.
- Vestibulospinal y l -** uzunchoq miyada joylashgan vestibular yadro neyronlaridan boshlanib, orqa miyaning oldingi ustuniga tuvchi y l. Ular yordamida tana muvozanati saqianadi.
- Vestibular apparat -** ichki quloqda joylashgan retseptor apparat, bosh va tananing fazodagi vaziyatini zgarishini hamda tana harakati y nalishini belgilaydi. Unda vestibulomotor, vestibuo-sensor va vestibulo-vegetativ reflekslar yuzaga keladi.
- Vibrionlar -** spora hosil qilmaydigan vergulsimon harakatchan bakteriyaiar turkumi. Odamda vabo kasalligini q z atadi.

- Vivariy** — tibbiy amaliyot va ilmiy tajriba tkaziladigan hayvonlar (kalamush, quyon va boshqa) saqlab k paytiriladigan joy.
- Vivisensiya** - hayvonlarni tirikligida operatsiya (kesib) qilib tkaziladigan tajriba usuli. Uni birinchi b lib, eramizdan IV-III asr awal Gerofiya va Erazistlar q llashgan.
- Villikin** - ingichka ichak harakatini kuchaytiruvchi n ikki barmoq ichak shilliq qavatida ishlanadigan gormon.
- Visser...Vistero...** - ichki organlarga tegishli ma'noni beruvchi old q shimcha.
- Visteroreflekslar** - ichki organlar qitiqlanishi bilan bo liq reflekslarning umumiy nomi. Ularga visterovazomotor refleks (qon tomirlari diametrining zgarishi), visteroviteral refleks (ichki organlar faoliyatining zgarishi), visterodermal refleks (terining muayyan sohasidagi sezuvchanligini zgarishi) va boshqalar kiradi.
- Vitalizm** - biologiyadagi hayotiy hodisalarni moddiy b limgan ayritabiiy kuchlar bilan bo lovchi oqim.
- Vitaminlar** - darmondorilar, tirik organizmlarning hayot faoliyati uchun juda zarur b ligan kichik molekullari organik birikmalar, asosan simliklarda va mikroorganizmlarda hosil b ladi. Odam va hayvon organizmidagi fiziologik, biokimyo jarayonlarning normai kcchishini Ufminlaydi.
- Vitamm A** - (retinol) k rish piginenti sintezida ishtirok ctadi.

- Vitamin V₁** - (tiamin) nerv sistemasi va yurak muskullaridii uglevodlar almashinuvini ta'minlovchi modda.
- Vitamin V₂** - (riboflagin) moddalar almashinuvida faol ishtirok etuvchi modda.
- Vitamin V₆** (piridoksin) yo lar va yo simon moddalar almashinuvida ishtirok etuvchi modda.
- Vitamin V₁₂** " (tianokobalamin) qon ishlab chiqarishda faoi ishtirok etuvchi antianemik modda.
- Vitamin V₁₅** - (pangam kislota) moddalar sintezi va oksidlanishida *ishtirok etuvchi modda*.
- Vitamin S** ~ (askorbin kislota) oksidlanish-qaytarilish reaksiyalarida qon tomirlari tkazuvchanligi darajasida jigarning antitoksin funksiyasida ishtirok etuvchi mbdda.
- Vitamin E** - (tokoferol) moddalar almashinuvi tormozlov-faol modda.
- Vitamin RR** - (nikotin kislota) moddalar almashinuvi, sekretor va harakat faoliyatini kuchaytiruvchi qon tomirlar holatiga ta'sir eluvchi modda b ladi.
- Vodorod bog'lar** - azot, kislorod kabi eiektromanfiy hisoblangan atomiar va vodorod atomi rtasida *hosii* b ladigan bo lar. Biopolimeriar strukturaiarini hosil qilishda muhim ahamiyatga ega.
- Vorsinkalar** - umurtqali hayvonlarda k pgina organlar ichki yuzasini kengaytirish uchun yuzaga kelgan mikroskopik simtalar.
- Vositali kalorimetriya** ~ organizm tomonidan sarflangan inergiya miqdorini yulilgan kislorod va ajralib chiqqan

karbonat angidrid miqdoriga qarab aniqlash.

Vositasiz kalorimetriya- maxsus kalorimetrik kameralar yordamida organizmdan ajralib chiqadigan issiqlik miqdorini aniqlash.

Vixuxol - hashoratx r, qimmatbaho m ynaga ega sut emizuvchi hayvon. Asosan molluskalar bilan ovqatlanadi. *Don*, Voiga va Ural daryofari atrofida keng tarqalgan. Qizil kitobga kiritilgan.

Xaltalilar - X
sut emizuvchi hayvonlarning kichik sinfj. Avstraliya va Janubiy Amerikada yashaydi. Masalan, xaitaii chuinoiix r, kenguru, xaltali ayiq.

Xalimonlar - kaltakesaklar oilasi. Ularning rangi lashqi muhit omillari (harorat va yoru lik) ta'sirida tez zgaradi.

Xarakter - tabiat, fel, obyekt yoki shaxs tabiatini ta'riflaydigan sifat yoki xususiyat.

Xartumlilar - sut emizuvchilar sinfining turkumi.

Xemoretseptorlar kimyoviy moddalar ta'sirini sezishga moslashgan retseptorlar.

Ximozin - • odam va hayvonlar oshqozoni shirasida uchraydigan ferment.

Ximotripsin - gidrolazalar sinfiga kiruvchi ferment. Oshqozon osti bezidan ximotripsinogen-faol b lmagan holda ajraladi va o'n ikki barmoq ichakka quyilib, tripsin ta'sirida faol ferment-ximotripsinga aylanadi.

- Ximus** - ovqatning oshqozonda hazm boiishi natijasidu hosil b lgan va ingichka ichakka tgan yarim suyuq aralashma.
- Xolesterin** - tirik organizmlarda uchraydigan t yinmagan siklik spirt. Har bir hujayra membranasi tarkibiga kiradi. Nerv t qimasi, sperma, jigar, buyrak usti bezi, eritrotsitlarda b ladi. Undan gormonlar (jinsiy gormonlar), vitaminlar, t kislotalari hosil b iadi.
- Xolin** - barcha tirik organizm hujayralarida uchraydigan vitamiga xshash modda. Fosfolipidlar, atsetilxolin tarkibiga kiradi.
- Xolinoretseptorlar** - markaziy nerv sistemasida nerv va muskullardagi sinapslardagi postsinaptik membranasida uchraydigan oqsii makromolekulali retseptorlar. Ular kimyoviy moddalar, jumladan alsetilxolin ta'siriga juda sezgir b ladi.
- Xolinesterazalar** - xolin efirlarini gidrolitik y l bilan parchalanish reaksiyalarini katalizlovchi fermentlar. Odam va hayvon t qimalarida k p. Xolinesterazalarning tipik vakili atsetilxolin esterazadir. U nerv t qimasi va eritrotsitlardagi atsetilxolin parchalanishini katalizlaydi.
- Xondrogenez** — to ay t qimalarning hosil b lish jarayoni.
- Xondroitin sulfat** - biriktiruvchi t qima (pay, to ay)larning asosiy tarkibiy qismi.
- Xorda** - xordali hayvonlarning (lansetnik, t garak o izlilarning) b imlarga b iinmagan elastik skelet qi. Yuksak tuzilishga ega umurtqali hayvonlar embrionida uchraydi.

Xordalilar	ichki q skeleti - xordaga ega bo'lgan hayvonot dunyosining eng yuqori tashkil topgan guruhiarini z ichiga olgan tip. Uning lichinka xordalilar, kala suyaksizlar va kala suyaklilar, ya'ni umurtqalilar kabi kenja tiplari mavjud.
Xorion —	mezoderma va trofoblastdan vujudga keladigan pusht (murtak)ning s r ichli tashqi pardasi (provizor organ).
Xotira	k rgan hamda eshitganlarni esda saqlash va shu asosda mantiqiy fikrlash, tasavur etish qobiliyati. Nerv sistemasining asosiy xususiyatlaridan biri.
Xramatizm -	1) tanada rangli do larning paydo b lishi; 2) rangli nurlar k rinishiga oid gallutsinatsiya, k zga t q rangning k rinishi.
Xronaksiya -	t qima q z atilishiga sarflangan eng qisqa vaqt.
Xronik -	organizmda biror jarayonning (kasallikning) uzoq muddat davom etishi yoki doimo mavjudligi.
Xurrak —	xurrak otish - o izni ochib uxlaganda nafas olish va chiqarishda vujudga keladigan ovozi; yumshoq tangiaydan havo tganida uning tebranishi natijasida paydo b ladi.
Yirtqichlar	sut emizuvchilar turkumi. Asosan, g shtx r, kamdan-kam boshqa narsalarni ham yeydi. Yer yuzining hamma joyida uchraydi. K pchiiigi qimmatbaho teri, ba'zilar yuqumli kasailiklar manbai. Ayrimlari chorvachilikka zarar yetkazadi. Qizil kitobga kiritilgan turlari ham bor.

- Yaqindan k rish (miopiya) -** faqat yaqindagi narsalarni aniq k rish. Bunda k z optik apparatlarining nur sindirish xususiyati buzilib, uzoqda joylashgan narsalardan k zga tushgan nurlarning sinish burchagi zgaradi va fokus t r pardaga bermasdan, rta y lda yi iladi. Natijada bunday narsalar xira k rinadi.
- Yevgenika -** odamning irsiy so li i va uni yaxshiiash y llari haqidagi fan. Odam evolutsiyasini rganish va insoniyatni irsiy kasalliklardan himoya qilish, kishilik jamiyatini so lomlashtirish masalalari bilan shu ullanadi. Yevgenika asoslarini birinchi marta F.Galton 1969 yili ta'riflab bergan.
- Yevropoid irqi -** asosiy katta irqlardan biri; terisi tiniq, mayin sochli, qirra burunli, yupqa labli boiadi. Yevropa, Shimoliy Afrika, Old Osiyo, Shimoliy Hindistonda tarqalgan.
- Yevstaxiyev nayi -** B.Yevstaxiyev (ital. anatom) nomi bilan ataluvchi nay, rta quloq va burun-halqumni bir-biriga bo laydi. U rtaquloqdagi bosimning muhit bosimiga tenglashtirib turishda muhim rol ynaydi.
- Yelpig'ich qanotlilar -** hashoratlar turkumi. K pchilik turlari hashoratlarning endopozaziti.
- Yenotlar -** yenotsimonlar oilasiga mansub sut emizuvchilar uru i. Yenotlarning bir nechi xil turiari mavjud. Ozarbayjon, Belorussiya va rta Osiyoda iqlimlashtirilgan.
- Yetuklik yoshi -** erkaklarda 21-60, ayollarda 21-55 yosh.
- Yevidnasimonlar —** kloakalilar turkumiga mansub sut emizuvchilar. Besh turi maium Avstialiyada yashovchi yexidnaning uzunligi 50 sm cha. Yilda 1-2 tuxumini qornidagi xaltasiga q yadi. Tuxumdan chiqqan bolasi emib oziqlanadi.

- Yexidnalar** - aspidlar oilasiga mansub zaharli ilonlai Uzunligi 2 m cha. Avstraliyada tarqalgan. **Suvga** yaqin joylarda hayot kechiradi.
- Yot jismlar** - organizmga tabiiy teshiklardan yoki buzilgan tana qatlamlaridan tushgan yot narsalar yoki ularning qismlari, zarrachalari.
- Yosh**- tu ilgandan e'tiboran istaigan boshqa vaqtgacha boigan davr muddati. Yosh anatomo-fiziologik, morfologik, xronologik va boshqalarga b linadi.
- Yosh davrlari** - turli yoshdagi kishilarni ularning biologik-fiziologik xususiyatlariga k ra guruhlash. Yosh davrlari **bolalik**, spiriulik, yetukiik, keksalak va qarilik davrlariga b linadi.
- Yosh fiziologiyasi** - fiziologiyaning organizm tu ilishidan boshlab to oigungacha b lgan davr ichidagi hayotiy vazifalarini rganadigan sohasi. Yosh fiziologiyasining asoschisi LLMechnikovdir. U birinchi b lib qarish va lish nazariyalarini ilmiy asoslagan olim.
- Yog¹ bezlan** - chiqaruvchi yoilari kalta va uchi tarmoqlangan oddiy alveolyar bezlar. Terida dermaning s r ich va t r qavatlari chegarasida joylashib, ziga xos sekret-teri yo ini ishlab chiqaradi.
- Yog¹ deposi, yog' t qimalari** - teri tagida, ichak tutqichlarida, ichki organlarida mayjud boigan biriktiruvchi t qimalarning bir turi. Yo depolari har xil organizmlarda har xil qalinlikda boiadi, masalan, ba'zi kitlarda teri ostida yo qatlami 50 sm gacha boradi. Yo deposi soviq va issiqqa nisbatan yomon tkazuvchi hisoblanadi, yana mexanik zarbadan ham saqlaydi. Yo t qimalari organizmdagi energiya manbayi boiib hisoblanadi.

- Yog' kislotalari** - amefatik uglevod kislotalari t yingan (laurin, miristin, palmitin, stearin) va t yinmagan (olein, linol, or-linolen, araxidon) guruhlarga b linadi.
- Yog'lar** - oziq moddalar ichida eng k p energiya beradigani (1g yo 9,3 kkal energiyaga ega), organizmda zahira holda saqlanadi va peshmash parchalanib, energiyaga b Igan ehtiyojni qondirib boradi. T qima va hujayralarining tarkibida b ladi. Ular kimyoviy jihatdan organik birikmalardir, lipidlarga kiradi, asosan glitserinning murakkab efirlari va triglitseridlar hisoblanadi. Organizmga oziq moddalar bilan kiradi. Har bir organizmga va organlarga tegishli yo lar bir-biridan tarkibining tuzilishi bilan farq qiladi.
- Yp iar almashinuvi** - organizmda lipidlarning zgarish jarayoni. Bunda oziq moddalar bilan yoki t ridan-t ri kirgan yo larning oshqozon-ichak y llarida lipolitik fermentlar ta'sirida yo kislotalari va glitseringa parchalanishi, har bir organizmga kirib uning ziga xos yo ga qayta sintezlanishi, t qimalarda energiya ajratish uchun parchalanishi, yo t qimalarida zaxira holda t planishi kabi murakkab jarayon r y beradi.
- Yurak** - odam va hayvonlarning qon aylanishini taminlab turadigan asosiy organ. Odamlarda uning massasi rtacha 230-250 g.
- Yurak avtomatiyasi** - yurak muskullariga xos xususiyat, butun bir yurakning aynan zida impulslar ta'sirida yuzaga keladigan mustaqil ishlash holati.
- Yurak aritmiyasi** - yurak ritmik qisqarishining buzilishi.

Yurak muskullari - zining morfologik va bazi FunkSIONal xususiyatlari bilan k ndalang-tar il muskullarga xshash, mayda kapillyar qon tomirlariga boy, qayishqoq b ladigan muskullari. Yurak muskullari faoliyati maxsus tkazuvchi sistema orqali boshqarib boriladi.

Yurak tonlari - yurak qisqarishi natijasida undan qonning tomirlarga surib chiqarilishi, klapanlarning harakati tufayli ma'lum tovush chiqishi.

Yurak sikli yurakning bir marta t liq qisqarib va b shashi uchun ketgan vaqt, u rtacha 0,8 sek.ga teng.

«Yurak»- pka preparati - yurakdagi qonuniyatlarni rganish uchun ajratib olingan (yurak- pka) organlar. Starling «Yurak qonuni»ni shunday preparatda ochgan.

Z

Zardob— odam yoki hayvon qonining shaklli clementlaridan tozalangan suyuq qismi b lib, diagnostik yoki davolash ishlarida q llaniladi. [1]suyuqlikning (masalan, qon, linfa, sut va boshqalar) suvli tarkibiy qismi; 2)seroz pardalar yuzasini namlab turadigan suvli suyuqlik].

Zaruriy aminokislotalar - inson va hayvon organizmida sintez qilinmaydigan yoki juda kamdan-kam sintez qilinadigan aminokislotalar; ular organizmga asosan oziq ovqat bilan kiradi. IOga yaqin xili mavjud b lib, ulardan eng muhimlari: lizin, metionin, treonindir.

Zaxarm - Ged zonasi (sohasi)— ichki a'zolar kasalliklarida o riq sezgisini aks ettiruvchi terining ma'lum sohasi.

Zaharlanish - organizmning zida hosil b lgan (endogen) yoki tashqaridan kirgan (ekzogen) moddalar bilan zaharlanishi. Masalan, mikroblar (botulizm), simlik zaharli moddalari (alkaloidlar).

- Zaharlar** - organizmga oz miqdorda tushganda ham uning hayot faoliyatini izdan chiqaruvchi, k proq miqdordagisi esa oiimga olib keluvchi modda. Tabiiy zaharlar toksinlar deb ataladi.
- Zaharli bezlar** - zaharli moddalar ishlab chiqaruvchi bezlar. Ular organizmni himoya qilish yoki hujum qilish vazifasini bajaradi.
- Zaharli simliklar** zaharli moddalar sintez qilinadigan simliklar. Bunday simliklar odam va hayvonlar uchun havfi.
- Zaharli hayvonlar** - organizmida har xil zaharli moddalarni har doim yoki vaqti-vaqti bilan hosi! qiuuvchi hayvonlar. Bulardan eng yaxshi rganilganlari: ilonlar, chayonlar, rgimchaklar, arilar.
- Zebralar** - otlar turkumiga mansub toq tuyoqli hayvonlar kenja uru i. Terisida oq va qora k ndalang y Har bor. Afrika savannalarida yashaydi.
- Zigota** - otalik va onaiik jinsiy hujayralari (ikkita gameta)ning q shilishi (kopulatsiyasi) natijasida hosil boigan, urugiangan tuxum hujayra.
- Zirh** (kosa, qalqon, sovut) ayrim hayvonlarning tashqi qattiq himoya qoplamasi.
- Zirhlilar** - chalatishli sut emizuvchilar oilasi. Uiar gavdasi ustidagi himoyalovchi suyakshoxsimon moddali zirhli qalqonchalar bilan qoplangan.
- Zond** - uchida metall qismi b lgan rezina naychalar.
- Zondlash** ~ zondlar yordamida oshqozon, ichak shirasini rganish, tekshirish.

- Zoo...** - hayvonot olamiga tegishlilik bildiruvchi murakkab s zlar old q shimchasi.
- Zoobentos** - chuchuk va dengiz suv havzalari ostida yashovchi hayvonlar majmuyi.
- Zoogigiyena** - qishloq x jalik hayvonlarining so liq va mahsuldorhgiga muhit ta'sirini rganuvchi fan.
- Zoolit** - toshga aylangan qazilma hayvonlar.
- Zoologiya** - hayvonot olamining k p xilli tuzilishini, hayot faoliyatini, tarqalishini va zi yashayotgan muhit bilan aloqasini, individual va tarixiy tiaraqiyotining qommiarini rganuvchi fan.
- Zoopsixologiya** — psixologiyaning hayvonlar psixologiyasini rganuvchi qismi. U hayvonlarda psixik faoliyatning shaklanish xususiyatlarining odam psixologiyasi bilan xshash va farqli tomonlarini rganadi. Shuningdek, umumiy psixologiya, ekologiya, etologiya, neyrofiziologiya va boshqa fanlarning yutuqlariga suyanadi.
- lim** - organizm hayot faoliyatining t xtashi va organizmning yagona sistema sifatida halok b lishi.
- n ikki barmoq ichak** - ingichka ichakning oshqozondan keyin keladigan boshlan ich qismi, uzunligi 25-30 sm.
- pka** - quruqlikda yashovchi umurtqali hayvonlar va odamda asosiy nafas olish organi.

- pka alveolasi** - pka bronxlarining oxirgi qismi, ularda aJeolyar havo va pka kapillarlaridagi qon orasida gazlar almashinuvi sodir boiadi. rta yoshli kishi pka alveoiarining soni 300-500 mln.ga teng.
- pka tiriklik sig'imi** odam chuqur nafas olib, chuqur nafas chiqarganda nafas olish y llaridan chiqadigan havo miqdori, ayollarda rtacha 3000-4500 ml. Erkaklarda rtacha 4000-5500 mlmni tashkil etadi. Uni maxsus asbob-spirometr orqali oichash mumkin.
- rta miya** - (lizensefalon) bosh miya qismiaridan biri, uning tarkibiga t rt tepalik, miya oyoqchaiari, qorasubstansiya va qizil yadro kiradi. rta miyada k pgina reflekslar markazi mavjud.
- t —** sar imtir-q n ir rangdagi suyuqlik, jigarda ishlab chiqariladi. Sutkasiga 1,5-2 L gacha t suyuqligi ajraladi (odamda). Asosiy vazifasi, yo li oziqlarnj hazm qilish, fermentlar faolligini oshiradi.
- t ajralish** - t pufagidan yoki jigar hujayralari tomonidan bevosita ishlab chiqarilgan tning n ikki barmoq ichakka quyilishi.
- t kislotalari** - xolan kislotasining hosiiari va xolesterin almashmuvmmg mahsuloti t suyuqligi tarkibida uchraydi. Bu kislotalar yo lar gidrolizi va s rilishida muhim ahamiyatga ega.
- t pigmentlari** - gemoglobinning parchalanishi natijasida hosii boiadigan oxirgi mahsulotlar. Uiarga biliverdin, bilirubin, xoleglobin, urobilinogen, urobilin, sterkobilinogen, sterkobvlinlar kiradi.

- t puiagi** - t suyuqligi t planadigan xalta.
- tkazuvchanlik** - masalan, nerv impulslarining markazga yoki aksincha, organlarga uzatilishi. Nerv-reflektor yoyida tkazuvchanlik muhim rol ynaydi.
- tkazuvchi y llar** orqa miya orqali markaziy nerv sistemasiga tuvchi, yoki, aksincha, markazdan periferiyaga lkaziluvchi y flar asosan markazdan chiquvchi 12 juft nerv y llariga taalluqlidir.
- Sh**
- Shabk rlik** - k zning t r pardasi tayoqcha hujayralarida organik zgarishlar yoki shu hujayra tarkibiga kiradigan moddalar rodopsinning yetishmasligi natijasida qoronda k rmaslik.
- Sharpiv tolalari** - payning suyak biian tutashgan joyidagi suyak parda va suyakni biriktirib turuvchi bir tutam kollagen tolalar.
- Shartli reflekslar** - birinchi marta I.P.Pavlov tomonidan 1903 yilda asoslangan, odam va hayvonlarning individual hayoti davomida vujudga keladigan moslanish reaksiyasi. U tu ma boimaydi, y qolib va yangidan hosil boiib turadi.
- Shartsiz reflekslar** - ichki va lashqi ta'sirot!arga organizmning tu ma reaksiyasi. Shartsiz reflekslar tu ma nasldan-naslga beriladi.
- Shvani hujayralari** - gliaf hujayralar, periferik aksonlarning mielin p sti shu hujayralar hisobidan tashkil topgan. Birinchi marta 1838 yili T.Shvann tomonidan rganilgan.

Shizogoniya — individning k p miqdordagi qiz organizmlarga parchalanib yetishi bilan kechadigan sodda hayvonlarning jinssiz k payishi.

Shimpanze yirik odamsimon maymunlar turkumi. B yi 150-165 sm, vazni 45-80 kg.

Shishasimon tana k z gavhari bilan t r pardasi orasida joylashgan tiniq yelimsimon modda. U k z soqqasining nur sindiruvchi qismiga kirib, t r pardaga predmetlar aksi tushishini taminlaydi. Shishasimon tana k z soqqasi ichidagi bosimni belgilashda va k zga ma'lum shakl berib turishda qatnashadi. U gialinli p st bilan t r pardaga yopishib turadi.

Ch

Chaynash - ovqat hazm qilish jarayonining boshlan ich davri, oziq moddalarni maydalash, s lak bilan namlash va aralashtirishni z ichiga oladi. Chaynash oziq b shli ida chaynash muskullarining qisqarishi natijasida amalga oshadi.

Chandiq - lgan t qimalar (yara) rida hosil b lgan biriktiruvchi t qimalar.

Chanqash - suvning kerakli miqdorda organizmda saqlab turishni taminiash uchun yuzaga keladigan fiziologik holat.

Charchash - odam bajaradigan har qanday faoliyat (jismoniy ish, aqliy ish) ma"ium vaqtdan keyin odatdagi fiziologik holat - charchashga olib keJadi.

Chigallar — ncrv tolalarida hosil b ladigan t plam.

- Chiniqish** - jismoniy mashq qilish turlaridan biri, organizmning har xil sovuq, issiq haroratlarga chidamliligini oshiradi va **umi** noqulay muhit sharoitiga bardoshli qiladi, ish qobiliyatini, kasalliklarga berilmaslik xususiyatini oshiradi.
- Chuvalchangsimon simta** - sut emizuvchilar k richagining simtasi boiib, odam, odamsimon maymunlarda k richakning rudimenti hisoblanadi.